

socialno delo

letnik 42 - april 2003 - št. 2

fakulteta za socialno delo
ljubljana

socialno delo

Izdaja Fakulteta za socialno delo Univerze v Ljubljani
Vse pravice pridržane

Uredniški svet

Vika Bevc
Gabi Čačinovič Vogrinčič
Bojan Dekleva
Vito Flaker
Andreja Kavar Vidmar
Zinka Kolarič
Anica Kos

Glavni in odgovorni urednik

Bogdan Lešnik

Uredniki

Darja Zaviršek (knjižne recenzije)
Srečo Dragoš (raziskave)
Jo Campling (mednarodni stiki)

Naslov uredništva

Topniška 33, 1000 Ljubljana
tel. (01) 43-77-615, faks 43-77-122
e-pošta socialno.delo@uni-lj.si
www.vssd.uni-lj.si/sd

Uredniški svet (nad.)

Blaž Mesec
Mara Ovsenik
Jože Ramovš
Pavla Rapoša Tajnšek
Tanja Rener
Bernard Stritih
Marta Vodeb Bonač
Marjan Vončina

Časopis Socialno delo objavlja znanstvene in strokovne članke s področja socialnega dela in drugih področij, interdisciplinarne študije, kritike in komentarje, poročila o strokovnih srečanjih in dogodkih, knjižne recenzije, pisma in druge prispevke, relevantne za teorijo in prakso socialnega dela. Časopis izhaja dvomesečno, razen v primeru združenih števil, ki pa sledijo istemu dvomesečnemu ritmu izhajanja. Navodila za pošiljanje prispevkov so objavljena na zadnjih straneh časopisa.

Povzetki člankov so vključeni v naslednje **podatkovne baze** (ki vključujejo tematsko indeksiranje, klasifikacijske kode in popolne bibliografske navedbe): Sociological Abstracts, Linguistics & Language Behavior Abstracts, Social Planning/Policy & Development Abstracts, Mental Health Abstracts, Studies on Women Abstracts.

Avtorske pravice za prispevke, poslani za objavo, pripadajo avtorju/avtorici in časopisu Socialno delo. Uredništvo si pridržuje pravico preurediti ali spremeniti dele v objavo sprejetega besedila, če tako zahtevata jasnost in razumljivost, ne da bi prej obvestilo avtorja ali avtorico.

Knjige za **knjižne recenzije** v Socialnem delu je treba pošiljati na naslov: Darja Zaviršek, Fakulteta za socialno delo, Topniška 33, 1000 Ljubljana, s pripisom: Za recenzijo v Socialnem delu.

Oglasi: za informacije pokličite ali pišite na uredništvo. Oglas, ki naj bo objavljen v naslednji številki, mora biti v uredništvu vsaj mesec dni pred napovedanim izidom številke. Če je oglas oblikovan, ga oddajte (nezloženega) na formatu A4.

Naročnica, naročnik na Socialno delo postanete, če se s pismom uredništvu naročite nanj. Na enak način sporočite morebitno spremembo naslova in druge spremembe. Študentje imajo popust, zato priložite dokazilo.

Fotografija na naslovnici: **Meta Krese** (2002).

Časopis finančno podpira Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport

Tisk: Collegium graphicum, Ljubljana

Dragan Petrovec

GOVORICA NASILJA V GOVORU O NASILJU

UVOD

Da bi človek obrnil čisto podobe v sebi, potrebuje primerjavo s kom, ki je drugačen. Ta proces je prepoznava na individualni in na družbeni ravni. Na individualni ravni se raznašajo različni vrsti, mnogih tipov, ki so samo vrsta, če lahko govorimo o vrstah zgodnjih zgodovinskih ali znanstvenih raziskavah, ki so se razvijale v 19. stoletju.

Iz urednikove beležke

V tej številki objavljamo prvi izbor prispevkov s prvega slovenskega kongresa socialnega dela v Portorožu oktobra lani. Izbrane prispevke bomo objavljali tudi v prihodnjih številkah.

Med prejšnjo in to številko revije *Socialno delo* pa se je zgodila sprememba, ki jo vsekakor moramo obeležiti: naš izdajatelj, Visoka šola za socialno delo, je medtem spremenil status in postal Fakulteta za socialno delo. To nas dvakrat veseli - poleg tega, da bomo odslej lahko objavljali članke na podlagi magistrskih in doktorskih del s področja socialnega dela, ponosno domnevamo, da je k prehodu na univerzitetni program prispevala tudi naša revija.

Se zdaleč ni volke, kolikor based in silkovnega gradiva ji je posvečeno. Graef piše, da lahko v nekaterih časopisih delež poročanja o specifičnem nasilju zavzema tudi 50 odstotkov, medtem ko je dejanska struktura tega nasilja primeroma le 6 odstotkov (Graef 1992). Tako vidimo jasno, da je svet v resnici prepreden z nasiljem, da pa mediji prihajajo iz časa, ki se najbolj kaže v trzi. Serija prispevkov obravnava kriminalistične povzroci, ki so povezani s sodnimi postopki in s sodnimi postopki sodnikov in s sodnimi postopki sodnikov in s sodnimi postopki sodnikov.

zoper obtožbe, ki so jih iz normalne sredine izločili na obsejni. Včasih židje in cigani, danes se vedno Romi, včasih verujoči, danes ateisti, vselej pa primeroma delinkventi.

Ko mediji obravnavajo kriminaliteto in njene aktivne udeležence, se vse preveč pogosto srečujemo z jezikom sovražstva, zavračanja in nasilja, ki ni videti dosti manj škodljiv kot nasilje samo. Prihajajo sestavek vsebuje nekaj povzračev iz različnih, ki se je lahko poročanja o nasilju v slovenskih medijih.

POROČANJE O NASILJU

Svet je videti poln nasilja. Informacije o kriminalnem prinašajo mediji vseh vrst - časopisi, televizija in v zadnjem času internet. Vendar se tudi medreva javnega obveščanja odražajo v skladu s tržnimi zakonitostmi. Pisanje o kriminalu postaja bralce. Zato se pogosto dogaja, da kriminalisti

časopis pa ne prinašajo zgolj novice o nasilju. Pogosto objavljajo tudi komentarje o reakcijah pravosodnega sistema na nasilje. Tako se pojavljajo narevnost zgroženi zapisi o ustaljenosti postopkovskih stadijov, ki obdolžencev ne spravi v pripor, in pozneje o nerazumljivi pritransicijoni sodišč, ki izrekajo za huda kaznivá dejanja nitke, vseh celo pogojne kazni.

Tako pisanje v javnosti vzbuja občutek, da je kazensko politika preobila in da bi bilo treba razviti vse, kar je povezano s preprečevanjem kaznivih dejanj. Policija bi morala imeti več prihodnosti, obdolženci in obsojenci pa bistveno manj pravic in ugodnosti.

V državljanih, državljankah se ob takim pisanju, ki vzbuja občutke ogroženosti, pogosto ustvarja želja po samopomoči. Ker pravosodni sistem očitno odpoveduje, nastajajo vigilantske pobude in tudi ranostke »vaških straž« smo pred leti lahko videli v Ljubljani.

Če se zdi, da v kakšnem trenutku se domneva večje kriminala, mediji z lastno besedilno po

900 301172

Dragan Petrovec

GOVORICA NASILJA V GOVORU O NASILJU

UVOD

Da bi človek ohranil čisto podobo o sebi, potrebuje primerjavo s kom, ki je drugačen. Ta proces je prepoznaven na individualni in na družbeni ravni. Na individualni se odvija v razmeroma zaprtih, manjših skupinah, kjer smo srečni, če lahko govorimo o slabših sosedih, sorodnikih ali znanjih. Navidez neškodljiva opraviljanja imajo prav tako navidezno funkcijo mentalne higiene, ko ostajamo pošteno in čisti, ker so ljudje okoli nas umazani. V resnici vanje prenašamo lastne grehe in slabosti in znano je, da se najbolj zgražamo nad tistim, kar bi v izobilju našli pri sebi, če bi le imeli dovolj poguma, da bi kdaj pogledali vase in ne le v druge.

Na širši ravni so se ti procesi družbene higiene prepegosto potrjevali z uradnimi stališči in ukrepi zoper obrobje ali zoper tiste, ki smo jih iz normalne sredine zrinili na obrobje. Včeraj Židje in cigani, danes še vedno Romi, včeraj verujoči, danes ateisti, vselej pa primeroma delinkventi.

Ko mediji obravnavajo kriminaliteto in njene aktivne udeležence, se vse preveč pogosto srečujemo z jezikom sovraštva, zavračanja in nasilja, ki ni videti dosti manj škodljiv kot nasilje samo. Pričujoči sestavek vsebuje nekaj poudarkov iz raziskave, ki se je lotila poročanja o nasilju v slovenskih medijih.

POROČANJE O NASILJU

Svet je videti poln nasilja. Informacije o kriminalu nam prinašajo mediji vseh vrst – časopisi, televizija in v zadnjem času internet. Vendar se tudi sredstva javnega obveščanja obnašajo v skladu s tržnimi zakonitostmi. Pisanje o kriminalu privlači bralce. Zato se pogosto dogaja, da kriminalitete

še zdaleč ni toliko, kolikor besed in slikovnega gradiva ji je posvečeno. Graef piše, da lahko v nekaterih časopisih delež poročanja o specifičnem nasilju zavzema tudi 50 odstotkov, medtem ko je dejanska struktura istega nasilja primeroma le 6 odstotkov (Graef 1992). Tako postaja jasno, da je svet v resnici prepleten z nasiljem, da pa mediji prinašajo le tisti del, ki se najuspešneje trži. Senzacionalistično obravnavanje kriminalitete povzroči, da se v naši predstavi izoblikuje slika o podeseterjenem nasilju v primerjavi z resničnimi statističnimi podatki.

Enako res je, da se dogaja skrajno nasilje, o katerem mediji ne poročajo kaj prida, včasih ga tudi načrtno zamolčijo, da se ohranijo miti in legende o poštenosti posameznikov ali družbenih sistemov.

Časopisi pa ne prinašajo zgolj novic o nasilju. Pogosto objavljajo tudi komentarje o reakcijah pravosodnega sistema na nasilje. Tako se pojavljajo naravnost zgroženi zapisi o malomarnosti preiskovalnih sodnikov, ki obdolžencev ne spravijo v pripor, in pozneje o nerazumljivi prizanesljivosti sodišč, ki izrekajo za huda kazniva dejanja nizke, včasih celo pogojne kazni.

Tako pisanje v javnosti vzbuja občutek, da je kaznovalna politika preblaga in da bi bilo treba zaostri vse, kar je povezano s preprečevanjem kaznivih dejanj. Policija bi morala imeti več pristojnosti, obdolženci in obsojenci pa bistveno manj pravic in ugodnosti.

V državljanah, državljankeh se ob takem pisanju, ki zbuja občutke ogroženosti, pogosto ustvarja želja po samopomoči. Ker pravosodni sistem očitno odpoveduje, nastajajo vigilantske pobude in tudi zametke »vaskih straž« smo pred leti lahko videli v Ljubljani.

Če se zdi, da v kakšnem trenutku zmanjka domačega kriminala, mediji z lahkoto posežejo po

novicah o zločinih na tujem. Ti so pogosto okrutnejši od domačih, zato je neizogiben strah, ki ga preberemo med vrsticami – vprašanje časa je, kdaj se bo to zgodilo na Slovenskem.

VPLIV NASILJA V MEDIJIH

Obstajajo skrbno vodeni eksperimenti, v katerih so otrokom predvajali nasilne filmske prizore in opazovali njihovo vedenje v kratkem času po predstavi. V zadnjih štiridesetih letih je bilo opravljenih vsaj sto takih raziskav, ki so potrdile, da se del otrok po predvajanju nasilnih vsebin obnaša bolj agresivno kot poprej, bodisi da so nasilni do drugih otrok ali pa do predmetov, na primer igrač. Te rezultate so potrdile raziskave, ne glede na to, v kateri državi so bile opravljene, ne glede na raso otrok, njihov spol ali intelektualne sposobnosti. Skandinavski študija je pokazala, da je očitna razlika med posledicami gledanja nasilnih in nevtralnih prizorov. Pet in šestletni otroci so bili razdeljeni na dve skupini. Prva je gledala nasilne vsebine, druga pa nenasilne. Opazovalci, ki so pozneje gledali obe skupini otrok, ki sta se igrali skupaj, niso vedeli, kateri so bili izpostavljeni nasilju. Vendar je bilo to zlahka ugotovljivo, saj so tisti, ki so jim prikazovali nasilne prizore, očitno pogosteje topli druge, vpili nanje, jim grozili in namerno uničevali njihove igrače (Huesmann, Moïse 2001: 2).

Študije z eksperimenti so nadalje pokazale, da otroci, ki običajno gledajo več nasilnih oddaj, pogosteje kot drugi sprejemajo nasilje kot način reševanja konfliktov. Tudi nekatere longitudinalne študije so potrdile, da so se otroci, ki so prebili večino časa pred televizijo in gledali nasilje, zelo pogosto do svojega tridesetega leta znašli pred sodiščem.

Tako smo lahko prepričani, da nasilje povzroči pri otrocih najmanj naslednje učinke. Agresivno vedenje narašča. Zmanjšuje se občutljivost na posledice nasilja. Otroci postanejo nezaupljivi, saj od drugih otrok pričakujejo podobno nasilno vedenje. Otrok, ki se vede agresivno, ima opravičilo v podobnem vedenju televizijskih junakov. Nasilje, s katerim se soočajo, aktivira njihove že obstoječe agresivne misli in želje. (*Ibid.*: 4–5.)

O vplivu nasilja v medijih obstajajo številna dela. Eno novejših je Potterjevo *O nasilju v medijih* (Potter 1999). Avtor navaja številne teorije, ki poskušajo razložiti vpliv medijev in njihovih sporočil

na nastajanje vedenjskih vzorcev pri gledalcu; omenja biološke, ekološke, kognitivne in interakcionistične (*ibid.*: 21–24). Vse pripeljejo do nespornega zaključka, da tovrstno nasilje učinkuje na prejemnika. Med vplivi so zlasti očitni trije:

- a) gledalec privzame agresivne vedenjske vzorce oziroma se nauči tovrstnega reagiranja;
- b) pogosto soočanje z nasiljem v medijih zmanjša gledalčevo občutljivost za nasilje;
- c) številne gledalce postane strah (*ibid.*: 25).

SPOLNO NASILJE

Pisanje o spolnem nasilju se pogosto giblje na nevarnem robu med dopustnim in senzacionalističnim, zlasti kadar je ilustrirano z opisovanjem, ki postreže z anatomskimi podrobnostmi dejanja. Vprašanje je, ali je treba pri dejanjih spolnega nasilja postreči bralca z natančnim opisom dejanja in čemu naj bi tako podrobno poročilo služilo.

V naslednjih primerih gre po mojem mnenju za oblike nedopustnega pisanja, ki v bralcih zbuja čezmerno agresijo. Ta se sprva usmeri na domnevne storilca, pozneje pa na celotni pravosodni sistem, če pričakovanja po drakonskih kaznih niso uslišana.

Delo je objavilo poročilo o spolnem nasilju z naslovom »Deklica morala prati plenico, s katero jo je oče brisal po izlivu« (Cvetek 2000).

Pozneje se je zadovoljeval večkrat na teden. Ko je žena delala ponoči, je vsak dan nadaljeval z gnusnim početjem, vse do leta 1977, ko jo je začel tudi otipavati in zahtevati, naj miga z ritko. Naslednjega leta jo je sredi noči zbudil, jo slekel, ji porinil spolovilo med noge, ker pa ni hotela migati z ritko, je morala na kolena in očeta oralno zadovoljiti. Takrat je že vedela, da je tista belkasta tekočina sperma, saj ji je to povedala sestrična, oče pa jo je po izlivu obrisal s plenico in ji včasih tudi naročil, da jo je oprala.

Veristični opisi so značilni za nekatera novinarska imena, saj se zlasti pri opisih spolnih nasilnih dejanj nad otroki pojavljata zlasti dve imeni. *Delo* je 31. marca 2000 objavilo članek o nasilju nad deklico z naslovom »Očeta zasrbeli prsti, ko je imela hči osem let« (Ropac 2000). Natančnost opisa spominja na prej omenjeno poročilo. Preberemo lahko tole:

Ko še ni dopolnila štirinajst let, jo je oče prisilil, da ga je morala nagega masirati, masaža pa je vsebovala tudi masažo spolnega uda. Tudi dekletce se je moralo sleči, tako da je lahko z rokami nemoteno raziskoval otroško telo. Z njeno pomočjo je doživel vrhunec, spet drugič se je izlil kar po hčerinih prsah po obrazu. Poljubljal jo je in otipaval, nežnost pa mu je morala vrniti in ga ročno zadovoljiti, pri tem se je nenasitni oče že spet naslajal ob pogledu na njeno nago telo.

Delov zapis 17. septembra 1998 z naslovom »Sedem let zapora dedku, ki je šest let zlorabljal vnukinjo« vsebuje tole:

Ljubeči dedek se je spremenil v pošast in otipaval komaj 6-letno vnukinjo; letos jo je prisilil v spolni odnos in ji tako ukradel vse sanje o lepem.

Dedkove umazane igrice so se začele septembra 1992, ko je še ne sedemletna deklica prvič prestopila prag osnovne šole. Sprva se je pohotni upokojenec zadovoljil z nedolžnimi igricami, nato pa je iz leta v leto zahteval več. Letos pa je prišlo celo tako daleč, da je dedek razdevičil vnukinjo in imel z njo še nekaj spolnih odnosov. Deklica, ki je že imela menstruacijo, k sreči ni zanosila. Dedek je dekletcu rinil svoj spolni ud v usta, ko pa se je vnukinja le enkrat uprla, jo je udaril in ji zabičal, da ne sme nikomur povedati, kaj se dogaja. Od marca, ko je vnukinjo razdevičil in tudi ejakuliral v otroško nožnico, je imel do 6. junija z njo še najmanj štiri spolne odnose.

Njegovo umazano početje se je tako stopnjevalo vse do razdevičenja in čeprav je vedel, da ima vnukinja že menstruacijo, je spermo izlil vanjo. Dedek jo je v puberteti oropal vseh sanj o princu na belem konju in o vsem lepem, o čemer sanjajo dekleta. Namesto tega ji je uničil otroštvo in jo razdevičil. (Cvetek 1998).

Še pri dejanju, ki vsebuje bistveno manj spolnega nasilja, se dogodki dajo opisati tako, da vzbujajo hud odpor in agresivnost do storilca. Ista novinarka je primeroma pisala o fizičnem nasilju, ki je bilo tudi spolno, a slednje manj agresivno, na podoben senzacionalističen način. Pod naslovom »Gnusna očetova 'šala'« je objavila naslednji pri-spevek (v povzetku).

Devetintridesetletni moški, ki je zanemarjal, trpinčil, pretepal in otipaval hčerko, bo moral za dve leti in štiri mesece v zapor. Srečno otroštvo sedemletne deklice se je po materini smrti leta 1991 spremenilo v pekel. Potem ko sta ostala sama z očetom, jo je začel zanemarjati in celo surovo pretepati. Ves denar je pognal za pijačo, jeseni 1997 pa so ga zasrbeli prsti in je takrat 13-letnico začel še otipavati. Zago-varjal se je, da naj bi jo bil otipaval kar tako, za šalo. Po njeni izpovedi ji je, ko je pomivala posodo, z roko drsel čez prsi, za njene prošnje pa se sploh ni zmenil. Še več, pred hčerko se je začel celo samozadovoljevati, od nje pa je zahteval oralni spolni odnos. Nadaljeval je z gnusnim početjem in jo vsaj dvakrat na mesec otipaval tudi po spolovilu. (Cvetek 2000a).

Bistveno drugačen je opis spolnega nasilja iz-pod drugega novinarskega peresa v *Delu* 5. julija 2002. Pod naslovom »Spolnemu iztirjencu 6 let in 10 mesecev« bi lahko že glede na izrečeno visoko kazen pričakovali dovolj natančen popis dejanj. Vendar preberemo le naslednje:

Spolne nečednosti je počenjal sprva trikrat ali štirikrat na mesec. Ko je oškodovanka dopolnila 15 let, jo je k spolnosti različnih oblik silil že po trikrat na teden, dokler ni vsega povedala svoji teti.

Menim, da gre v opisanem primeru za enega redkih korektnih zapisov, ki ne vzbujajo v javnosti agresije, občutkov ogroženosti, želje po maščevanju, zahtev po strogem kaznovanju in podobnih nekonstruktivnih odzivov. Kljub temu zvemo za kaznivo dejanje in bistvene okoliščine, kar mora biti dovolj (Škerl 2002).

NEKATERE DRUGE OBLIKE NASILJA

Skušnjave prikazovanja nasilja so trajne. V naslednjem primeru gre za prikaz drugačnega nasilja. 18. marca 2001 je TV Slovenija, prvi program, v povzetku poročil ob 19. uri predvajala posnetek aretacije čečenskega borca, ki so ga ruske sile zajele, ker so ga prepoznali na podlagi videokasete, ki so jo pred časom posneli Čečeni. Na videokaseti je prikazan ruski vojak, ki sta ga ujela dva Čečena in ga mučila. Eden izmed Čečenov naj bi ruskega vojaka držal za noge, drugi pa bi mu odrezal glavo.

Televizijski posnetek je prikazoval dokumentarni prizor vse do trenutka, ko eden izmed Čečenov nastavi nož ruskemu vojaku na vrat.

Kot enega najočitnejših prispevkov k razširjanju nasilja na televizijskih ekranih je treba šteti prispevek Studia City v ponedeljek, 21. maja 2001. Oddaja je obravnavala javne usmrtitve, kjer jih po svetu še izvršujejo. Temeljni očitke oddaji je nasilje, s katerim je televizija soočala gledalce. Dokumentarni posnetki izvrševanja smrtne kazni, ki smo jim bili kot televizijski gledalci priče, se po vsebini ne razlikujejo bistveno od prenosa v živo, zlasti če ne gre za časovno močno oddaljene primere. Prenos ali gledanje v živo ima pač prednost draži napetega pričakovanja in empatije (seveda bolj z rabljem kot z žrtvijo). V vsakem primeru pa gre pri takih oddajah neizogibno za aktiviranje gledalčevih posebnih čustev, nagonov in strasti do nasilja. Ta trditev se je izkazala kot točna. V glasovanju je kar 28% gledalcev izrazilo željo po prisostvovanju usmrtitvi.

V oddaji »Odstiranje« je Televizija Slovenija 29. januarja 2001 obravnavala problem organiziranja varstva majhnih otrok in probleme, ki jih imajo starši z varuškami. V Ameriki so za preverjanje varušek uveljavljeni različni sistemi – od priporočilnih pisem do nadzоровanja s skritimi video kamerami, ki so nastavljene v stanovanju, kjer varuška opravlja svoje delo. Televizija je za uvod v debato prikazala dokumentarne posnetke, ki so jih naredile skrite kamere, s katerimi so snemali ves čas varovanja otrok. Tako smo lahko videli varuško, ki je desetmesečnega dojenčka, ki je bil v stajici, vsakokrat, ko je šla mimo, udarila po glavi. Ko ga je preoblačila, ga je grobo zvelkla iz stajice, ga vrgla na tla in nadaljevala tepež, ko ga je previjala.

Postavlja se vprašanje, zakaj se ne da po enem prizoru, ki daje dokumentirano podobo vsega dogajanja, nadaljevati le z opisom brez slik. Ali je treba s posnetki nadaljevati tako dolgo, da se v gledalcu zbudi skrajna maščevalnost, ko vidi varuško desetkrat zaporedoma udariti otroka?

Otrokova mati je pred kamero izpovedala svoje občutke ob gledanju video posnetkov varuškinega ravnanja. Njene besede so bile: »V tistem trenutku bi bila sposobna ubijati!« Izrečene besede pomenijo eno najdragocenejših pričevanj, ki dokazujejo mogoče posledice predvajanja nasilnih prizorov. Vsak gledalec, ki se je zmozel vživeti v njene razmere, ji je najbrž dal prav. In prav v tem tiči srž problema. S prikazovanjem nasilja spodbu-

jamo čustva, ki lahko vodijo v skrajno agresijo. Reševanje problemov, tudi zločinov, se tako od poti, ki jih je utrl razvoj civilizacije in kulture, prenaša nazaj v javnost, ki – razumljivo – zmore le linčati.

V naslednjem primeru je medijem uspelo vzbuditi val ogorčenja med laično in celo strokovno javnostjo. Kazensko sodišče je obravnavalo primer spolnega nasilja Roma nad mladoletno deklico. Deklica, tudi romske narodnosti, je namreč še kot mladoletna rodila otroka, katerega oče je bil obtoženi Rom. Sodišče je skrbno presojalo vse okoliščine primera in celo uporabilo izvedenska mnenja strokovnjakov, ki so bili poklicani za presojo romske kulture in njihovega načina življenja. Ti so povedali, da gre pač za vzorec vrednot in tradicije, v katerem se dekleta poročajo po njihovih šegah, skratka zelo mlada in imajo enako mlada tudi otroke. K temu pripomore tudi biološko pogojena zrelost, ki da nastopi prej kot pri večini neromskih deklet. Tak način življenja in tovrstno nastajanje družin je poznano že desetletja.

V času sojenja se je mobilizirala javnost, zlasti na podlagi senzacionalističnega pisanja o domnevnem nasilju. Na demonstracijah smo prebirali transparente z napisi, namenjenimi sodniku: »Kaj bi storil, če bi kdo isto naredil tvoji hčerki?«

Javno mnenje je odražalo dvoje vrste agresivnosti. Prva se je kanalizirala v storilca, ki ga je bilo treba eksemplarično kaznovati že zaradi tega, da bodo vsa ogrožena mlada dekleta varnejša. Druga agresivnost pa je bila usmerjena naravnost v sodnika, ki bi si drznil oziroma če bi si drznil (kar je nazadnje tudi storil z izjemno mero poguma in zaupanja v svoje strokovno opravljeno delo) izreči (pre)milo sodbo.

ODZIVI JAVNOSTI NA POROČANJE O KRIMINALITETI

Eno najbolj odmevnih poročanj o nasilnih kaznivih dejanjih je bila tako imenovana »mačja afera«. Potem ko so novinarji povedali vse o dejanju, kar so zvedeli, je prišlo na vrsto javno mnenje. Težko se je spomniti večjega ogorčenja v javnosti zaradi kakšnega nasilja nad ljudmi, kot je bilo ogorčenje zaradi mučenja živali. Pogosto je prevladalo ogorčenje, podprto z argumenti, da je šlo za nasilje nad nemočnimi bitji, ki niso imela nikakršne možnosti, da bi se uprla svojim mučiteljem. Pri tem se je nekako pozabilo, da v številnih nasilnih dejanjih

tudi ljudje kot žrtve nimajo nikakršne možnosti obrambe, zlasti kadar gre za otroke, ali pa tudi v drugih primerih, ko se odrasli iz različnih razlogov ne zmorejo upreti prevladujoči sili.

V omenjenem primeru mučenja živali se je tisk prav podrobno razpisal o podrobnostih torture, ki so jo izvajali trije gimnazijci. Ker so svoje početje zapisovali v dnevnik, je prišlo na dan v resnici okrutno in skrajno nasilno ravnanje z živalmi. Odziv je bil različen. Le redki so poudarjali, da se je treba ukvarjati z objestnimi nasilneži tako, da bi postalo razumljivo, čemu so se odločili za tako krvavo početje, zlasti ker med njimi ni bilo nikogar s posebno temno preteklostjo, ki bi pojasnjevala mučenje živali. Večidel javnosti je bil pripravljen na linč in vzdušje, kakršno so opisali nekateri novinarji (Videmšek 2000), ki so poročali iz okolja, v katerem so storilci prebivali, se je povsem ujemalo z morbidnostjo zahtev javnega mnenja.

Če samo preletimo nekaj pisem, ki jih je objavila priloga »Ona« (4. april, 2000), je slika razpoloženja dela slovenske javnosti jasna. Ena izmed ogorčenih bralk piše:

Rada bi pozvala vse prebivalce Tržiča in vse ljudi, ki poznajo te mučitelje in njihove starše, da javno objavijo njihova imena. Naj se nanje pokaže s prstom in jih javno osramoti, saj normalni družbi takšnih kriminalcev ni treba tolerirati in delati z njimi v rokavicah. Ti mučitelji bodo baje v najboljšem primeru odsedeli tri mesece. Ja, to bo takšnim izmečkom res pomagalo. Kaj bodo tu opravili psihiatri in psihologi, res ne vem, ker so devetnajstletniki prestari za vzgojo. To so že primeri za umobolnico. Takoj naj se jih izključi iz šole, da ne bodo trtili davkoplačevalskega denarja, in naj bodo na grbi staršev, ki so jih spravili na svet. Naj ljudje ne pridigajo, da starši niso vsega krivi. Jabolko ne pade daleč od drevesa. Ti starši so očitno pridelali tri slovenske »otroke« preveč, pravzaprav tri izmečke. Kaj bo iz njih šele nastalo? (Šelih 2000.)

Naslov pisanja, ki ga je prispevala Lea Eva Mueller, znana borka za pravice živali, je zgovoren: »Človeški stor - napaka narave« (Mueller 2000).

Gre za grozljivo mučenje nič krivih bitij, ki nam jih je podarila narava. Za začetek sprašujem: komu in kaj so storile te miroljubne,

nežne in skromne živali, ki jih je človeški stor tako strašno mučil? Javno protestiram proti tako vzgoji, ki so jo imeli trije zlikovci iz okolice Tržiča. Zato hočem, da

1. Vsi mediji objavijo fotografije, imena in naslove teh treh devetnajstletnih človeških zmazkov, ki so več kot leto dni mučili mačke tako, da je bila smrt v končni fazi trpinčenja njihova odrešiteljica. Navedite tudi šolo, ki so jo obiskovali.

2. Ministrstvo za šolstvo v slovenske vzgojne ustanove uvede pouk uporabne etologije in dobrobiti živali.

3. Naši vrli Gorenjci, ki skrbijo le za lep videz domačij, poskrbijo, navzlic svoji znani varčnosti tudi in še za sterilizacijo in kastracijo mačje populacije. Tako bodo preprečili odvečen nezaželen prirastek mačk. Tega ne počno in jim je škoda denarja, časa in volje, zato zlikovci zlorabljajo preveliko populacijo odvečnih živali za masakriranje.

Zahvaljujem se uslužbencem Policijske postaje Kranj, da so tako hitro in drastično ukrepali. Vsa pohvala tudi POP TV, ki je tako avtentično prikazala ta grozljiv primer mučenja mačk, kajti doslej o tem nismo smeli niti javno spregovoriti.

Najpravičneje bi bilo, da bi mučitelji živali prišli v roke varstvenikom živali, s katerimi bi mi sami obračunali po hitrem postopku brez sojenja in možnih olajševalnih okoliščin.

Žaljivost pisanja presega marsikaj, kar lahko sicer preberemo v slovenskih časopisih. Agresivnost ni usmerjena le zoper storilce, ampak tudi zoper starše, »ki so očitno pridelali tri izmečke preveč in bi bilo bolje, da so si namesto njih omislili sobne rastline«. Predmet kritike so starši, šola (katere ime je treba navesti), vzgojne ustanove, Ministrstvo za šolstvo, skratka vsi, ki jih lahko kakor koli povežemo s storilci.

Pravična kazen bi bila tista, ki bi jo izrekli in izvršili (dobesedno - s storilci bi »obračunali«) varstveniki živali po hitrem postopku, brez sojenja in olajševalnih okoliščin.

Si je težko predstavljati, da bi v dejanski ali pa zamišljeni situaciji ogorčeni pisci teh vrstic v resnici postopali podobno, kot obljubljajo v pismih bralcev? Vrsta izkušenj in eksperimentov priča o tem, da je preskok od javnega ogorčenja k uresničitvi linča izjemno hiter, brez moralnih predsodkov, pogosto z užitkom.

Posebno zgovoren je v zvezi s tem primerom zapis *Dela* 11. aprila 2000 z naslovom: »Podpora ukrepom ob nasilju«. V članku le z začetnicami A. Ž. podpisanega novinarja (novinarke) preberemo naslednje sporočilo:

Združenje učiteljev Slovenije je izreklo podporo avtonomiji učiteljskega zbora pri odločitvah o vzgojnih ukrepih, ki zaradi nujnosti in teže primera ne morejo zadostiti vsem formalno-pravnim postopkom. To pomeni, da so učitelji dolžni hitro in odločno ukrepati. Omenjeno združenje se zavzema za večjo avtonomijo šol in učiteljev pri pedagoških odločitvah, kar je po njihovem možno le z zmanjšanjem paternalizma države nad njimi. Paternalizem napravi šole in učitelje neodgovorne, neinicativne in nezainteresirane.

Odziv Združenja učiteljev Slovenije imenitno ilustrira vpliv novinarskega poročanja o nasilnih dejanjih na oblikovanje celo strokovnega javnega mnenja.

Pedagogi so zavrgli ves tisti del lastnih načel, ki terja (podobno kot od poklicnega sodnika) razumevanje okoliščin pred dokončnim presojanjem ali obsojanjem. Prav zaradi tega jim je bilo toliko lažje zavrniti formalni postopek kot nekaj, kar pomeni samo oviro, kadar gre za težke (in zato po njihovem nujne) primere. Formalizem so opredelili kot paternalizem države, saj ta od vsakogar zahteva spoštovanje določenih pravil. (Če so jih kršili mladostniki, še ne pomeni, da jih lahko zaradi narave njihove kršitve tudi pedagogi.)

Sklicevanje na pravno državo se v današnjih časih sliši skorajda kot obvezna molitev vsakega prizadetega za varstvo njegovih pravic. Zlahka pa zavrzemo to načelo, če se nam zdi, da zmoremo in moramo obsoditi za dejanja, ki nas posebej prizadenejo. Pri tem nam je prav malo mar, da le redkokje pravna država tako hitro izgubi svoje ime kot prav pri samovoljnem kaznovanju, pri jemanju pravice v svoje roke, pri želji po linču. Če posamične težnje po naglem sodišču še lahko razumemo prebiraje pisma bralcev, pa je v Združenju učiteljev Slovenije organizirana »pobuda« zoper temeljna načela najmanj strah vzbujajoča.

INTERNET

Doslej ni bilo sistema, ki bi vsemu svetu tako približal med drugim tudi vse najhujše mogoče oblike nasilja z obilnim fotografskim gradivom. Internet je prostor, kjer človeška domišljija, ki se opaja z nizkotnimi nagoni, nima meja. Res je, da določene strani s prepovedanimi vsebinami preganjajo, včasih celo izsledijo ponudnike pornografije z otroki. Vendar je res tudi to, da je zakonodaja različnih držav različno stroga. Poleg tega velja marsikje načelo svobodnega izražanja, ki ima prednost pred morebitno prizadetostjo posameznikov, tudi posebej ranljivih skupin, kakršne so otroci in mladostniki.

Na internetu ni težko zaslediti strani, katerih avtorji se pohvalijo, da gre za vsebine, ki ne bi bile nikjer dovoljene razen prav tam, kjer jih pravkar beremo. Prav tako niso redke samohvale, da bolj grozljivih, odurnih, odbijajočih, nasilnih ali šokantnih posnetkov ne boste našli na nobeni drugi spletni strani. Ker se s podobnimi presežki hvalijo številni ponudniki, tovrstnih vsebin ne zmanjka.

V zvezi z evropsko zakonodajo je treba povedati, da je kljub pravni ureditvi v Evropi tako rekoč nemogoče omejiti posredovanje nasilja evropskim uporabnikom. Ameriški strežniki, ki jih štiti ustavno zagotovljena svoboda izražanja, gostoljubno odpirajo vrata spletnim stranem s skrajno nasilno vsebino in zdi se, da je nemogoče preprečiti evropskim uporabnikom odziv na tako ponudbo.

Revija *Mladina* je v številki 35 (28. 8. 2000) objavila članek z naslovom »Rasizem v vsako vas« (Cerar 2000). Avtor ugotavlja, da je širjenje rasizma in sovraštva prek interneta veliko nevarnejše kot prikazovanje spolnih praks. Navaja primere, ko na Yahoojevih spletnih straneh objavljajo dražbe, na katerih prodajajo okoli 1200 nacističnih artiklov, od kopij esesovskih bodal do naprave za izdelavo plina ciklon B, s katerimi so uničevali Jude v koncentracijskih taboriščih (*ibid.*: 45).

Nekdanji vodja Ku Klux Klana je napravil spletno stran, ki je najimenitnejša med vsemi rasistično nastrojenimi stranmi. Ugotovil je, da so stroški internetne reklame minimalni, vsebine pa dosežejo milijonsko občinstvo. Njegova stran omogoča dostop do najrazličnejše rasistične spletne propagande proti Judom ali črncem (*ibid.*: 46).

Poleg tega po navedbah avtorja skorajda ni večje skinhedovske spletne strani, ki ne bi omenjala dejavnosti obritoglavcev v Sloveniji. Slovenska skinhedovska spletna stran pa povečuje generala

Leona Rupnika, ker je pač sodeloval z nemškim okupatorjem (*ibid.*: 46).

Če gre za skrajne oblike nasilja, si ni mogoče zamisliti takega, ki ga ne bi mogli najti na internetu. Na eni strani gre za izkoriščanje tragičnih svetovnih dogodkov, kjer se v spopadih dogajajo nezasišane okrutnosti. Postrežejo z dokumentarnimi posnetki mučenj in posilstev, ki so jih izvrševali policisti in vojaki na Vzhodnem Timorju. Ponujajo fotografije, ki so jih posneli ameriški obveščevalci na Kosovem in dokazujejo posilstva mladih deklic in otrok. Ruska mreža oskrbuje povpraševalce z dokumentarnimi posnetki posilstev in ubojev otrok, starih od dveh let dalje. O slednjem so poročali številni svetovni mediji, ko so se med odjemalci znašli ugledni italijanski državljani, skrbni družinski očetje in soprogi.

Kjer zmanjka dokumentarnega gradiva, gre domnevno za zaigrane prizore nasilja, ki pa po vtisu v ničemer ne zaostajajo za dokumentarnimi.

Tudi pri dokumentarnih posnetkih je treba dvomiti, ali gre za sporočanje, ki naj ozavešča svetovno javnost, da kaj ukrene zoper nasilje na splošno. Dosti bolj verjetno se zdi, da gre zgolj za spretno trženje zla, kjer odjemalcev nikoli ne zmanjka.

PRIMERJAVA DELEŽEV NASILJA V OSREDNJIH POROČILIH POP TV IN TV SLO 1

Z naslednjo primerjavo smo želeli ugotoviti, kakšne so razlike v obsegu sporočil, ki prinašajo v

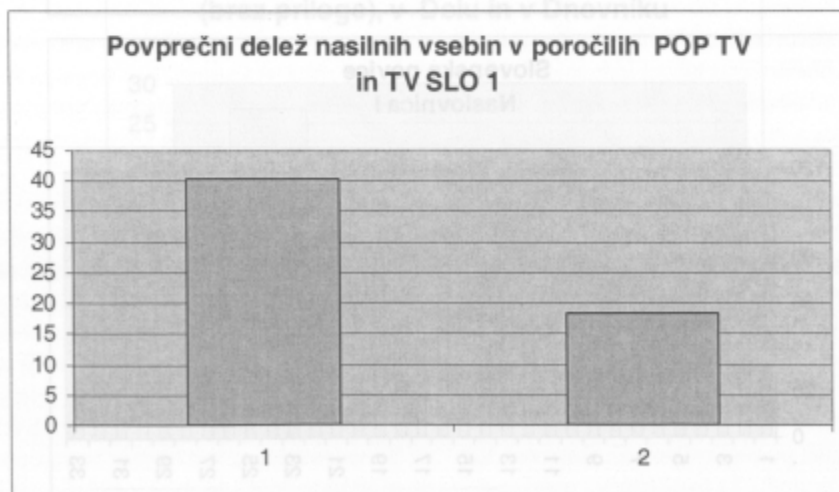
gledalčev dom nasilje, kriminal, afere, trpljenje in hujše nesreče.

Ob domnevi, da osrednja televizijska poročila odražajo temeljno kulturno politiko uredništva, se zdita merjenje nasilja v tej oddaji in primerjava prav teh oddaj med različnimi programi dovolj ustrezna za kritični pogled.

Za tak pristop smo vzeli vzorec 114 osrednjih poročil (»TV dnevnikov«) v določenem časovnem obdobju (od 7. 2. 2001 do 27. 4. 2001), ne da bi pri tem delali kakršno koli selekcijo glede na dnevne dogodke. Šlo je za razmeroma strnjeno obdobje nekaj mesecev. Vsaka oddaja na enem televizijskem programu je imela za primerjavo enako oddajo istega dne na drugem programu. Tako je bilo mogoče primerjati, kako različno ali podobno predstavljajo televizijske hiše iste dogodke ali kako pomembni se zdijo isti dogodki različnim uredništvom. Raziskava se je osredotočila na naslednje kategorije. Ugotavljali smo delež gradiva, ki je imelo očitne znake nasilnih vsebin, vsebin, povezanih s kaznivimi dejanji, aferami, ki vzbujajo strah pred kriminalom, in delež poročil, ki so se nanašala na nesreče.

Rezultati so pokazali očitna odstopanja v uredniški politiki. POP TV ima znatno višji delež nasilnih vsebin in vsebin, ki predstavljajo nesreče. Samo v sedmih primerih od 57 je bil delež takih vsebin višji na TV SLO 1 kot na POP TV. To pomeni, da POP TV prekaša TV SLO 1 v izbranem vzorcu v nasilnih vsebinah kar v 88% poročil.

Izračun povprečnega deleža nasilnih vsebin v vseh merjenih oddajah znaša za POP TV 40,3%, za TV SLO 1 pa 18,2%.

SLOVENSKE NOVICE IN DELEŽ NASILJA, KRIMINALA IN AFER

Podobno kot pri presoji televizijskih sporočil so bili izbrani tudi kriteriji za vsebino *Slovenskih novic*. Ker gre za osrednji časnik, ki predstavlja rumeni tisk, se je zdelo dovolj relevantno izbrati časopis, ki je izredno popularen. Po branosti je s 300.000 bralci dnevno na prvem mestu.

Vzorec je obsegal 100 naključno izbranih časopisov v letih 1999 in 2000.

Če upoštevamo (v skoraj vseh primerih nevtralnemu ali tematsko nenasilno opredeljeno) prilogo, je bil delež nasilnih vsebin v omenjenem vzorcu 19,6%.

Če priloge ne upoštevamo, pa je bil delež nasilja 26,9%.

Posamični stolpci pomenijo delež (v odstotkih) nasilja v določenem izvodu *Slovenskih novic*.

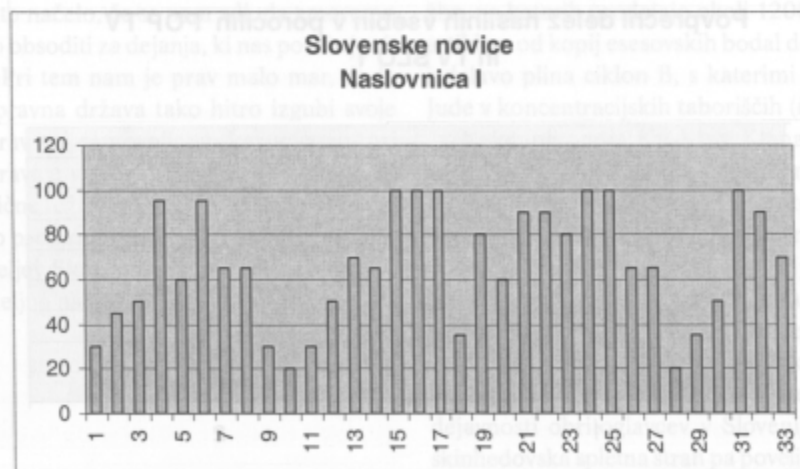
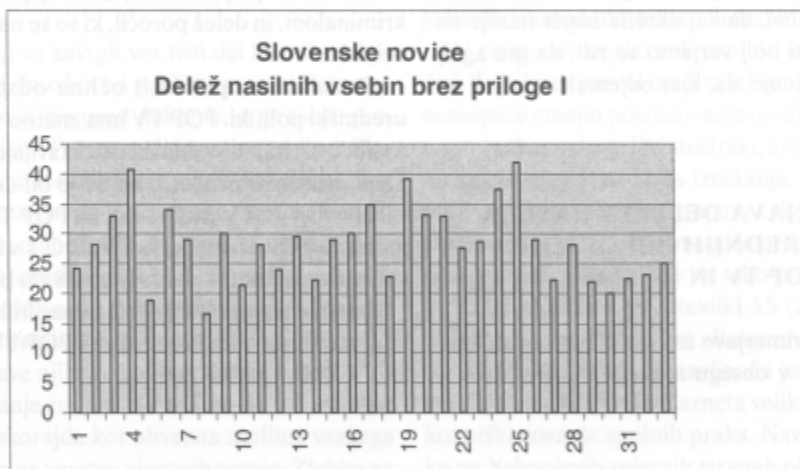
Posebnost *Slovenskih novic* so naslovnice, ki so bile deležne še posebne analize.

Delež nasilja, kriminala in afer na naslovnih straneh je namreč znašal kar 66,7%. Posamični stolpci pomenijo delež nasilja v odstotkih na določeni naslovnici.

Analiza »udarnega besedila« (rdeče ali črno tiskana beseda ali naslov, ki teče čez naslovnico ponavadi poševno v posebnem okvirju) pokaže tole.

Prva rubrika vsebuje najbolj senzacionalistične naslove, ki naj s krvavo vsebino pritegnejo bralčovo pozornost. Teh je daleč največ, kar 79. Beseda »tragedija« se pojavi kar desetkrat, poleg nje pa pogosto tudi naslovi, kot so »grozljivo«, »strašljivo« in »krvavo«.

Naslovnice pogosto vsebujejo še dodatna sporočila o drugih nasilnih dejanjih poleg tistega, ki zasluži največje črke. Del naslovov se pojavlja že na prvi strani, za glavnim naslovom, del pa na naslednjih straneh. Tako se na primer pojavljajo tile naslovi:

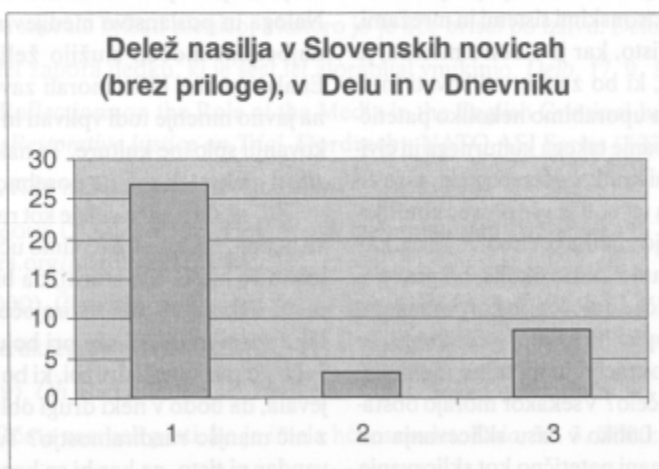

- Posiljena in okrutno ubita pred hčerama
- Seks z mladoletnico in še z domačo psico
- Pošast – jokavi morilec ubil sto nedolžnih otrok
- Razuzdano Ivone našli razmesarjeno in obešeno
- Posilil vsaj 100 žensk
- Učiteljica pritekla gola in dijaka zvalila v seks
- Slep od ljubosumja pred hčerjo ubil ženo

Tudi pri izbiri fotografij reporterji zagovarjajo neokusen senzacionalizem brez občutka za prizadete in vpletene ali brez pietete do pokojnih. Taka je primeroma fotografija matere ob sinovem truplu in ustrezen naslov: »Strta mati ob sinovem truplu«. Ob naslovu »Posiljeval in moril« je objavljena fotografija krvavega trupla. Ob reportaži ob petardah je časopis objavil fotografijo razmesarjene roke, kakršna je včasih spadala le v učbenike sodne medicine. Ob novici, da je igralec ragbija dal ustreliti prijateljico, se pojavi kar pet fotografij. Tudi ob nesrečah je po možnosti fotografija trupla, kot v primeru, ko je vojaški čoln povozil plavalko. Če ni mogoče dobiti posnetkov trupel, je treba prikazati od blizu in iz dovolj groze vzbujajočega zornega kota vsaj razbitine. Tudi naslov »Razuzdano Ivone našli razmesarjeno in obešeno« spremljata dve fotografiji. Novico o Hrvatih, pobitih z mitraljezi, ilustrira fotografija lobanje. V konkretnem izvodu *Slovenskih novic* se zdi, da je treba v primeru, ko je glavna novica izjemoma dovolj dobra (prihod pevca Balaševića v Slovenijo), da zasenči kriminaliteto preteklega dne, za vsako ceno

najti vsaj še eno, ki je slaba ali celo šokantna in jo po potrebi uvoziti iz tujine. Fotografija trupel spremlja novico z naslovom »Poteptali 54 mladih«. Še v primerih, ki imajo humano noto, kot na primer reportaža o zdravnikih brez meja, uredništvo postreže s fotografijo otroka brez noge. Pod naslovom »Mučila in okradla sta mamó in očeta« je fotografija obvezanih krvavih staršev. Poročila s Kosova praviloma ne izidejo brez fotografij trupel. Tri fotografije spremljajo tudi naslov »Otroci ubijajo otroke«. Fotografija trupla je ob članku »Skok iz obupa«. V članku »Tempirana bomba s sekiro« je fotografija ljudi in okrvavljenih nožev. Fotografija trupla s posnetkom od blizu je priložena k reportaži z naslovom »Vectra – krsta za tri«. Pri nesreči avtobusa s šolarji, ki je zapeljal pod vlak, je fotografija ranjenih otrok in pokritih otroških trupel. Prav tako se reporter ni želel izogniti krvi, ko je fotografiral okrvavljena tla podhoda, kjer je prišlo do umora (»18-letnik mu je zmečkal lobanjo«). Ob članku »Posilstvo na 26 minut« je uredništvo objavilo še fotografijo žrtve. Zapis o truplih novorojenčkov v hladilniku prav tako spremlja fotografija, v istem izvodu pa se na naslovnici tudi niso hoteli izogniti fotografiji trupla in krvi ob smrtni nesreči z motorjem. »Mučilnico v kleti« ilustrirata dve fotografiji. Tudi obrezovanje žensk v Afriki ni brez slikovnega gradiva.

V izbranih primerih gre za naključni izvod *Dela* in *Dnevnika* in za primerjavo med njima in povprečjem 100 naključnih izvodov *Slovenskih novic*, enkrat s priložo in drugič brez.

SKLEP

Obilje medijskega nasilja utegne napeljati na misel o potrebni cenzuri. Celotna država, ki jih štejemo za najrazvitejšo z vidika demokracije in spoštovanja človekovih pravic, so se pred časom posluževale cenzure, ki se je nanašala izključno na nasilje. Švedska, znana po svobodnem obravnavanju spolnosti, je na primer prepovedala prikazovanje filma »Bonie in Clyde« zaradi nasilja. Očitno so ugotovili, da prikazovanje erotičnih vsebin bistveno manj škoduje državljanom kot nasilje.

Ideje o nekakšnih vrstah elektronske cenzure zgrešijo bistvo. Zagovorniki tako imenovanega »V-čipa« (V = violence) menijo, da bi s tako tehnološko rešitvijo preprečili gledanje nasilnih prizorov ali oddaj otrokom in mladostnikom. Pri tem pozabljajo, da se obseg nasilja s tem prav nič ne zmanjšuje, le potencialni uporabniki pripadajo pač drugim starostnim skupinam. Pri tem prav tako zanemarjajo dejstvo, da utegne nasilje enako močno škodovati odraslim kot otrokom, le da na drugačen način. Otroci so podvrženi šokantnim izkušnjam, nekaterih prizorov ne morejo razumsko predelati, lahko jih tlačijo more, lahko postanejo agresivni do vrstnikov in podobno. Odrasli pa razpolagajo z veliko večjo stopnjo moči in se na nasilje odzovejo z neprimerno večjim nasiljem kot otroci. Poudarjene slike terorističnih napadov in njihovih posledic lahko v odraslih, ki imajo v rokah vzrode družbene moči, sprožijo neustavljivo željo po maščevalnosti in podobnih ukrepih.

Omejevanje dostopa do informacij z nasilno vsebino je v današnjem svetu, ki je prepreden z najrazličnejšimi elektronskimi sistemi in mrežami, videti nemogoče. Tisto, kar je videti smiselno, je ustvarjanje kulture, ki bo znala razlikovati med dobrim in slabim, če uporabimo nekoliko patetično primer. Oblikovanje takega kulturnega in civilizacijskega okolja ni kratkoročen projekt. Gre za leta in desetletja. Na tej poti je vse preveč konfliktnih interesov, da bi jo zlahka prehodili. Tisto, kar utegne ustvarjati manj nasilno okolje, bo prav gotovo zmanjšalo dobičke določenim korporacijam, televizijskim in časopisnim hišam, pa še komu. Je sklicevanje na demokracijo in na tržne mehanizme vselej najvišje načelo? Vsekakor morajo obstajati določene meje. Lahko v času sklicevanja na Evropo (kar ni nič manj patetično kot sklicevanje na dobro in zlo) in na mehanizme razvite demokracije v resnici ponudimo potrošnikom vse, kar gre dobro v promet? In če obrnemo vprašanje –

je dopustno prepovedati ali omejevati prost pretok dobrin, kakršne so v našem primeru informacije o nasilju? Ali taka omejitev ne nasprotuje najbolj temeljnim pravicam svobodnega dostopa do informacij? Predvsem pa prepuščamo potrošnikom samim, da izbirajo, kaj jim ustreza. Vsakdo se lahko izogne nasilju ali vsaj večini tega, če ne gleda določenih oddaj ali ne bere določenih časopisov. Vendar se je pokazalo, in to prepričljivo, da državljanje najbolj povprašujejo prav po teh dobrinah, in mediji so v tej vlogi le vestni služabniki občinstva. Prinesejo vse, kar razveseljuje bralce.

To je seveda ena stran medalje. Če bi hoteli nekoliko pretiravati, bi lahko rekli, da tudi droge razveseljujejo velik del občinstva. Če bi bile splošno dosegljive, bi se poraba gotovo povečala, z njo pa tudi slabe posledice njihovega učinkovanja. Je boj proti alkoholizmu, ki je v zadnjem času na Slovenskem spet bolj v ospredju, lahko podobna izkušnja? Referendum o pitju bi prinesel prepričljive rezultate v korist svobodne izbire potrošnikov.

Z nasiljem je podobno. Medijske hiše imajo vrsto različno prepričljivih pojasnil. Ponujajo to, kar si bralci in gledalci želijo, tako rekoč zahtevajo v imenu pravice do obveščeniosti. Poleg tega prikazujejo resnico, golo resnico z vsemi otenki in za to, da je taka, kakršna je, pač niso krivi mediji. Prav narobe, prav je, da ljudje natančno zvedo, kaj se dogaja. Ni težko dokazati, kako pravilne so take odločitve, saj občinstvo nagraduje medije z izvrstnimi rezultati. Več resnice (nasilja), višja je gledanost ali branost. Vendar ima demokracija svoje meje. Vpliv mora biti vselej dvostranski. Naloga in poslanstvo medijev ni le v tem, da po najboljših močeh služijo željam potrošnikov. Enako močno bi se morali zavedati, da je treba na javno mnenje tudi vplivati in pripomoči k oblikovanju splošne kulture. Ta naloga pa je težka in zlasti na kratek rok ne posebno donosna.

Zdi se, da nasilje deluje kot radioaktivnost. Sprva neopazno, ko pa začutimo učinke, so posledice lahko že hude. Kaj storiti, da bi se ubranili skušnjavi, kakor koli moralizirajoče že komu zvenijo taka vprašanja? Ali gre pri boju zoper nasilje za željo po puritanski družbi, ki bo strasti samo zatajevala, da bodo v neki drugi obliki planile na dan z nič manjšo razdiralnostjo? Tudi to je mogoče, vendar ni tisto, za kar bi se kazalo zavzemati.

Nekaj smisla je morda v strokovnih telesih, ki bi jih morale imeti televizijske in časopisne hiše in bi se ukvarjala s problemom predstavljanja in

trženja nasilja v javnih medijih. Ta telesa bi morala obravnavati nasilje kot načelen problem in se opredeliti za določeno politiko. Poleg tega nikakor ne bi zmanjkalo dela pri obravnavanju konkretnih primerov. V razprave o mestu nasilja v javnem prostoru bi se prav tako morale vključiti institucije, ki so kakor koli povezane z mediji ali s kriminalitetno politiko, od znanstvenih ustanov do poklicnih ali strokovnih združenj. Na tej poti, ob nezanesljivi domnevi, da sploh kdo želi hoditi po njej, je pričakovati vrsto odporov zlasti tistih, ki jim je trženje nasilja zlahka prislužen kruh in še dosti več kot kruh. Upravičeno lahko zatrdimo, da se trgovec z nasiljem cedita med in mleko.

Šele potem, ko bi take razprave postale običa-

jen način neformalne cenzure, ki bi pa vendar nosile zelo jasna sporočila o primernosti določene uredniške politike, je morda upati na začetek bolj civiliziranega sveta, v katerem »voajersko« užitvanje nasilja ne bo dosti manj obrobno kot nasilje samo.

Kako lahko socialno delo pripomore h kultivanju medijskega prostora? Najprej kot potrošniki – torej kot tisti, ki ne moremo preživeti dneva, ne da bi kupili *Slovenskih novic* ali se pojavljali kot redni »odjemalci« nasilja v kakšni drugi informacijski obliki. In navsezadnje kot ljudje, ki imajo po definiciji svojega poslanstva več vpliva na določena družbena dogajanja. Ostane le vprašanje, ali sploh želimo po tej poti.

LITERATURA

- G. CERAR (2000), Rasizem v vsako vas. *Mladina*, 28. 2. 2000: 45–46.
- O. CVETEK (2000a), Gnusna očetova šala. *Delo*, 5. 4. 2000: 17.
- (2000b), Deklica morala brisati plenico, s katero jo je oče brisal po izlivu. *Delo*, 28. 10. 2000: 12.
- (1998), Sedem let zapora dedku, ki je šest let zlorabljal vnukinjo. *Delo*, 17. 9. 1998: 11.
- R. GRAEF (1992), Reflections on the Role of the Media in the English Criminal Justice System. V: H. Messmer (ur.), *Restorative Justice on Trial*. Dordrecht: NATO ASI Series (327–333).
- T. HORVAT (2001), Kdo nas duhovno posiljuje? *ONA*, 27. 3. 2001: 17–19.
- R. HUESMANN, J. MOISE (2001), Media Violence: A Demonstrated Public Health Threat to Children [www.adbusters.org/mediaviolence.html].
- L. E. MUELLER (2000), Človeški stvor – napaka narave. *ONA*, 4. 4. 2000: 6–7.
- (2000), Podpora ukrepom ob nasilju. *Delo*, 11. 4. 2000: 3.
- W. J. POTTER (1999), *On Media Violence*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- I. ROPAC (2000), Očeta zasrbeli prsti, ko je imela hči osem let. *Delo*, 31. 3. 2000: 13.
- M. ŠELIH (2000), Pozdravljena, Ona. *ONA*, 4. 4. 2000: 6.
- P. ŠKERL (2002), Spolnemu iztirjencu 6 let in 10 mesecev. *Delo*, 5. 7. 2002: 14.
- B. VIDEMŠEK (2000), Gorenjski bes in mir. *Sobotna priloga*, 8. 4. 2000: 10–11.

Marko Milosavljevič

MOČ IN ODGOVORNOST

MNOŽIČNI MEDIJI IN NOVINARSTVO MED POPOLNO SVOBODO IN ODGOVORNO SVOBODO

Zlorabe svobode govora morajo biti zatrte, toda komu si upamo predati moč, da bi to počel?

Benjamin Franklin

Vsaka moč in vsaka svoboda, sprejeta na osnovi družbenega konsenza (izjema je pač totalitarna moč v nedemokratskem sistemu), predpostavlja pravice in dolžnosti. Za vsako moč obstajajo mehanizmi nadzora in zagotavljanja odgovornosti, vprašljiva je le učinkovitost teh mehanizmov. Če teh mehanizmov ni, sploh ne moremo govoriti o demokratični družbi. In vendar se prav v razvitih demokracijah evropskega zahoda in ameriškega severa vedno pogosteje zastavljajo vprašanja o mehanizmih, ki zagotavljajo odgovornost in celotno transparentnost medijskega sistema in novinarskega posla. Pravice množičnih občil so pogosto jasne in v osnovi pogosto določene že v ustavi. Primer ameriškega prvega amandmaja, ki zagotavlja svobodo tiska in svobodo izražanja, je samo najbolj znamenit. Nejasen je odgovor na nasprotno vprašanje: kakšne so dolžnosti množičnih občil.

Tak nejasen, netransparenten položaj pravic in dolžnosti oz. moči in odgovornosti množičnih občil je posebej paradoksen, če upoštevamo, da celoten pomen množičnih občil in delo novinarjev temeljita na principu javnosti – na principu javnosti politike, javnega delovanja in ustvarjanja oseb in ustanov, javnih odločitev in javnih dejanj. Tudi kadar občila in novinarji posegajo na nejavno področje, predvsem na področje zasebnosti posameznikov ali tajnih dokumentov, ki naj bi ostali skriti očem širšega občinstva, to počno pod maksimo: »Javnost ima pravico zvedeti.« Prav zato, ker je tisto, kar je javno ali bi moralo biti javno, osnova delovanja množičnih občil, je logično pričakovati, da po takih principih delujejo tudi sama občila.

Toda dejankost je pogosto drugačna. Pravila in načini novinarskega in uredniškega delovanja so pogosto netransparentni in prikriti. Občinstvo in celotna družba se zato znajde pred vprašanjem, kaj lahko od medijev pričakujejo, kaj lahko zahtevajo in kaj lahko dejansko storijo. Taka vprašanja so najpogostejša, kadar pride do objave napačnih, zavajajočih ali etično spornih informacij in vsebin.

Vsaka družba zato poskuša na tak ali drugačen način vzpostaviti različne oblike mehanizmov, s katerimi bi zagotovila javnost delovanja množičnih občil nasploh in novinarjev še posebej. Odgovoriti poskuša na vprašanja, do katere mere varovati zasebnost in kaj storiti v primeru kršitve; kaj storiti, da bi preprečili zavajanje državljanov in potrošnikov (denimo ob neločevanju uredniških in plačanih prispevkov), kako popraviti napačne informacije itn.

Etične dileme novinarstva se med različnimi akterji razlikujejo in so odvisne od perspektive. S perspektive profesionalcev, torej tistih, ki se ukvarjajo z novinarstvom (novinarji, uredniki), se kot etične dileme najpogosteje zastavljajo tale vprašanja:

- zavajanje naslovnikov
- konflikt interesov (prijateljstvo med novinarjem in akterjem dogodkov, plačila, darila, novinarjevo udejstvovanje v dogodkih, oglaševanja)
- vdor v zasebnost
- zadrževanje informacij
- plagiatstvo (Brooks et al. 2001).

Etični problemi novinarstva, kot jih percipira občinstvo, so najpogosteje:

- navajanje napačnih podatkov
- zavračanje priznanja napak
- neimenovanje, skrivanje virov
- nekompetentost ali ignoranca novinarjev
- napadanje šibkih
- osredotočenost na slabe novice

- pomanjkanje raznovrstnosti
- neprofesionalnost pri komunikacijskih situacijah (Haiman 2002).

Profesionalna in javna perspektiva se stikata zlasti pri vprašanih zavajanja (napačni podatki, zavračanje priznanja napak) in vdora v zasebnost (napadanje šibkih, pri čemer šibke najpogosteje definiramo kot »navadne«, ne javne osebe, mladoletnike, razne manjšine, žrtve nasilja, nesreč, žalujoče, prizadete in bolne) (Merrill 1997).

TRIPARTITNOST MEDIJSKE REGULACIJE: NAČINI ZAGOTAVLJANJA TRANSPARENTNOSTI IN ODGOVORNOSTI

Vprašanje, kaj storiti v primerih tovrstnega medijskega početja, in nasploh delovanje množičnih občil in novinarstva je navadno urejeno tripartitno: z (državno) regulacijo, sestavljeno iz ustave, zakonov in podzakonskih aktov, in s samoregulacijo, ki jo navadno zastopajo medijski sveti in kodeksi novinarskih društev (zunanja, eksterna samoregulacija) in kodeksi posameznih medijskih hiš (notranja, interna samoregulacija).

Zakoni so najbolj sporna oblika regulacije novinarskega in uredniškega dela. So rezultat dela politikov in zato pogosta oblika pritiska politike na novinarsko in medijsko neodvisnost in pokončnost. Medijski zakoni na Hrvaškem ali v Jugoslaviji, denimo, so razglašali opozicijske časopise za pornografske ali jih kaznovali z enormnimi denarnimi vsotami zaradi domnevnega žaljenja ljudi iz vladajočih strank. Množična občila so del demokratičnega in s tem političnega procesa, politiki pa drugi del tega procesa – in imajo pri tem pogosto ravno nasprotno interese in namene, kot so tisti, ki jim sledijo občila (javnost političnega delovanja in odločanja). Politika lahko tudi s sprejemanjem ustrezne zakonodaje poskuša onemogočiti zahtevano javnost svojega delovanja in utišati kritična občila.

Zato je pomembno, da novinarji, uredniki in lastniki, pa tudi širša javnost ne prepustijo določanja meja novinarsko-medijskega dela zgolj zakonom in politiki. Pomembno je, da se vse tri strani, novinarji, lastniki in zainteresirana javnost, samostojno odločijo urediti ključna etična vprašanja in razrešiti dileme, ki se ob tem porajajo.

V slovenskem primeru naj bi bili prizadetima

stranema, profesionalcem in občinstvu, v pomoč zakon o medijih, zakon o RTV Slovenija (akta regulacije), kodeks društva novinarjev Slovenije in – kot edini primer hišnega dokumenta – kodeks novinarjev RTV Slovenija¹ (dokumenta samoregulacije). Od prej navedenih treh mehanizmov zagotavljanja odgovornosti množičnih občil v Sloveniji nimamo le medijskega sveta (tiskovni svet bi bil napačna izbira pojma, saj je treba določiti pravila igre tudi za elektronska občila).

Veliko evropskih držav se ga je odločilo ustanoviti, razlogi za to so jasni:

- državna regulacija ali intervencija prehitro postane cenzura, posebej ko gre za objavo tajnih in spornih državnih dokumentov;
- sodna pota popravljana napak ali dokazovanja prav so navadno dolga in draga, od njih imajo še največjo korist odvetniki;
- tudi v množičnih občilih je treba zagotoviti to, za kar se ta zavzemajo pri drugih akterjih: javnost in transparentnost delovanja.

Medijski sveti so oblika samoregulacije, toda nikakor ne oblika samocenzure. Po dogovorih med novinarji, uredniki, lastniki in javnostjo oblikujejo principe in pravila, ki preprečujejo državi, da bi se vmešavala v medijsko neodvisnost, in hkrati omogočajo prizadetim posameznikom ali ustanovam, pa tudi samim novinarjem, da pridejo do dogovora, opravičila ali popravka enostavneje, hitreje in ceneje, kot če bi to poskušali doseči na sodišču. Izkušnje z medijskimi sveti v Veliki Britaniji, Nemčiji in Skandinaviji so izredno pozitivne.

Po drugi strani pa je treba upoštevati lokalne specifičnosti, posebej politične, pri čemer je zlasti v postsocialističnih državah, v katerih se principi demokratičnosti šele vzpostavljajo, marsikaterega novinarja strah prevelike moči in vpliva lastnikov (strah, ki se je za upravičenega izkazal v primeru Nove KBM, njene lastniške in upravljalске prisotnosti v Večeru ter s tem povezanih odločitev in – javno izraženih – stališč njenih predstavnikov). Zato pogosto želijo samoregulacijo svojega delovanja ohraniti pod nadzorom svojih, novinarskih vrst, v nasprotju z recimo medijskim svetom, ki vključuje tudi lastnike. To je tudi glavni argument predstavnikov Društva novinarjev Slovenije proti ustanovitvi medijskega sveta.

Ob tem se je treba vseeno zavedati, da novinarski kodeks ni zadosten mehanizem zagotavljanja odgovornih množičnih občil in odgovornega novinarstva. Vse od prvega, francoskega kodeksa iz leta 1918 je to kodeks poklica, ki ni prava profe-

sija, med drugim zato, ker ni omejen z licenčnim dostopom do opravljanja. Razlog za to je, da novinarsko delo temelji na osnovni človekovi pravici, svobodnem izražanju mnenj in izmenjevanju informacij. Pravo in medicina temeljita na drugih principih in lahko zato vstop v svojo profesijo omejujeta z licencami. Če bi v novinarstvu uvedli podeljevanje licenc, bi omejili temeljne človekove svoboščine in osnovo vsake demokratične družbe, pravico do nestrinjanja.

Prav zato, ker ima možnost opravljanja novinarskega poklica vsakdo (ne glede na zahteve, v zadnjem času vse pogostejše, po akademski izobrazbi), je vzpostavljane različnih oblik samoregulacije (kamor sodi tudi novinarski kodeks) najpogostejše Siziŕovo delo. To velja tudi za kodeks Društva novinarjev Slovenije, ki je bil sprejet oktobra 2002 v Izoli.

Glavna težava je v tem, da je kodeks slovenskega novinarskega društva *prostovoljni interni kodeks prostovoljne organizacije*. Njegova določila niso pravno zavezujoča (kot so recimo določila danskega, ali kot je zakonsko zavezujoča medijska samoregulacija v Litvi), velja zgolj za člane društva, napisali pa so ga (zase) sami člani združenja. S tem izpolnjuje vsa izhodišča koncepta samoregulacije: državi preprečuje pretirano poseganje v novinarsko delo in tako z omejevanjem pravzaprav ohranja svobodo tiska, pri tem pa je nastal v internih krogih, ob upoštevanju vseh samozaščitnih interesov stroke. Če je 27. (zadnje) določilo novega kodeksa, ki pravi: »Novinar je dolžan upoštevati enaka merila, kot jih sam zahteva od drugih« (določilo je dobesečno vzeto iz etičnega kodeksa Društva profesionalnih ameriških novinarjev), na prvi pogled ohlapno, je ob dodatku nekaterih bistvenih zahtev do drugih sfer družbe (recimo »obveza, da se javni posli opravljajo javno in da so vladni dokumenti dostopni za preverjanje«, kot pravi ameriški kodeks novinarjev, oz. da morajo »novinarji budno opazovati, da se javni posli odvijajo javno«, kot pravi etični kodeks ameriških urednikov) jasno, da novinarski kodeks na ta način pravzaprav govori o večji transparentnosti in javnosti lastnega poklica: če od drugih zahtevaš javno delovanje (utemeljeno na zgodovinskem principu javnosti), moraš tudi sam delovati tako.

Novinarski kodeks skrbi za štiri vrste subjektov: prvi je vir informacij, drugi je predmet novinarskega upovedovanja, tretji je naslovnik (bralec, poslušalec, gledalec) in četrti je sam novinar. Viru informacij so v novem kodeksu DNS namenjeni

trije člani, predmetu novinarskega upovedovanja so neposredno namenjeni štiri člani, naslovniku (javnosti v najširšem pomenu) pa sedem členov. Razvidno je torej, da je veliko pozornosti posvečeno zaščiti naslovníkov in njihovi pravici do temeljite, resnicoljubne informacije in hkrati do transparentnega delovanja novinarja. Člani, namenjeni naslovniku, naj bi omogočali prav to: jasne principe, po katerih delujejo novinarji, in njihovo odgovornost do javnosti. Že prvi člen pravi, da mora novinar svoje napake – četudi nenamerne – priznati in popraviti.

Zanimivo je, da kodeks ameriških novinarjev (po katerem so se ustvarjalci novega domačega kodeksa po lastnih besedah precej zgledovali) vsebuje tudi naslednja določila: »Novinarji morajo razjasniti in pojasniti medijsko pokrivanje dogodka in pozvati javnost k dialogu o obnašanju novinarjev. Opogumiti morajo javnost, da predstavi pritožbe na račun medijev. Javno morajo predstaviti neetične postopke novinarjev in medijev.« Podobno pravi etični kodeks Ameriškega združenja časopisnih urednikov. Teh določil v slovenskem kodeksu ni, a bi verjetno pripomogli k še večjemu občutku transparentnosti novinarskega in medijskega delovanja.

Ne glede na občutek zavezanosti javnosti svojega delovanja in namenjenosti kodeksa viru informacij, predmetu upovedovanja in naslovnikom pa je novi novinarski kodeks namenjen zlasti novinarjem samim. Večina členov govori o pristojnostih in pravicah novinarjev. Nekateri govorijo tudi o dolžnostih novinarjev (oziroma prek tega o pravicah naslovníkov ali predmetov upovedovanja), predvsem pa govorijo o avtorskih in tehničnih pristojnostih novinarja na eni strani in na drugi strani o komercialnih interesih, ki ogrožajo novinarjevo integriteto. Slednjim je posvečenih kar sedem členov.

Največ razprav znotraj novinarskih vrst je potekalo prav glede teh. 17. člen, ki se je v predlogu glasil: »Novinar ne sme izkoriščati informacij o finančnih dogodkih, ki jih dobi pri svojem profesionalnem delu, za osebne interese. Prav tako ne sme prodajati ali kupovati delnic podjetij, o katerih poroča ali bo o njih poročal v bližnji prihodnosti,« se je na koncu v drugem delu spremenil takole: »Če trguje z vrednostnimi papirji, o katerih poroča, mora to razkriti javnosti.«

Pomemben je tudi 16. člen, ki pravi: »Da bi se novinar izognil dejanskim ali navideznim konfliktom interesov, se mora odreči darilom, uslugam

ali nagradam in se izogibati brezplačnim potovanjem in drugim ugodnostim, dodatnim zaposlitvam, delu v politiki, državnih uradih ali drugih javnih institucijah, če bi to lahko zmanjšalo njegovo verodostojnost ali verodostojnost novinarske skupnosti.« Ponovno gre za člen, ki je dobesedno prepisan iz kodeksa ameriških novinarjev, čeprav bi lahko uporabili tudi soroden in bolj kategoričen člen iz etičnega kodeksa Ameriškega združenja časopisnih urednikov, ki pravi, da novinarji »ne smejo sprejeti ničesar niti se ne smejo ukvarjati s katero koli aktivnostjo, ki lahko kompromitira ali bi jo lahko razumeli tako, kakor da kompromitira njihovo poštenje.« Toda po drugi strani je opredeljenost, kaj lahko novinarja kompromitira, pri tem členu zelo šibka in izpostavljena povsem različnim interpretacijam.

Če pogledamo razlike med novim in starim kodeksom DNS, opazimo, da so opredelitve in zahteve v novem kodeksu bistveno natančnejše, zlasti ko gre za mešanje oglaševalskih in novinarskih vsebin (oziroma prepovedi tovrstnega mešanja), pa tudi ko gre za dolžnosti novinarjev do naslovnikov, torej javnosti. Hkrati novi kodeks odpravlja množico odvečnih, zastarelih določil iz prejšnjega kodeksa, sprejetega v začetni fazi demokratizacije družbe leta 1991. Iz takratnega načina razmišljanja je izhajal tudi nesrečni člen o avtorizaciji intervjuja, ki je »neoporečen šele, ko ga odobri prizadeta stran« – člen, ki je povzročil veliko škode novinarski neodvisnosti in tudi v kodeksu kot obliki samoregulacije ohranjal vzvode nadzora nosilcev politične in ekonomske moči. V novem kodeksu je člen o avtorizaciji povsem izbrisan in dobro je tako.

Dobro je tudi, da je spremenjen člen, ki v starem kodeksu pravi, da je »uporaba nezakonitih in nepoštenih sredstev pri zbiranju informacij, dokaznih gradiv in slik« v nasprotju s kodeksom, s tem povezana smernica pa je bila: »Morebitni javni interes ne opravičuje kaznivih in nemoralnih oblik novinarskega raziskovanja.« Tak legalističen oziroma absolutističen deontološki pristop (ki temelji na strogi in dosledni zavezanosti določenemu principu, najpogosteje legalističnemu; več o tem v: Brooks et al. 2001) k etiki novinarskega delovanja je v novem kodeksu spremenjen. 10. člen pravi: »Novinar se mora izogibati nedovoljenim načinom zbiranja podatkov. Če informacij, ki so za javnost izrednega pomena, ni mogoče pridobiti drugače, mora svoje ravnanje in razloge zanj predstaviti javnosti.« Novi kodeks je bolj

teleološko-situacijsko prožen in pod določenimi pogoji omogoča tudi (zakonsko) nedovoljeno zbiranje podatkov – kar je pomembno zlasti tedaj, ko se primeri korupcije in kršenja pravic skrivajo za oznakami državne, vojaške in drugih skrivnosti. Manj upravičeno ali neupravičeno je tako nedovoljeno zbiranje podatkov, kadar gre za navadne, t. i. nejavne osebe.

Za »navadnega« človeka, ki se v množičnih občilih ne pojavlja vsak dan in z mehanizmi novinarstva najpogosteje ni (dobro) seznanjen, so poleg 10. člena najpomembnejši tili.

- Preambula, ki pravi: »Novinarji so dolžni predstavljati celovito sliko dogodkov in svoje delo, ob spoštovanju pravic drugih, opravljati natančno in vestno.«

- Prvih pet členov in osmi (glej prilogo).

- Členi, ki govorijo o splošnih etičnih normah.

20. člen pravi: »Novinar spoštuje pravico posameznika do zasebnosti in se izogiba senzacionalističnemu in neupravičenemu razkrivanju njegove zasebnosti v javnosti. Poseg v posameznikovo zasebnost je dovoljen le, če za to obstaja javni interes. Pri poročanju o javnih osebnostih in tistih, ki želijo dobiti moč in vpliv ter vzbujati pozornost, je pravica javnosti do obveščenosti širša. Novinar se mora zavedati, da lahko z zbiranjem ter objavo informacij in fotografij škodi posameznikom, ki niso vajeni medijske in javne pozornosti.«

- 21. člen: »Ko novinar poroča s področja pravosodja, upošteva, da nihče ni kriv, dokler ni pravomočno obsojen. Novinar mora biti pazljiv pri omembi imen in objavi slik storilcev, žrtev ter njihovih svojcev v poročilih o nesrečah in predkazenskih postopkih.«

- 22. člen: »Posebno obzirnost mora pokazati pri zbiranju informacij, poročanju in objavi fotografij ter prenašanju izjav o otrocih in mladoletnikih, tistih, ki jih je doletela nesreča ali družinska tragedija, osebah z motnjami v telesnem ali duševnem razvoju ter drugih huje prizadetih ali bolnih.«

- 23. člen: »Novinar se mora izogibati rasnim, spolnim, starostnim, verskim, etničnim in geografskim stereotipom in stereotipom, povezanim s spolnimi nagnjenji, invalidnostjo, fizičnim videzom in socialnim položajem. Diskriminacija zaradi spola, pripadnosti etnični, verski, socialni ali narodni skupnosti, žalitev verskih čustev in običajev ter netenje mednacionalnih trenj niso dopustni.«

Štirje členi, od 20. do 23., posebej ščitijo navadne posameznike (mladoletnike, nejavne osebe,

pripadnike raznih manjšin in druge »šibkejš«
akterje v družbi in s tem pri potencialni medijski
obravnavi) ter so v skladu s siceršnjimi mednarod-
nimi smernicami na področju zagotavljanja medijske
odgovornosti pri poročanju (podobne člene
najdemo v kodeksu ameriških profesionalnih no-
vinarjev, natančneje njegovem tretjem delu z na-
slovom Zmanjšati možno škodo, in v Kodeksu
profesionalnega delovanja britanske Nacionalne
zveze novinarjev, NUJ, ki o tem govori v petem,
šestem in desetem členu, pa tudi drugem, tretjem
in četrtem).

Tako je Kodeks Društva novinarjev Slovenije
način, kako izboljšati samoregulacijo, je korak v
smeri večje transparentnosti in odgovornosti no-
vinarskega delovanja. Toda noben kodeks ni sam
sebi namen. Pomembno je, koliko je v pomoč lju-
dem, ki se po njem ravna ali morajo ravnati. Iz-
boljšave, dobre plati in dobronamernosti novega
kodeksa DNS imajo prav tu glavno težavo; kot
smo omenili, je kodeks novinarskega društva pro-
stovoljni interni kodeks prostovoljne organizacije.
Ker v novinarstvu ne veljajo licenčne omejitve,
kot recimo v pravu ali medicini, Društvo novinar-
jev Slovenije ob kršitvah svojega kodeksa ne more
zagroziti s tako usodnimi sankcijami, kot jih lahko
v primerih hudega kršenja svojih kodeksov prič-
kujejo pravniki ali zdravniki. Prav zato je tudi ko-
deks Ameriškega združenja časopisnih urednikov,
prvič sprejet leta 1922 kot Zakonik novinarskega
obnašanja, že v nekaj letih neslavno propadel in
ponovno zaživel šele leta 1975, tokrat kot Izjava
o načelih. Nemoč tovrstnih kodeksov bi morda
preprečila vključitev (vseh) založnikov in njihovih
združenj, navadno prek medijskih svetov, v do-
sledno izvajanje in upoštevanje novega kodeksa.
Šele to bi morda zagotovilo dejansko večjo odgo-
vornost (vseh) novinarjev do javnosti. Toda ob
pripombah, ki se tudi v našem prostoru pojavljajo
na račun medijskega sveta, zlasti iz vrst Društva
novinarjev, takega sveta v Sloveniji še nekaj časa
ni pričakovati.

Uvodno vprašanje, ki si ga je pred dvema sto-
letjema zastavil Benjamin Franklin, ostaja brez
odgovora. Slovenija ni pri tem nobena izjema, kar
dokazujejo aktualne razprave v vrstih demokratičnih
in tudi manj demokratičnih družbah. Dile-
me, ki ostajajo, so:

- prepad med pravico vedeti in pravico do zasebnosti
- razkorak med popolno svobodo in odgovorno svobodo.

Meje in obseg posamezne pravice in svobode
se v vsaki družbi spreminjajo, so konstanten *work
in progress*, kar dokazujejo aktualne razprave o
pravici do zasebnosti v ZDA, ki so se sprožile po
11. septembru 2001, in o s tem povezanih posegih
države v zasebnost posameznika, tudi njegovo ko-
munikacijo in telekomunikacijo, pa tudi svobodo
govora. Država je temeljito zmanjšala posamez-
nikovo pravico do zasebnosti in hkrati z bolj (ali
manj) subtilnimi mehanizmi posegla v svobodo
govora – posameznikov in množičnih občil.

Pravice in svoboščine ne obstajajo v socialnem
vakuumu, temveč v jasni odvisnosti od stanja
družbe kot celote in od specifičnega razvoja
dogodkov. Enako velja za množična občila, ki so
specifične družbene institucije s specifično orga-
nizacijo dela. Zahteva po njihovi večji javnosti in
transparentnosti delovanja je zahteva po večji
odgovornosti, je zahteva po odgovorni svobodi.
Popolne svobode pač v nobeni družbi ni.

PRILOGA

KODEKS DRUŠTVA NOVINARJEV SLOVENIJE (OKTOBER 2002)

PREAMBULA

Prvo vodilo dela novinarjev je pravica javnosti
do čim boljše informiranosti. Obveščенost jav-
nosti je temelj delovanja sodobnih družb in je po-
goj za delovanje demokratičnega sistema. Da bi
zagotovili pravico javnosti do obveščенosti, mora-
jo novinarji vedno braniti načela svobode zbiranja
in objavljanja informacij in pravico do izražanja
mnenj. Novinarji so dolžni predstavljati celovito
sliko dogodkov in svoje delo, ob spoštovanju pra-
vic drugih, opravljati natančno in vestno. Takšno
delo je temelj verodostojnosti novinarjev. Kodeks
velja za besedilo, fotografijo, sliko in zvok.

NOVINARSKO DELO

1. Novinar mora preverjati točnost zbranih in-
formacij in biti previden, da se izogne napakam.
Svoje napake – četudi nenamerne – mora priznati
in popraviti.

2. Novinar mora pri objavljanju informacij, ki vsebujejo hude obtožbe, poskušati hkrati pridobiti odziv tistih, ki jih te informacije zadevajo.

3. Ko novinar objavlja nepotrdjene informacije ali ugibanja, mora na to opozoriti.

4. Novinar mora, kadar je le mogoče, navesti vir informacije. Javnost ima pravico poznati vir informacije, da bi lahko ocenila njen pomen in verodostojnost. Če sicer ni mogoče pridobiti informacije, se novinar lahko dogovori o anonimnosti vira.

5. Novinar sme zavrnilo pričanje in razkritje vira informacij.

6. Novinar se mora izogibati plačevanju informacij in biti previden pri tistih, ki v zameno za informacije pričakujejo denar ali ugodnosti.

7. Novinar ne sme zamolčati pomembnih informacij, ki jih je zbral, ali ponarejati dokumentov.

8. Montaža, napovedi, naslovi in podnapisi ne smejo ponarejati vsebine. Primerno mora biti označena tudi simbolna ali arhivska slika.

9. Plagiaty so nedopustni.

10. Novinar se mora izogibati nedovoljenim načinom zbiranja podatkov. Če informacij, ki so za javnost izrednega pomena, ni mogoče pridobiti drugače, mora svoje ravnanje in razloge zanj predstaviti javnosti.

11. Novinar mora ločiti informacije od komentarjev. Razlika med poročilom o dejstvih in komentarjem mora biti jasno razvidna.

12. Če je novinar vpleten v dogodke, o katerih poroča, mora to razkriti oziroma se kot novinar izločiti.

KONFLIKTI INTERESOV

13. Prepletanje ali združevanje novinarskih in oglaševalskih besedil ter opravi ni dopustno.

14. Oglasna sporočila, plačane objave in oglasi morajo biti razpoznavno in nedvoumno ločeni od novinarskih besedil. Če bi utegnil obstajati kakršenkoli dvom, mora biti nedvoumno označeno, da gre za oglas. Hibridi med oglaševalskimi in novinarskimi vsebinami so nedopustni.

15. Novinar se mora izogibati situacijam, ki bi lahko privedle do konflikta interesov, dejanskega ali navideznega, s katerim bi lahko kompromitiral svoje dobro ime oziroma novinarsko skupnost.

16. Da bi se novinar izognil dejanskim ali navideznim konfliktom interesov, se mora odreči darilom, uslugam ali nagradam in se izogibati

brezplačnim potovanjem in drugim ugodnostim, dodatnim zaposlitvam, delu v politiki, državnih uradih ali drugih javnih institucijah, če bi to lahko zmanjšalo njegovo verodostojnost ali verodostojnost novinarske skupnosti.

17. Novinar ne sme zlorabljalati informacij o finančnih dogodkih, ki jih dobi pri svojem profesionalnem delu, za osebne interese. Če trguje z vrednostnimi papirji, o katerih poroča, mora to razkriti javnosti.

18. Novinar je dolžan zavrnilo ugodnosti, ki jih ponujajo oglaševalci ali interesne skupine, in se upreti poskusom, da bi vplivali na njegovo poročanje.

19. Morebitne neizogibne konflikte interesov mora razkriti javnosti ali se kot novinar iz poročanja in komentiranja izločiti.

SPLOŠNE ETIČNE NORME

20. Novinar spoštuje pravico posameznika do zasebnosti in se izogiba senzacionalističnemu in neupravičenemu razkrivanju njegove zasebnosti v javnosti. Poseg v posameznikovo zasebnost je dovoljen le, če za to obstaja javni interes. Pri poročanju o javnih osebnostih in tistih, ki želijo dobiti moč in vpliv ter vzbujati pozornost, je pravica javnosti do obveščeniosti širša. Novinar se mora zavedati, da lahko z zbiranjem ter objavo informacij in fotografij škodi posameznikom, ki niso javni medijiške in javne pozornosti.

21. Ko novinar poroča s področja pravosodja, upošteva, da nihče ni kriv, dokler ni pravno močno obsojen. Novinar mora biti pazljiv pri omembi imen in objavi slik storilcev, žrtev ter njihovih svojcev v poročilih o nesrečah in predkazenskih postopkih.

22. Posebno obzirnost mora pokazati pri zbiranju informacij, poročanju in objavi fotografij ter prenašanju izjav o otrocih in mladoletnikih, tistih, ki jih je doletela nesreča ali družinska tragedija, osebah z motnjami v telesnem ali duševnem razvoju ter drugih huje prizadetih ali bolnih.

23. Novinar se mora izogibati rasnim, spolnim, starostnim, verskim, etničnim in geografskim stereotipom in stereotipom, povezanim s spolnimi nagnjenji, invalidnostjo, fizičnim videzom in socialnim položajem. Diskriminacija zaradi spola, pripadnosti etnični, verski, socialni ali narodni skupnosti, žalitev verskih čustev in običajev ter netenje mednacionalnih trenj niso dopustni.

PRAVICE NOVINARJEV
IN RAZMERJA DO JAVNOSTI

24. Novinar ima pravico zavriniti delo, ki je v nasprotju s tem kodeksom ali njegovim prepričanjem.

25. Nihče ne sme brez soglasja novinarja pomensko spremeniti ali predelati njegovega izdelka. Novinar ima pravico podpisovati prispevke. Ni

ga mogoče podpisovati brez njegove vednosti ali proti njegovi volji.

26. Novinar se je zavezan odzvati vabilu na razpravo Častnega razsodišča in mora upoštevati njegove razsodbe. Glede svojega profesionalnega ravnanja kot pristojno priznava zgolj sodbo svojih poklicnih kolegov.

27. Novinar je dolžan upoštevati enaka merila, kot jih sam zahteva od drugih.

OPOMBA

¹ RTV Slovenija je edina medijska hiša v Sloveniji, ki ima svoj kodeks. Zaradi specifičnosti položaja novinarjev in urednikov v javnem rtv zavodu je bil potreben poseben regulacijski mehanizem, ki bi zaobjel različne in specifične situacije, v katerih se pri svojem delu znajdejo tamkajšnji poročevalci. Dokument z naslovom Poklicna merila in načela novinarske etike v programih RTV Slovenije je bil sprejet maja 2000 in junija dopolnjen.

LITERATURA

- BROOKS, B. S., KENNEDY, G., MOEN, D. R., RANLY, D. (2001), *Telling The Story*. Boston: Bedford/St. Martin's.
- DEFLEUR, M. L., EVERETTE, E. D. (1981), *Understanding Mass Communication*. Boston: Houghton Mifflin.
- GOZZINI, G. (2001), *Istorija novinarstva*. Beograd: Clio.
- HAIMAN, R. J. (2001), *Best Practices for Newspaper Journalists*. Washington: Freedom Forum.
- Kodeks Ameriškega združenja časopisnih urednikov.*
- Kodeks britanske Nacionalne zveze novinarjev (NUJ).*
- Kodeks Društva novinarjev Slovenije.*
- Kodeks Društva profesionalnih ameriških novinarjev.*
- MILOSAVLJEVIČ, M. (2000), Trojanski konj v kodeksu. *Novinar*, maj 2000, 1: 4.

Mojca Pajnik

POROČANJE MEDIJEV O MARGINALIZIRANIH SKUPINAH

ZAPIRANJE JAVNEGA PROSTORA:
VLOGA MNOŽIČNIH MEDIJEV

Vprašanja o položaju marginaliziranih¹ družbenih skupin in posameznikov so širše povezana z vprašanji demokracije, z družbenimi praksami vključevanja in izključevanja, distribucijo moči, resursov, možnostjo vplivanja na družbene odločitve. Povezana so tudi z vprašanji participacije v javni sferi, ki se danes oblikuje pod pogoji tržnega kapitalizma; politična in ekonomska sfera delujeta po principih maksimiranja dobička in oženja procesov odločanja. Javna sfera postaja depolitizirana, množični mediji se razvijajo v sredstvo za reprodukcijo dominantnega diskurza. Državljan postaja v prvi vrsti potrošnik, njegova političnost je reducirana na udeležbo na volitvah, demokracija, ki naj bi med drugim omogočala enakost, pa postaja poligon za prezentacijo interesov, ki jih ustvarjata predvsem korporativizem in elitizem. Moralni imperativ, ki implicira, da je naloga medijev ta, da državljanom pomagajo pri ustvarjanju podobe o svetu, na podlagi katere ti sprejmejo odgovorne odločitve, je že od nekdaj uveljavljala utopijo, v obdobju t. i. televizične demokracije pa ta utopija postaja še bolj utopična.

V tem besedilu nas bodo zanimali tisti, ki jih interesi »korporativne demokracije« *per definitio- nem* zaobidejo; zanimale nas bodo reprezentacije marginaliziranih skupin v množičnih medijih. Pokazali bomo, da mediji soustvarjajo in legitimirajo diskurz, ki predstavlja marginalizirane skupine oziroma posameznike, ki se tako ali drugače identificirajo z neko skupino ali pa jim to identifikacijo pripisujejo drugi, kot »motnjo v sistemu«. Pokazali bomo, da širijo nestrpnost in proizvajajo sovražni govor, ki diskreditira »drugega«. Osredotočili se bomo na mehanizme legitimacije, s katerimi mediji poustvarjajo delitev med »nami« in »njimi«.

V diskurzu dvojnosti, »mi–oni«, je razvidna praksa ločevanja, izključevanja, ki nagovarja k razmišljanju v kategorijah dvojnosti, na primer dobro-slabo, razvito–nerazvito, normalno–nenormalno ipd. To je diskurz, ki pripiše pozitivne lastnosti »normalni« večini in negativne marginalizirani manjšini. Poleg mehanizmov ločevanja, ki jih bomo obdelali v nadaljevanju, nas bodo zanimali konkretni primeri iz medijske prakse, na podlagi katerih bomo pokazali, kako ti mehanizmi delujejo, oziroma, na čem vse se legitimirajo.

Primere iz medijske prakse gre v našem primeru razumeti v kontekstu aktualnih prehajanj biološkega v t. i. kulturni rasizem (prim. Kuzmanič 2002: 17–23). Diskriminacijo na podlagi barve kože, oblike obraza ipd. nadomešča diskriminacija zaradi življenjskega sloga, spolne usmerjenosti, kulture. Odkrite oblike diskriminacije se umikajo bolj prikritim, posrednim in subtilnim mehanizmom, ki tudi v svojem učinkovanju dobivajo nove dimenzije. Splošno znano je, da je odkrito izražanje sovraštva do drugega nesprejemljivo, da je etiketa »rasist« nezaželena in da se rasizem kot tak ne spodobi. To, da rasizem ni družbeno zaželen, pa seveda še ne pomeni, da ga ni. Narobe, ravno zato, ker ga zavračamo oziroma ker ga je treba po splošnem prepričanju obsoditi, je toliko večja potreba, da bi se manifestiral v bolj prikritih oblikah. Danes ni politično korektno (prim. Eco 2001)² koga označiti kot manjvrednega, ker nima bele kože, postaja pa sprejemljivo koga označiti kot kriminalca, ker naj bi bil videti kot kriminallec, sprejemljivo je kakšno skupino poimenovati moralno sprijeno, ker njena praksa ni v okvirih t. i. normalne, reproduktivne heteroseksualnosti. Ne spreminjajo se samo manifestacije sovražnega govora, spreminjajo se tudi metode opravičevanja in mediji so eden od pomembnih akterjev, ki posredno ali neposredno legitimirajo sovražni govor

kot sprejemljiv javni diskurz. Pri tem ne smemo pozabiti, da medijski diskurz ni edini in neodvisen od drugih javnih diskurzov, ki ustvarjajo »kontekst političnega konsenza«, čeprav je glavni ustvarjalec splošnega okvira, ki določa odnos do marginaliziranih skupin (Jalušič 2001: 14).

Lazarsfeld in Merton (1972) bi rekla, da se danes pogovarjamo o tem, o čemer poročajo množični mediji. Mediji uporabnikom medijskih vsebin narekujejo, o čem je aktualno razmišljati, ponujajo teme in tudi načine, kako o kakšni temi razmišljati. Medijsko pomembna tema postane pomembna za javnost in to na način, ki ga ustvarjajo mediji. Po modelu odnosa med mediji in javnostjo, ki mu rečemo *agenda setting*, mediji ustvarjajo prioritarno listo tem in javnost usmerjajo k izbranim temam. Teme, ki jim mediji posvečajo pozornost, postanejo pomembne v javnem prostoru, dobijo status »občega interesa«. Javnost te teme prevzame za »svoje«, jih ponotranji oziroma ponotranji vtis, da so obče pomembne. Medijska agenda postane javna agenda, medijske teme teme javnosti. Javnost se po tej funkciji medijskega učinkovanja kaže kot depolitizirana, pogosto aktivna le v prevzemanju in ponotranjanju ponujenega, pasivna pa v odpiranju javne razprave o alternativnih možnostih. Ne gre namreč zgolj za to, da postanejo medijske teme tiste teme, ki zanimajo javnost, gre tudi oziroma še zlasti za to, da postane rezoniranje v medijih pogosto način rezoniranja, ki ga prevzame javnost.

Prakse izključevanja v medijih se generirajo v dejstvu, da se tisto, kar mediji komunicirajo, vzpostavlja kot javno dobro. Ustvarja se vtis, da tisto, česar v medijih ni, ni pomembno, in vtis, da je sprejemljiv vsak način medijskega komuniciranja. Ko mediji ponujajo teme, o katerih je vredno razmišljati, zapostavljajo druge, in kar je še bolj pomembno, ko mediji legitimirajo določene načine razmišljanja o izbrani temi, zapostavljajo alternative v razmišljanju. Pri poročanju o marginaliziranih skupinah se medijski diskurz zelo pogosto vzpostavlja kot edini mogoč. Teksti, v katerih bi novinarji odpirali možnosti oziroma ponujali alternative, so redki. Če je, na primer, kakšna marginalizirana skupina oziroma katera od praks posameznikov iz te skupine za neki določeni medij problematična, se po principu verizne reakcije naenkrat izkaže za splošno problematično: to prevzamejo tudi drugi mediji. Uredniki, ki pregledujejo novice svojih uredniških in novinarskih kolegov iz drugih medijev, »njihovo«

novico naredijo za »svojo«: o temi, o kateri poroča določen medij, začne poročati več drugih, pogosto na enak ali zelo podoben način. Znan psihiater za določen medij izjavi, da so homoseksualci deviantneži. Njegovo izjavo povzamejo drugi mediji – poudarjamo, »povzamejo«, ker gre pogosto zgolj za to in ne, kot bi javnost ali (vsaj) del nje upravičeno pričakoval, za kritiko take izjave. O učinkih, ki jih ima taka izjava v javnem prostoru, lahko le ugibamo. Dejstvo je, da mnenje, še zlasti če ga izreče javna oseba ali strokovnjak z določenega področja ali tudi novinar v medijih, učinkuje kot pomembno in kot takega ga prevzame tudi javnost oziroma njen (večji) del.

Zgoraj smo nakazali, da mediji določajo javno agendo in da njihova izbira načina komuniciranja pogosto postane tudi izbira prejemnikov medijskih sporočil. V nadaljevanju nas bodo zanimali načini medijskega poročanja o marginaliziranih skupinah; na podlagi primerov iz prakse bomo analizirali argumentacije in razmišljali o njihovih pomenih. Ugotavljali bomo, kako mediji širijo sovražni govor, reproducirajo predsodke in stereotipe o posameznikih, ki jih po nekih kriterijih ne uvrstijo v edino sprejemljivo kategorijo, to je, kategorijo »normalnih državljanov«.

Namen tega teksta je opozoriti na diskriminatorne prakse v množičnem komuniciranju. V analizi nas bo zanimalo poročanje medijev o različnih skupinah, v katere uvrščamo na primer uporabnike drog, geje, lezbijke, Rome, prebežnike, prostitutke itn. Naštete so le nekatere od skupin, za katere lahko rečemo, da jih mediji dnevno prikazujejo kot nezaželene, kot tiste, ki vsakodnevno ogrožajo »idilo« večine. V analizi bomo namenoma obravnavali strategije argumentiranja v poročanju o vseh zgoraj naštetih skupinah, ne le o kakšni posamezni, in sicer zato, da bi pokazali na uniformnost v praksah množičnega komuniciranja; ugotavljali bomo, da se mediji poslužujejo podobnih argumentacij.³

PROBLEMATIZACIJA IN KRIMINALIZACIJA

Analize vsebine medijev (gl. van Dijk 1991) pogosto pokažejo, da pri poročanju o marginaliziranih skupinah prevladujejo prispevki o kriminalu, nasilnih izgrelih ipd.; gre zlasti prispevke o »problemih«, ki jih »ti marginalci« povzročajo. Marginalizirane skupine niso »tržno zanimive«, zato se

»mediji z njihovimi težavami ne ukvarjajo, razen takrat, ko te prerastejo v konflikt, ki lahko prizadene tudi večinsko populacijo« (Erjavec, Bašič-Hrvatina, Kelbl 2000: 15). Pri pregledu medijskih tekstov se ta hipoteza potrjuje: pri poročanju medijev o uporabnikih drog (gl. Pajnik 2001) so pogosto uporabljene besedne zveze »problematika drog (mamil)«, »problemi na področju drog«, »problematični narkomani«, »obvladovanje problema«. Uporabniki drog oziroma uživanje droge je predstavljeno kot »obči« problem. Obstoj problema predpostavlja možnost rešitve in če to prenesemo v prostor medijskega, se pokaže, da postanejo uporabniki drog tisto, kar je treba »reševati«, postanejo nekaj, s čimer se je treba spopasti. Ko so uporabniki drog označeni kot problem, se spremenijo v objekte in »vodje zlonamernih akcij«. Obravnavamo jih kot »člene matematične enačbe« in jih reduciramo v »material za manipulacijo« (Adorno 1999: 138).

Erjavec, Bašič-Hrvatina in Kelbl so pokazale na medijski govor o problemu v primeru poročanja o Romih (gl. tudi OSI 2001). Avtorice ugotavljajo, da slovenski mediji o Romih poročajo v glavnem kot o problemu, ki pesti Slovence. Gre predvsem za probleme priseljevanja in nastanitve, za socialne težave, kulturne razlike in težave z integracijo. »O Romih se ne govori drugače kakor o 'romskem vprašanju' ali 'romskem problemu'« (Erjavec, Bašič-Hrvatina, Kelbl 2000: 15). Pri 131 časopisnih, televizijskih in radijskih prispevkih samo za en primer ni veljala hipoteza, da mediji o Romih poročajo le v primeru konfliktov. Predpostavljane konflikte je razvidno v naslovih medijskih člankov, ki jih navajajo avtorice: »Romi spet na poti«, »Romov ne mara nihče«, »Selitev Romov dviga temperaturo«. Podobno so mediji reproducirali govor o problemu tudi v času t. i. »prebežniške krize« na prelomu 2000 in 2001; šlo je za nekakšno ponovitev »begunske krize« iz let 1992 in 1993 (gl. Jalušič 2001; Doupona-Horvat, Vershueren, Žagar 2001). Tovrstne diskurzivne prakse so pokazale, kot pravi Jalušič (2001: 14), kako se diskriminatorni elementi homogenizirajo, proizvedejo problem in krizo, ki s podporo medijskega delovanja zlahka »legitimira odklone od nekaterih temeljnih načel (tudi načel človekovih pravic)«.

Kriminalizacija marginaliziranih skupin je ena pogostih strategij, s katerimi se v medijih reproducira govor o problemu. Prostor, kjer mediji objavljajo članke, v katerih inkriminirajo predstavnike marginaliziranih skupin, še zlasti etničnih manj-

šin, so najpogosteje strani črne kronike. Romi nastopajo zlasti kot akterji negativno ovrednotenih dejanj; pogosti so stereotipi v medijih, da »vsi Romi kradejo« oziroma da jim je »kriminaliteta prirojena«, da so »agresivni«, da »grozijo« in »postajajo vedno bolj nasilni«. »Ciganske afere« se v medijih predstavljajo kot grožnja družbenemu redu (Erjavec, Bašič-Hrvatina, Kelbl 2000: 21). Tudi v začetku devetdesetih, ko so v Slovenijo prišli begunci iz Bosne, smo v medijih zaznali podobne strategije. Doupona-Horvat, Vershueren in Žagar (2001) povzemajo medijske konstrukte, da begunci »povzročajo vse več nereda«, »grozijo z bombami«, »vplivajo na nezaupanje tujcev do varnosti v Sloveniji«, celo, da so »v sosednji vasi menda nekoga ubili«. Deset let pozneje se v primeru »prebežniške krize« ponavlja isti vzorec pri poročanju: prebežniki so predstavljeni kot »vodje zlonamernih akcij«, »tujci«, ki »posiljujejo ženske«, »kradejo«, »vamljajo«, »širijo kriminal v soseskah potrpežljivih, tolerantnih, razumevajočih in prijaznih domačinov« (gl. Jalušič 2001). Tatinskost etničnih skupin je v medijih pogosto označena kot nekaj prirojenega in samoumevnega. V veliki večini primerov gre za domneve, za predsodke, ki jih novinarji aplicirajo na manjšinsko prebivalstvo apriori, brez dokazov in preverjenih informacij. Strategije inkriminacije pa ne uporabljajo le takrat, ko poročajo o »tujcih«, ampak tudi o drugih »drugačnih« skupinah. Uporabniki drog, na primer, so predstavljeni kot kriminalci, ki »kadijo jointe« in »s preprodajo drog služijo mastne denarce«. »Brezposelni mladeniči«, »roparji«, celo »morilci« »trgujejo« z mamili in »jih preprodajo« (gl. Pajnik 2001). Romi, begunci, prebežniki, uporabniki drog so predstavljeni kot tisti, ki »vnašajo nered v red stvari« (Luthar 1998).

KOLEKTIVIZACIJA IN SOVRAŽNI GOVOR V POIMENOVANJIH

Ena od pogostih značilnosti medijskega poročanja o marginaliziranih skupinah je, da se predstavniki teh skupin zelo redko pojavljajo kot konkretni posamezniki; pojavljajo se kolektivno in mediji jih največkrat tudi poimenujejo s kolektivnimi izrazi. Gre za strategijo: posameznik ni več on sam, ampak je najprej oziroma samo član neke skupine in karakteristike te skupine mu apriori pripadajo. Strategija »generalizacije« izraža pozicijo, ki stig-

matizira vso skupino kot nezaželeno in vredno obsodbe (Memmi 2000: 113), vzpostavlja princip kolektivne krivde, ki rabi potrjevanju »normalnosti« večinske skupine. Tisti, ki so drugačni, so kolektivni osumljenci. Erjavec, Bašič-Hrvat in Kelbl (2000: 15–16) pravijo, da »s tem, ko Romi v prispevku ne dobijo svoje individualne podobe, izgubijo tudi možnost, da bi se razlikovali od povprečne, iz predsodkov in stereotipov izhajajoče podobe Romov kot etnične skupnosti«. Kolektivna poimenovanja, ki imajo izrazito prepoznavne lastnosti sovražnega govora, navaja Kuzmanič (2001: 62–63), ko povzema izraze za prebežnike z internetne strani: »prekleti azilanti«, »banda zajedalska«, »črnuhi«, »delomrzneži«, »mrčes«, »južni primitivisti«, »sodrga«, »umazanci«. Diskurz »mi in oni« ustvarja in utrjuje stereotip o dveh vrstah, »dobri Slovenci« in »slabi marginalci«. Uporabniki drog so, na primer, na eni strani poimenovani z različnimi izrazi, ki konotirajo pomen v povezavi z drogo: »brezposelni mladeniči«, »stari znanci policije«, »mamilashi«, »džankiji«, »narkomanski rehabilitiranci«, »pivci raztopine«, na drugi strani pa poimenovanja izhajajo iz drugih praks: »ostareli tipi«, »ne več rosno mladi rokerji«, »zapoznili dinozavri prve generacije« (gl. Pajnik 2001: 144–45). Uporabljeno poimenovanje ima slabšalni pomen, proces kategorizacije učinkuje kot ločevanje; nekateri sodijo v kategorijo »mamilasev«, drugi ne. Tisti, ki so iz te kategorije izvzeti, so v medijih pogosto prepoznani kot »normalni«, kar je razvidno v primeru: »kraj, kjer se zbirajo metadonci, narkomani in drugi ljudje«.

Kuhar (2001b: 135) v analizi seksističnega diskurza v Slovenskih novicah navaja objavljena poimenovanja žensk: »seks bomba«, »naj ritka«, »seksi zvezdnica«, »zlata kokoška«, »kikle«, »napihnjena gospica«, »prasic«, »trapa«. ⁴ Prostitutke, na primer, so najpogosteje imenovane »prodajalke ljubezni«, tudi »mojstrice ljubezni« in »umetnice ljubezni« (gl. Pajnik 2002). Negativna poimenovanja, slabšalni izrazi so npr. »kurba«, »kupljiva dekleta«, »dovčerajšnje kurbice«, »delavke v najstarejši obrti«, »izložbene prostitutke«, »pocestnice«. Slabšalnost na denotativni ravni se v komunikaciji oziroma ob sprejemanju sporočila prenese na konotativno raven: bralec lahko prepozna izraz kot negativen, ne razmišlja pa o kontekstu, v katerem je bil napisan, in tudi ne o tistem, ki ga je napisal. Omenjeni izrazi konotirajo tisto, čemur se je treba izogibati, posameznice reducirajo na objekt, ki zaradi svoje nesubjektivnosti ne more

poznati morale. Taki izrazi rabijo ohranjanju tradicionalne predstave prostitucije kot nemoralne aktivnosti, ki prinaša umazan denar in je nekaj nečednega. Negativizacija ženske je razvidna v zapisih kakor »skupina mladih deklet ali bitij«, »tovrstne ničle«, celo »legitimna bitja« in »ta sloj ženskega prebivalstva«, ali v poimenovanjih, ki zvenijo ironično, zasmehljivo, na primer »prijateljice noči«, »kraljice noči«, »gole bejbe«, »zaokrožene lolite«, »dame«, »animir dame«. Prostitutka je predstavljena kot »druga« ženska, predstavljena je v dihotomiji telo–objekt, postane objekt fascinacije. V času analize medijskih tekstov o prostituciji smo lahko zaznali jasno tipizacijo, s katero so mediji proizvajali stereotip o dveh vrstah prostitutk. V prvo vrsto so uvrstili »samozavestne, profesionalne Slovenke«, »domače prostitutke«, »ljublanske mobitel kurbe«, »mobi prostitutke iz višjega razreda«, »prostitutke iz Slovenije, ki povečini delujejo na zelo visoki ravni (oglaševanje in mobilni telefoni), pri čemer so zelo samostojne (nimajo zvodnikov)«. V vrsto »naivnih uvoženih tujk« pa, izhajajoč iz poimenovanj, sodijo »artisteke z Vzhoda«, »dekleta iz držav Vzhodne Evrope, Južne Amerike in Balkana«. Ženske so reducirane na nacionalno pripadnost s poimenovanji, kot so »kitajske prostitutke«, »tri Srbkinje, Moldavka in devet Romunk ... oziroma tako imenovana Ceaucescova dekleta«, »visokorasle črnke iz Nigerije ali Gane«, »brhke ukrajinske mladenke«. Ženske so predstavljene kolektivno in kot blago, ki ga tovorimo iz različnih držav. Prostitutke so ločene od ostalih žensk oziroma od ostalih ljudi nasploh. V tovrstni ideologizaciji družbene percepcije poteka binarna delitev med *in-groups* in *out-groups*; bolj negativna kot so poimenovanja in odnos nasploh do *out-groups*, bolj so pripadniki teh skupin oddaljeni od »nas«.

Janez Rugelj je v intervjuju, objavljenem v Sodobnosti, »narkomane« označil za »nezrelo ljudstvo«, »nore« in »antisocialne ljudi«, kot jih poimenuje, pa za »moteče ljudi«; »alkoholiki« oziroma »armada alkoholikov« so po njegovem »brez izjeme zločinci na področju erotike in spolnosti«. Govori o »naravnih vrednotah«, po katerih lahko uspeva samo »telesno in duševno zdrav človek«. Vsi, ki v to kategorijo ne sodijo – »lenuhi«, »prevaranti«, »homoseksualci«, »lezbijke« –, so po njegovem »izvržki«. Homoseksualci so »suha veja«, ker »niso sposobni za funkcijo razmnoževanja«, so »protinaravni, izvržek narave« (gl. Slana 2001).

Kolektivizacija, predstavljanje marginaliziranih skupin v javnem diskurzu kot »moteče množice« posamezniku ne pušča možnosti individualizacije in ga potisne v poplavo stereotipnih in pogosto nestrpnih poimenovanj za skupino, ki ji pripada. Kot smo navedli zgoraj, je marginalizirana skupina že na ravni poimenovanj kolektivno prepoznana kot slaba. Mediji z navajanjem kolektivnih akterjev kot slabih drugih onemogočajo ali vsaj otežujejo javnosti, da bi razumela položaj Romov, uporabnikov drog, lezbijk ali alkoholikov.

OD DIFERENCIACIJE V PRAKSAH DELOVANJA DO DEHUMANIZACIJE

Naslednja strategija, s katero so marginalizirane skupine v medijih ali od njih definirane kot drugačne od »normalne« skupine, je opisovanje ali navajanje praks oziroma načinov delovanja. Značilnost takih opisov je predvsem ta, da so enostranski; mediji poročajo o tistih »delovanih« ali »akcijah«, ki jih je mogoče pripisati skupini na podlagi poimenovanj, ki smo jih predstavili zgoraj. Logika tega diskurza je taka: če so na primer uporabniki drog prepoznani kot »stari znanci policije«, potem to, kar počnejo, predvsem potrjuje to, kar so. Po zdravorazumski logiki zlasti »kradejo«, »ropajo« in »samo z nasiljem pridejo do denarja« za »potešitev narkomanske sle«.

Strategija diferenciacije učinkuje kot strategija za utrjevanje predsodkov. Predsodke prepoznamo kot splošne sodbe, ustvarjene in izražene na podlagi minimalnih informacij o osebah ali skupinah. Izražanje predsodkov se izkazuje kot dejanje, ki se v danem trenutku loči od »objektivne danosti«; predsodki zavzamejo del danosti in povzročijo, da v trenutku ne zmoremo več razmišljati drugače kot tako, da se nam del realnosti izkazuje v smislu »to je tako in nič drugače«. Romi na primer »povzročajo škodo na njivah, travnikih in gozdovih«, »prosačijo«, »brskajo po smeteh«, »kradejo poljščine«, »sekajo gozdove«, »onesnažujejo okolje«, »delajo zgago«, »se naglo množijo« (gl. Erjavec, Bašič-Hrvatina, Kelbl 2000). Prebežniki »prenašajo nalezljive bolezni«, »odžirajo davkoplčevalski denar«, »vlamljajo v vikende«, »kradejo po trgovinah«, »se pobijajo z noži«, »lulajo po kletah stanovanjskih blokov«, »se opijajo«, »nadlegujejo ženske« (gl. Jalušič 2001, Kuhar 2001a, Kuzmanič 2001). Prostitutke »se gole ali napol gole spreha-

jajo ob cesti in vabijo kliente«, »operirajo v temi«, se »dajejo dol«, »nudijo kupljive posteljne užitke«, ponujajo »mesene užitke« in »ljubezenske usluge«. Prostitutke so »punce, ki prodajajo, kar imajo«, in imajo navado, da »omrežijo«, »zapeljejo in nagovorijo«, »popeljejo v svet najdržnejših sanj« (gl. Pajnik 2002). Geji in lezbijke (gl. Kuhar 2002) »imajo težave s spolno identiteto«, v »pederdiskotekah« in na »pederplacih« se zbirajo »tisti, katerih catch ... sta hitro pecanje in navaden fuk«, »istospolni kolegi« »največ govorijo o seksu«, »dolgih kurcih« in »lepih in obdarjenih partnerjih«.

Skrajno obliko diferenciacije, ki se pogosto pojavlja v množičnih medijih, imenujemo dehumanizacija. Gre za opisovanje, s katerimi govorec zanika drugega v njegovem oziroma njenem obstoju. Gre za diskurz inkriminacije »njih« že zaradi »njihovega« obstoja. Primer take strategije je na primer navajanje, da uporabniki drog »med zadrževanjem v okolici povzročajo nemir in razburjenje«. »Prizori, ko jih nekaj redno postopa okrog zdravstvenega doma s steklenicami v rokah, njim pa so se pridružili brezdomci, res niso prijetni za druge bolnike.« Sovražnost takih izjav je v tem, da predpostavljajo, da je posameznik kriv, ker vzbuja negativna občutja drugih. Zgovoren je tudi naslednji primer: »Starši, ki bodo k zdravnikom na Metelkovi vodili svoje otroke, bodo morali v zakup vzeti tudi to, da bodo morda tam naleteli tudi na kakšnega odvisnika«. V tej obliki diferenciacije so na primer Romi zaradi drugačne kulture in mentalitete, ki nista v skladu z normami večinskega prebivalstva, »grožnja našemu kulturnemu redu« (Erjavec, Bašič-Hrvatina, Kelbl 2000: 22). Romi postanejo za večinsko prebivalstvo nesprejemljivi zaradi videza, postanejo »temnopolti prebivalci drugačnih vrednot in drugega vzorca obnašanja, ki se ne usklajuje z našim«. Prisotnost bosanskih beguncev je, na primer, »zbudila odpor do tujcev«, ženske so se zaradi njih »počutile nelagodno«. Prebivalci Šiške »so si morali večkrat pometi oči, saj niso mogli verjeti temu, kar so videli skozi okna; s stopnišč doma na Celovski so jim veselo mahali Iranci, Čečeni, pa državljani Sierre Leoneja in Šrilanke« (gl. Jalušič 2001: 22, Kuhar 2001a: 50).⁵ Ženske, ki se ukvarjajo s prostitucijo, so v zadnji fazi »posebna struktura ljudi«, ki ogrožajo večino: »Grožno je ... razlagati otrokom, zakaj se gospe ne oblečejo tudi tedaj, ko je hladno«. Tako razmišljanje Doupona-Horvat, Verschueren in Žagar (2001: 2) opišejo kot »homogenistično«;

že sama navzočnost »drugačnih« postane »abnormalna in po definiciji problematična«.

LEGITIMACIJA

»OBRAMBNEGA« DELOVANJA

V nadaljevanju bomo poskusili prikazati strategijo, ki v medijih pogosto legitimira ksenofobični diskurz. Njena značilnost ni le stigmatizacija »drugega«, temveč oblikovanje diskurza žrtve. »Normalno« prebivalstvo in država postaneta žrtev; gre za strategijo ustvarjanja konsenza o ogroženosti državljanov in države. Tako ustvarjen konsenz postane točka legitimacije sovražnega govora. Tovrstne argumentacije pogosto nastopajo kot »kondenzacija« (Jalušič 2001: 22) ogroženosti: »tujci postajajo za našo državo preveliko breme«, »vse stroške moramo plačevati obubožani državljani, ki že sami živimo na robu revščine«, medtem ko je »vsak deseti Slovenec lačen«. »Illegalci preplavljajo malo Slovenijo«, »Bloke ječijo v grozi«, država pa bo obubožala, ker tujcem plačuje »gostoljubje«. »Begunski val« okoliškimi ljudem »močno degradira ... vsakdanje življenje«, »ilegalci« »opazujejo domačinke na vrtovih«, ki se bojijo »izbruha ebola ali kakšne druge epidemije« (gl. Jalušič 2001, Kuhar 2001a).

Podobno Romi ogrožajo naše družbeno-ekonomske interese, drugače od »zagnanih, pridnih in delavnih ljudi« (večinskega prebivalstva) »niso sposobni izkoristiti možnosti, ki jim jih država velikodušno ponuja«. Romi tako »prejemajo velike socialne pomoči«, hiše zidajo »na ravnini in na lepi zemlji«, v nasprotju z domačimi kmeti, ki »se matrajo po hribih«. Romi so »leni,« domačini »delovni ljudje«. »Tukaj smo vajeni trdega celodnevne delo, smo revni, a trdni in pošteni ... Zdaj pa naj dobimo sredi vasi cigane, ki ne bodo nič delali, razen zgage« (gl. Erjavec, Bašič-Hrvatina, Kelbl 2000). Tudi begunci »povzročajo vse več nereda«, »motijo navade v mestu«, »povzročajo naraščanje nacionalnih napetosti«. Begunci, ki so »preplavili« Slovenijo v tako velikanskem in nadzorovanem številu, kot so poročali mediji, so doživeli proces abnormalizacije in kriminalizacije (Doupona-Horvat, Verschuere, Žagar 2001: 23).

Podobno so nekateri novinarji »prodajanje telesa« povezali z mnenjem, da je »položaj prostitutk prava družbena sramota«, da »biti prostitutka vsekakor ni ugledno, [temveč] prej sočutja vredno stanje«. Ženske, ki delajo v javnih hišah,

so predstavljene kot grožnja »normalnim« državljanom: »... je strašna sramota za vse državljane gledati dekleta, ki se ponujajo na cestah. Še huje je v mestnih središčih, kamor se prostitutke preselijo zvečer, se gole ali napol gole sprehajajo ob cesti in vabijo kliente«. Ženske so predstavljene kot grožnja normalnemu prebivalstvu in kot pregreha, ki pohujšljivo ogroža nedolžno večino. Novinar predlaga, da bi bilo za normalno večino bolje, če bi se izognila prostorom »pregrehe«, novinarka navaja, da je prostitucija »velika nevarnost za družbo in vodi v moralni razkroj« (gl. Pajnik 2002).

SKLEP

Sklenemo lahko, da se nekateri mediji pri poročanju o marginaliziranih skupinah poslužujejo enakih oziroma podobnih strategij argumentiranja. Značilni elementi medijskega diskurza so tile: problematizacija in kriminalizacija, kolektivizacija in sovražni govor v poimenovanjih, diferenciacija v praksah delovanja in dehumanizacija ter legitimacija »obrambnega« delovanja. Pri poročanju o marginaliziranih skupinah mediji vzpostavljajo stigmatizacijski in diskriminatorni diskurz, ki deluje, kot smo pokazali, predvsem kot princip ločevanja med »njimi« in »nami«. Mediji niso edini, ki v javno sfero vnašajo elemente nestrpnosti do drugačnih, so pa eden od pomembnih in nedvomno vplivnih mehanizmov za vzpostavljanje družbenega konsenza. Imajo moč manipulacije in tudi kritičnega razsojanja in pri poročanju o marginaliziranih skupinah druge »moči« praviloma ne uporabljajo. Pogosto nastopajo kot generator sovražnega govora in pri tem igrajo več vlog: ne gre zgolj za to, da je »avtorstvo« sovražnega govora pogosto mogoče pripisati novinarjem, gre tudi za to, da pogosto povzemajo (in s tem legitimirajo) ksenofobične izjave »ljudstva«, predstavnikov države ali strokovnjakov. Strategije diskriminacije so pogosto prikrite. Novinarji stavijo na razumevanje v slogu »zdrave kmečke pameti«, ki opravičuje diskriminatorne prakse kot nekaj normalnega in kot razumljivo, celo biološko pogojeno reagiranje. Namen tega besedila torej ni bil prikazati »celostne« slike medijskega poročanja. Naš namen je bil opozoriti na diskriminatorni diskurz oziroma na različne strategije argumentiranja v medijih, v katerih moramo z vso resnostjo zavrniti elemente ksenofobije kot nesprejemljive.

¹ Uporabljamo izraz »marginalizirane« in ne na primer »marginalne« skupine, ker želimo poudariti, da je marginalizacija proces, ki poteka od zunaj, da gre za etiketiranje s strani drugih in da ljudje primarno ne prepoznavajo sami sebe kot »marginalizirane«, ampak jih kot take prepoznavajo »družba«.

² V eseju *Politicamente correti o intoleranti?* Eco ugotavlja, da se princip politične korektnosti spreminja v novi fundamentalizem.

³ Pri analizi bomo izhajali iz tekstov, v katerih so različni avtorji v zadnjih letih obravnavali poročanje slovenskih medijev o različnih marginaliziranih skupinah. Oprli se bomo zlasti na tekste, objavljene v *Poročilu skupine za spremljanje nestrpnosti*; gre za prvi izdelek skupine, ki je začela delovati na Mirovnem inštitutu konec leta 2000. Od nastanka člani skupine zbirajo medijske tekste zaenkrat slovenskih tiskanih medijev, v katerih zaznajo elemente nestrpnosti, rasizma ali sovražnega govora. Zbrano gradivo je osnova za analize medijskega poročanja (gl. Jalušič 2001; Kuhar 2001a; 2001b; Pajnik 2001). Uporabljena analitična metoda je kritična diskurzivna analiza (prim. van Dijk 1991; 1993; Denzin, Lincoln 1998). Metoda (gl. npr. Kuhar 2001b; Pajnik 2001) nam med drugim omogoča, da se osredotočimo na predmet raziskovanja, ki ga poskušamo na podlagi analize uporabe jezika in načina komunikacije razumeti v širšem družbenem kontekstu. Sklicevali se bomo tudi na tekst, v katerem Kuzmanić (2001) analizira sovražni govor na internetnih straneh. Argumentiranje v poročanju o Romih bomo črpali zlasti iz knjige *Mi o Romih*, v kateri avtorice ugotavljajo sovražni govor v novinarskih prispevkih v Romih, objavljenih v tiskanih medijih, na nacionalni TV in na komercialni POPTV (gl. Erjavec, Bašič-Hrvatina, Kelbl 2000). Sklicevali se bomo tudi na knjigo *Retorika begunske politike v Sloveniji*, v kateri se avtorji s pragmatično tekstovno analizo osredotočijo na politike legitimacije pri medijskem poročanju o beguncih (gl. Doupona-Horvat, Vershueren, Žagar 2001).

⁴ Avtor razdeli seksistični diskurz v Slovenskih novicah na štiri različne sindrome: sindrom rožmodro, sindrom kače zapeljivke, sindrom moškega šovinizma in sindrom zapeljivih poimenovanj. Argumentacijo gl. v Kuhar 2001b: 122–135.

⁵ Glej tudi tekst Igorja Ž. Žagarja (2002), še posebej tisti del, v katerem avtor pomensko razčlenjuje kolumno dr. Alojza Ihana (Ob)vladamo, objavljeno v Sobotni prilogi Dela 10. februarja 2001.

LITERATURA

- T. W. ADORNO (1999), Avtoritarna osebnost. V: M. ULE (ur.), *Predsodki in diskriminacije*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče (126–157).
- K. N. DENZIN, Y. S. LINCOLN (1998), Entering the Field of Qualitative Research. V: K. N. DENZIN, Y. S. LINCOLN (ur.), *The Landscape of Qualitative Research*. London: Sage Publications (1–35).
- T. van DIJK (1991), *Racism and the Press*. London: Routledge.
- T. van DIJK (1993), Principles of Critical Discourse Analysis. *Discourse and Society*, 2, 2: 249–283.
- M. DOUPONA-HORVAT, J. VERSCHUEREN, I. Ž. ŽAGAR (2001), *Retorika begunske politike v Sloveniji*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- U. ECO (2001), *La bustina di Minerva*. Milano: Tascabili Bompiani.
- K. ERJAVEC, S. BAŠIČ-HRVATIN, B. KELBL (2000), *Mi o Romih*. Ljubljana: Open Society Institute.
- N. FAIRCLOUGH, R. WODAK (1997), Critical Discourse Analysis. V: T. van DIJK (ur.), *Discourse as Social Interaction*. London: Sage Publications.
- V. JALUŠIČ (2001), Ksenofobija ali samozaščita. *Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti* (Ljubljana: Mirovni inštitut), 1: 12–43.
- R. KUCHAR (2001a), Zgrabiti in izgnati. *Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti* (Ljubljana: Mirovni inštitut), 1: 45–55.
- (2001b), »Favo-ritke.« *Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti* (Ljubljana: Mirovni inštitut), 1: 115–135.
- (2002), V zavod za prisilno delo! *Medijska preža* (Ljubljana: Mirovni inštitut), 13: 18–21.
- T. KUZMANIČ (2001), Rasizem in ksenofobija, ki da ju v Sloveniji ni. *Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti* (Ljubljana: Mirovni inštitut), 1: 56–77.
- (2002), Post-socialism, Racism and the Reinvention of Politics. V: M. Pajnik (ur.), *Xenophobia and Post-socialism*. Ljubljana: Mirovni inštitut (17–35).
- P. LAZARUS, R. MERTON (1972), Mass Communication, Popular Taste and Organized Social Action. V: W. SCHRAMM, D. ROBERTS (ur.), *The Process and Effects of Mass Communication*. Urbana: University of Illinois Press (554–578).
- B. LUTHAR (1998), *Poetika in politika teletabloidne kulture*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- A. MEMMI (2000), *Racism*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- OSI (Open Society Institute) (2001), *Spremljanje pridruževanja EU: Zaščita manjšin*. Budimpešta: Open Society Institute.
- M. PAJNIK (2001), »Mamilaši« ali »zapozneli rockerji prve generacije.« *Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti* (Ljubljana: Mirovni inštitut), 1: 136–153.
- (v tisku), »Natakar, Ukrajinko prosim!« *Medijska reprezentacija prostitucije. Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti* (Ljubljana: Mirovni inštitut), 2.
- M. SLANA (2001), Miroslav Slana – Miros z Janezem Rugljem. *Sodobnost*, 65, 9: 1064–1085.
- I. Ž. ŽAGAR (2002), Xenophobia and Slovenian Media: How the Image of the Other is Constructed (and What it Looks Like). V: M. PAJNIK (ur.), *Xenophobia and Post-socialism*. Ljubljana: Mirovni inštitut (37–44).

Janez Mekinc, Marija Ovsenik, Rok Ovsenik

DVOMI O MOŽNOSTI BOJA PROTI RASIZMU IN KSENOFOBII NA RAČUNALNIŠKIH SISTEMIH

ANALIZA PROTOKOLA SVETA EVROPE

UVOD

Zaradi vse pogostejše uporabe interneta kot enega glavnih instrumentov za distribucijo rasističnega ali ksenofobičnega materiala je dozorelo spoznanje o potrebi po posebnih mednarodnih pravnih instrumentih za borbo proti tej novi obliki rasizma in ksenofobije. Velja splošno prepričanje, da tak material in njegova *online* uporaba podpirata, spodbujata in olajšujeta rasizem in ksenofobijo. Svet Evrope je junija 2002 pripravil prvi Protokol h Konvenciji o računalniški kriminaliteti o kriminalizaciji rasističnih ali ksenofobičnih dejanj s pomočjo računalniških mrež. Osnovna načela, ki so vodila države članice Sveta Evrope k oblikovanju Protokola, so bila tale:

- vsako rasistično ali ksenofobično dejanje je kršitev človekovih pravic, vladavine prava in demokratične stabilnosti, ki so temelj demokracije;
- vsa človeška bitja se rodijo svobodna in z enakovrednim dostojanstvom in pravicami in s potencialom, da konstruktivno prispevajo k razvoju in blagostanju naše družbe;
- zagotoviti je treba celostno in učinkovito izvajanje vseh človekovih pravic brez diskriminacije ali razlik, tako kot je zapisano v evropskih in drugih mednarodnih instrumentih;
- svoboda izražanja je eden od temeljev demokratične družbe, eden temeljnih pogojev za njen napredek in za razvoj vsakega človeškega bitja;
- zagotoviti je treba ustrezno ravnovesje med svobodo izražanja in učinkovitim bojem proti rasističnim ali ksenofobičnim dejanjem s pomočjo računalniških mrež.

MEDNARODNI TEMELJI PROTOKOLA

Mednarodna skupnost je od sprejetja Univerzalne deklaracije o človekovih pravicah (*Universal Declaration of Human Rights*) leta 1948 precej napredovala v boju proti rasizmu, rasni diskriminaciji, ksenofobiji in s tem povezano nestrpnostjo. Sprejeti so bili nacionalni in mednarodni zakoni in številni mednarodni instrumenti za zaščito človekovih pravic, še zlasti mednarodna pogodba o prepovedi rasne diskriminacije. Ne glede na ves napredek pa želja po svetu brez rasnega sovraštva in predsodkov ostaja le delno izpolnjena. Medtem ko tehnologija zblizuje ljudi vsega sveta in padajo politične ovire, pa rasna diskriminacija, ksenofobija in druge oblike nestrpnosti v naših družbah obstajajo naprej. Ideje o rasni večvrednosti so se razširile na nove medije, kot je npr. internet. Celo globalizacija prinaša tveganja, ki lahko zelo pogosto iz etničnih in rasnih razlogov privedejo do izključitve in večje neenakosti. Še posebej s pojavom mednarodnih komunikacijskih omrežij, kot je internet, so nekatere osebe dobile moderna in učinkovita sredstva za podporo rasizmu in ksenofobiji. To jim omogoča enostavno razširjanje svojih idej po zelo širokem prostoru. Mednarodno sodelovanje je nujno, če naj take osebe postanejo predmet preiskav in pregona. Konvencija je bila pripravljena tako, da omogoča fleksibilno in moderno medsebojno pomoč v zvezi z računalniško kriminaliteto v kar najširšem smislu. Tako se prvi dodatni Protokol h Konvenciji nanaša na vprašanje kriminalizacije dejanj, ki so po naravi rasistična ali ksenofobična, storjena pa prek računalniških omrežij. Tako na mednarodni ravni kot na nacionalnih ravneh je bilo napisanih veliko tekstov o borbi proti rasizmu in ksenofobiji. Avtorji Protokola so upoštevali naslednje tekste: Mednarodno konvencijo o odpravi vseh oblik rasne diskrimi-

nacije (*International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, CERD*), Protokol št. 12 h Konvenciji o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin (*Protocol No. 12 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, ETS 177*), predlog za Okvirni sklep Sveta o boju proti rasizmu in ksenofobiji, november 2001 (*Proposal for a Council Framework Decision on combating racism and xenophobia*), sklepe evropske konference proti rasizmu, ki je potekala v Strasbourgu leta 2000, in svetovne konference proti rasizmu, rasni diskriminaciji, ksenofobiji in podobni nestrpnosti, ki je potekala v Durbanu leta 2001, ter celostno študijo, ki jo je avgusta 2000 objavila Komisija Sveta Evrope proti rasizmu in ksenofobiji (*Council of Europe Commission against Racism and Xenophobia, ECRI; CRI (2000)27*).

IZHODIŠČA BOJA PROTI RASIZMU IN KSENOFOBII NA RAČUNALNIŠKIH SISTEMIH

Namen Protokola je, da pogodbenice dopolnijo določila Konvencije v smislu kriminalizacije dejanj rasistične ali ksenofobične narave, storjenih preko računalniških sistemov. Tako kot 4. člen omenjene konvencije so določila Protokola obvezujoča. Da bi pogodbenice izpolnile svoje obveznosti, morajo ne le sprejeti ustrezno zakonodajo, pač pa tudi zagotoviti njeno učinkovito uveljavljanje.

RAZUMEVANJE DEFINICIJ POSAMEZNIH IZRAZOV

Ključni pomen za razumevanje Protokola so prav definicije osnovnih pojmov, s katerimi se srečuje. Osnovni pojem, ki ga je treba razumeti, je »rasistično ali ksenofobično gradivo, ki pomeni katero koli napisano gradivo, katero koli predstavo ali kakršno koli izražanje mnenj ali teorij, ki zagovarjajo, podpirajo, spodbujajo dejanja nasilja, sovražstva ali diskriminacije do katerega koli posameznika ali skupine posameznikov glede na njihovo raso, barvo, versko prepričanje, izvor, nacionalnost, nacionalni ali etnični izvor«¹. Definicija se nanaša bolj na določeno obnašanje, do katerega lahko pride zaradi vsebine takega gradiva, kot pa na izražanje občutkov, prepričanj in odpora v takem materialu. Definicija se kolikor je le mogoče

opira na obstoječe nacionalne in mednarodne (ZN, EU) definicije in dokumente. Pomembno je poudariti, da ta definicija že opredeljuje področje prestopkov, opredeljenih v Protokolu, sicer pa jo je treba razumeti takole:

1. Rasistično ali ksenofobično gradivo je vsako pisno gradivo, kot so besedila, knjige, revije, izjave, sporočila itn., podobe, kot so slike, fotografije, risbe itn., in vsakršno drugo predstavljanje misli ali teorij rasistične ali ksenofobične narave.

2. Gre za gradivo, ki zagovarja ali pospešuje nasilna, sovražna ali diskriminacijska dejanja oz. lahko spodbudi k takim dejanjem. Zaradi zaščite svobode govora in izražanja zgolj izražanje idej oz. misli rasistične ali ksenofobične narave ni kriminalizirano, čeprav lahko žali, šokira ali vznemirja podpisnico ali kateri koli sektor prebivalstva.

3. Izraz »nasilna dejanja« se nanaša na nedovoljeno uporabo sile, medtem ko se izraz »sovražna« nanaša na skrajno nenaklonjenost ali zlonamernost.

4. Izraz »diskriminacija« se nanaša na različno ravnanje z ljudmi ali skupino ljudi na podlagi njihovih značilnosti. Razumeti ga je treba v smislu sodbe evropskega sodišče za človekove pravice v primeru Abdulaziz, Cabales in Balkandali proti Združenemu kraljestvu, v kateri je takole obrazložilo izraz: »Razlika v postopanju je diskriminacijska, če 'nima cilja in zanjo ni razumnega opravičila', to je, če ne zasleduje 'upravičenega cilja' ali če ne obstaja 'sprejemljiva sorazmernost med uporabljenimi sredstvi in zastavljenim ciljem'«.

5. Nasilna, sovražna in diskriminacijska dejanja morajo biti usmerjena na posameznika ali skupino posameznikov, ker pripadajo skupini, ki se razlikuje po »rasi, barvi, veri, izvoru, državljanstvu, nacionalnem ali etničnem izviru«.

6. Definicija zadeva tudi razloge, zaradi katerih se navedeno šteje za »rasistično ali ksenofobično gradivo«. Ti razlogi so »rasa, barva, vera, izvor, državljanstvo, nacionalni ali etnični izvir«. Poudariti velja, da ti razlogi niso enaki tistim v 1. členu Protokola št. 12 h Evropski konvenciji o človekovih pravicah, od katerih nekateri nimajo ničesar skupnega s konceptom rasizma ali ksenofobije. Razlogi iz člena 2A tega Protokola tudi niso enaki tistim v Konvenciji o odpravi vseh oblik rasne diskriminacije, ker se slednja ukvarja z »rasno diskriminacijo« na splošno in ne z »rasizmom« kot takim.

KRIMINALIZACIJA POSAMEZNIH DEJANJ

Dejanja, za katera Protokol zahteva, da jih pogodbenice v svoji domači zakonodaji opredelijo kot kazniva, imajo vrsto skupnih značilnosti. Posebnost dejanj, ki so vključena med kazniva, je izrecna zahteva, da je z njimi povezano ravnanje »brez osnove«. Ta zahteva odraža zavest, da opisano ravnanje ni vedno kaznivo *per se*, pač pa je lahko dovoljeno ali upravičeno ne le v primerih klasične obrambe, pač pa tudi v primerih, v katerih druga načela ali interesi vodijo do izključitve kazenske odgovornosti (npr. zaradi zagotavljanja spoštovanja zakonov). Protokol se tako ne dotika ravnanj, ki so skladna z zakonitimi vladnimi pooblastili (npr. ko vlada pogodbenice nastopi, da bi zaščitila državno varnost ali preiskala kaznivo dejanje). Nadalje ne bi smeli kriminalizirati zakonitih in običajnih dejanj v zvezi z načrtovanjem omrežij ter zakonitih in običajnih delovnih in komercialnih postopkov. Pogodbenicam je prepuščeno, kako bodo take izključitve vključile v svoje pravne sisteme. Spodaj opisana dejanja, ki jih opredeljuje Protokol, morajo biti storjena namerno, da bi jih lahko označili kot kaznivo dejanje. Neposredno kriminalizirana dejanja pa so naslednja:

- »Ponujati« pomeni pridobivati druge osebe za preskrbo z rasističnim ali ksenofobičnim materialom preko računalniškega sistema. Pri tem je pomembno, da lahko oseba, ki gradivo ponuja, to gradivo tudi dejansko preskrbi.
- »Dajati na voljo« pomeni nameščati rasistično ali ksenofobično gradivo na računalniške mreže za uporabo drugim osebam, npr. z oblikovanjem rasističnih ali ksenofobičnih spletnih strani. Ta točka naj bi pokrila tudi oblikovanje ali kompiliranje hiper povezav na rasistične ali ksenofobične spletne strani.
- »Distribucija« rasističnega ali ksenofobičnega materiala v javnosti prek računalniškega sistema pomeni dejavno razširjanje materiala.
- »Grožnja« opredeljuje dejanja, ki se nanašajo neposredno na grožnjo s telesno poškodbo z zastraševanjem, kar vpliva na pravico do osebne varnosti. Grožnja mora biti namenjena ali osebi, ker ta pripada skupini, ki se razlikuje glede na raso, barvo, vero, izvor, državljanstvo, nacionalni ali etnični izvir, ali pa skupini, ki se razlikuje po kateri koli od teh značilnosti.

POMEN POJMA JAVNOST PRI KRIMINALIZACIJI POSAMEZNIH DEJANJ

Še zlasti pomembno je razumevanje pomena izraza »javnost«, ki se uporablja v vsem protokolu in jasno pove, da področje uporabe tega določila ne zajema komuniciranja ali izražanja, ki je zgolj zasebne narave. Izmenjava mnenj npr. med člani družine, ki ji druge osebe ne morejo slediti, zatorej ni kaznivo dejanje. Res je tudi, da imajo nekateri izrazi že sami po sebi javno dimenzijo, npr. izraz »dajati na voljo«, ki nakazuje dejavno obnašanje do širše javnosti. Določila protokola želijo nedvoumno pojasniti, da veljajo le za ravnanja, ki imajo javno dimenzijo in so izven zasebnega področja. Vendar to določilo zajema tudi rasistično in ksenofobično gradivo, ki je na voljo na notranjih mrežah podjetij ali se razširja prek takih mrež.

RASISTIČNA ALI KSENOFABIČNA SKUPINA IN ODGOVORNOST TRETJIH OSEB

Kazniva dejanja iz protokola lahko poleg posameznikov stori tudi rasistična ali ksenofobična skupina, vendar mora biti ta »strukturirana organizacija«. To pomeni, da mora imeti hierarhično strukturo, ki članom določa pristojnosti in vloge. Skupina mora biti sestavljena iz dveh ali več članov, ki delajo v dogovoru, kar pomeni, da koordinirajo svoje položaje, vloge, dejanja in pobude, da bi storili dejanja, ki jih opredeljuje Protokol. Poudariti je treba, da ima lahko rasistična ali ksenofobična skupina tudi dovoljene cilje (npr. dobrodelnost, zbiranje hrane itn.) in da lahko stori dejanja, ki niso kazniva. Podpore takim ciljem ali sodelovanja pri takih dejanjih se ne sme obravnavati kot kaznivo dejanje. Vendar pa so pogodbenice skladno s tem določilom dolžne kriminalizirati dejavno in namerno podporo rasističnim ali ksenofobičnim skupinam oz. sodelovanje v takih skupinah, če se s tako podporo oz. sodelovanjem podpira nedovoljene cilje skupine oziroma povečuje njene možnosti. Iz določila ne izhaja odgovornost ponudnika internetnih storitev, razen če dejavno in namerno ne podpira nedovoljenih ciljev skupine. Primer: čeprav prenašanje rasističnega ali ksenofobičnega materiala po internetu zahteva pomoč ponudnika storitev v obliki zakupljenega voda,

pa ponudnik storitev, ki nima kaznivih namer, ne more biti odgovoren. Ponudnik storitev tako nima nikakršne obveznosti, da bi dejavno nadziral vsebino. Še zlasti pomembna pa so določila protokola, ki se ukvarjajo z vprašanjem odgovornosti osebe, ki vodi ali podpira dejavnosti rasistične ali ksenofobične skupine. Tudi poskus dejanja, opredeljenega v dokumentu, pomoč pri njem ali hujskanje k njemu sta lahko kazniva. To pomeni, da bodo morale podpisnice Protokola opredeliti kot kaznivo dejanje pomoč pri katerem koli od kaznivih dejanj, opredeljenih v Protokolu, ali hujskanje k takemu dejanju. Kazenska odgovornost zaradi pomoči ali hujskanja nastane, če je osebi, ki je storila kaznivo dejanje, opredeljeno v Protokolu, pomagala druga oseba z namenom, da bi bilo to dejanje storjeno. Pri poskusu storitve kaznivega dejanja, kakor tudi pri pomoči pri takem dejanju ali hujskanju k takemu dejanju mora biti jasno izražena namernost.

ZANIKANJE ALI OPRAVIČEVANJE RASISTIČNIH ALI KSENOFOBIČNIH KAZNIVIH DEJANJ

Za slovenske razmere najbolj problematična, po drugi strani pa tudi najbolj zanimiva bo kriminalizacija dejanj »Zanikanje ali opravičevanje rasističnih ali ksenofobičnih kaznivih dejanj«. S tem problemom se ukvarja 6. člen Protokola; ta kriminalizira ravnanja, ki se nanašajo na izražanje idej ali teorij na podlagi očitne minimalizacije, zanikanja ali opravičevanja zločinov, opredeljenih v 6. členu *Statuta mednarodnega vojaškega sodišča*, ki je del *Londonskega sporazuma* z dne 8. 4. 1945. V zadnjih letih je bilo v svetu več primerov, ko so osebe – pogosto so to bili politični vodje, raziskovalci, zgodovinarji ipd. – razvijale ideje ali teorije, katerih namen je bil minimalizirati, zanikati ali opravičiti hude zločine, ki so se zgodili med drugo svetovno vojno, še zlasti holokavst. Tako ravnanje je navdihovalo ali celo spodbujalo in opogumljalo rasistične ali ksenofobične skupine pri njihovih dejanjih, vključno s tistimi, ki so bila storjena prek računalniškega sistema. Zločini, opredeljeni v 6. členu *Londonskega sporazuma*, se nanašajo na zločine proti miru, vojne zločine in zločine proti človeštvu.

Prvo ravnanje, ki se mora kriminalizirati po tem določilu, je očitna minimalizacija, to je, namerno in površno prikazovanje zločinov, oprede-

ljenih v 6. členu *Londonskega sporazuma*, neskladno z resnico in z dejanskim pomenom teh zločinov. Drugo ravnanje, ki se mora kriminalizirati, je zanikanje, to je, splošno in absolutno postavljanje pod vprašaj resnice o zločinih, opredeljenih v 6. členu *Londonskega sporazuma*, oz. njihovega obstoja. Tretje ravnanje, ki se mora kriminalizirati, je opravičevanje, to je, iskanje »upravičenih« razlogov za zločine, opredeljene v 6. členu *Londonskega sporazuma*.

SKLEPNE MISLI

Večna dilema demokratičnih držav je, kako potegniti mejo med popolno svobodo izražanja na eni strani in zagotoviti pravice manjšin, ki bi jim lahko bile pravice kršene prav zaradi te svobode. Če je na prvi pogled odnos do rasizma in ksenofobije v svetu dokaj enoten in odklonilen, nekoliko podrobnejši pregled tako zakonodaje kot zgodovinskih dejstev pokaže, da so si lahko pogledi posameznih držav tudi zelo nasprotni. Tudi razumevanje svobode govora in izražanja je lahko v različnih državah nekoliko različno. Že v evropskih državah prihaja do manjših razlik, te pa se samo še povečajo v odnosu do drugih držav, kot so ZDA, Kanada, Južnoafriška republika in Japonska. Predvsem ZDA ima specifičen liberalni odnos do svobode govora in izražanja, na katerem temelji ves njihov pravni sistem. Zaradi različnih stališč bo neposredno izvajanje Protokola in mednarodno sodelovanje na tem področju izjemno težko, saj se proti kriminalu na računalniških mrežah brez vrhunsko organiziranega in načrtovanega sodelovanja odgovornih institucij posameznih držav enostavno ni mogoče boriti. Svetovni splet namreč ne pozna meja in je temelj sodobne globalne družbe, znotraj nje pa obstajajo velikanske razlike v razvitosti, kulturi in družbenih normah, kar so tudi največje težave pri mednarodnem sodelovanju. Tudi če se bo posrečilo v prihodnosti vključiti ponudnike internetnih storitev v boj proti tovrstnim spletnim stranem, se lahko pojavi samo ena tako imenovana »off shore« država, pa bo gradivo dostopno vsemu svetu. Svet Evrope se je zelo pogumno odločil oblikovati poseben protokol h konvenciji o boju proti računalniški kriminalitete, ki bi opredeljeval prav boj proti rasizmu in ksenofobiji na svetovnem spletu. Oblikovati mednarodni pravni akt, ki bi bil sprejemljiv za večino držav članic Sveta Evrope, obenem pa tudi za druge

države, kot so ZDA, Kanada, Južnoafriška republika, Japonska, je zelo zahtevno delo, a je kljub vsemu že obrodilo osnovni sad – predstavljeni mednarodni dokument in iz njega izhajajoče

instrumente boja proti rasizmu in ksenofobiji. Ti bodo lahko delno omejili širjenje rasizma in ksenofobija prek računalniških mrež, nikoli pa ga ne bodo popolnoma preprečili.

Tomo Dadič

SPORT KOT ORODJE SOCIALNEGA DELA

UVOD

Napisati prispevek o vlogi športa v socialnem delu je zame skorajda nemogoče, ne da bi mi dostal

vsaj malo dodatniško komplementa. Za moj ljubši

¹ Izraze črpamo tako iz 1. člena CERD kot tudi iz Protokola št. 12H ECHR, ne da bi se pri tem nujno nanašali na vse tam omenjene razloge. Izraz »rasa« se nanaša na vsako večjo skupnost ljudi, ki ima posebne fizične značilnosti. »Barva« se nanaša na naravno obarvanost kože. »Vera« se nanaša na verovanje v obstoj nadnaravnih sil, še posebej v osebnega Boga ali bogove, ki jih je treba spoštovati in častiti. »Izvor« se nanaša predvsem na družinsko zaledje. »Državljanstvo« je definirano v 2. členu Evropske konvencije o državljanstvu (*European Convention on Nationality, ETS 166*) kot »pravna zveza med osebo in državo, ki ne kaže na etnični izvir osebe«. Nanaša se torej na specifičen pravni odnos med posameznikom in državo, ki ga ta država priznava. Države lahko z državljanji določenih drugih držav postopajo bolj naklonjeno. Tako npr. države članice Evropske Unije z državljanji nekaterih drugih evropskih držav zlasti v upravnih zadevah postopajo bolj ugodno, kot bi bilo treba. Vendar je to le ugodnejše postopanje na podlagi državljanstva in ne diskriminacija na podlagi nacionalnosti. Razlikovati je torej treba med razlikami v postopanju, ki še niso diskriminacija, in razlikami v obravnavanju, ki vodijo do prepovedane diskriminacije. Izraza »nacionalni ali etnični izvir« se nanašata na ljudi s skupno nacionalno ali kulturno tradicijo.

skladni potrebami odpada z ekspanzivno razvoju športa na področju oseb s posebnimi potrebami. Gibanje Specialne olimpiade je bilo v vse večjem znanju, tako v kvantitativnem kakor tudi v kvalitativnem smislu. Zasedla ga je ligalka tekmarstva v nogometu med ekipami varstveno delovnih centrov (VDC). Skratka, šport je postal pomemben člen v življenju oseb s posebnimi potrebami. Pomembna povezava med uporabniki in zunanjim okoljem na Obali so bile Skupine mladih z avtizmom. Življenje in dobre medosebojske odnose.

OPOMBA

Šport je v današnjem času kompleksen pojem, s katerim je predstava za celotna družba. Vsakodnev-

no. Verjetno ste tudi vi, spoštovane brajke in brajci tega prispevka, pri svojem delu uporabili kakšno od športnih dejavnosti, ali pa je bil šport sestavni del izvajane dejavnosti.

Kakor vse dejavnosti v življenje človeka, ima tudi šport svoj smisel in namen. Tako je lahko komu vir zasluzka, komu pa zgolj razbremenitev po napornem delu. Nas kot socialne delavce seveda zanima predvsem njegova vloga v socialnem delu. Da bi si odgovorili na to vprašanje, je treba prebrati nekaj skupne točke - presek med svojem delom, kineziologijo kot znanostjo o

LITERATURA

Additional protocol to the convention of cybercrime concerning the criminalisation of acts of a racist and xenophobic nature committed through computer systems, doc. PC-PX(2002)22. Council of Europe: Parliamentary Assembly [http://www.coe.int/T/E/Legal_affairs/Legal_co-operation/Combating_economic_crime/Cybercrime/Racism_on_internet/Documents].

Convention on Cybercrime (2001). Budapest: Council of Europe [http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/185.htm].

Sodba evropskega sodišče za človekove pravice, 15/1983/71/107-109 (primer Abdulaziz, Cabales, Balkandali proti Združenemu kraljestvu) z dne 28. 5. 1985, zbirka A, št. 94, 72. odstavek.

Tomo Dadič

ŠPORT KOT ORODJE SOCIALNEGA DELA

UVOD

Napisati prispevek o vlogi športa v socialnem delu je zame skorajda nemogoče, ne da bi mu dodal osebno doživljajsko komponento. Že med izbiro študija sta me obe področji enako zanimali in odločitev o pravi izbiri zame ni bila lahka. Ker sem s športom v taki ali drugačni obliki povezan nad 30 let (tekmovalec, trener), so mi z njim povezane dejavnosti tudi v socialnem delu vedno pomenile izziv. S športom kot orodjem v socialnem delu sem se tako prvič srečal ob koncu 80. in na začetku 90. let v klubu zdravljenih alkoholikov Viharnik - Piran in v programih Skupin mladih za zdravo življenje, ki sta jih ustanovila Tone Kladnik in Branka Knific s sodelavci. Zame je bila to dragocena izkušnja, ki mi je v poznejših socialnodelavskih akcijah prišla nadvse prav. Začetno obdobje mojega poklicnega delovanja na področju oseb s posebnimi potrebami sovпада z ekspanzijo razvoja športa na področju oseb s posebnimi potrebami. Gibanje Specialne olimpiade je bilo v vse večjem zamahu, tako v kvantitativnem kakor tudi v kvalitativnem smislu. Začela so se ligaška tekmovanja v nogometu med ekipami varstveno delovnih centrov (VDC). Skratka, šport je postal pomemben člen v življenju oseb s posebnimi potrebami. Pomembna povezava med uporabniki in zunanjim okoljem na Obali so bile Skupine mladih za zdravo življenje in dobre medčloveške odnose. Nekaj uporabnikov je bilo rednih članov skupin ter so sodelovali pri rednih (tudi športnih) aktivnostih skupin. Tako so sodelovali na veliko tekaških prireditvah, namenjenih širokim množicam, doma in v Italiji. V letu 1994 je bila pri Judo klubu Portorož ustanovljena prva G judo sekcija s 5 uporabniki. To so bili zametki današnjega G judo gibanja, ki v Sloveniji vključuje okoli 60 oseb s posebnimi potrebami, vključenih v običajne športne kolektive.

ŠPORT V ŠIRŠEM
DRUŽBENEM KONTEKSTU

Šport je v današnjem času kompleksen pojav, s katerim je prepletena celotna družba. Vsakodnevno nas mediji zasipajo z različnimi informacijami, rezultati, dosežki tako tistih vrhunskih kakor tudi množičnih športnih dogodkov. Vsakodnevno se rojevajo novi športi, za katere je na tržišču tudi vedno več (največkrat drage) nove športne opreme. Na tržišču se pojavlja tudi vse več najrazličnejših preparatov, ki »pomagajo« do boljših dosežkov posameznikov. Namen tega prispevka je osvetliti vlogo športa (konkretno juda) v kontekstu socialnega dela. Šport kot orodje socialnega dela je prisotno v najrazličnejših področjih, ki jih obravnava socialno delo (pri delu z mladino, odvisniki, osebami s posebnimi potrebami, starostniki ...). Verjetno ste tudi vi, spoštovane bralke in bralci tega prispevka, pri svojem delu uporabili kakšno od športnih dejavnosti, ali pa je (bil) šport sestavni del izvajane dejavnosti.

Kakor vse dejavnosti v življenju človeka, ima tudi šport svoj smisel in namen. Tako je lahko komu vir zasluzka, komu pa zgolj razbremenitev po napornem delu. Nas kot socialne delavce seveda zanima predvsem njegova vloga v socialnem delu. Da bi si odgovorili na to vprašanje, je treba verjetno poiskati skupne točke - presek med socialnim delom, kineziologijo kot znanostjo o športu in obravnavanim uporabnikom ali skupino. Prav tako lahko najdemo povezave med oblikami dela obeh strok (s posameznikom, skupino, skupnostjo ...). Pomemben povezovalni element je tudi raba terminologije. Socialno delo in kineziologija imata še eno zelo zanimivo (ne)naključno skupno lastnost, in sicer to, da sta prav v zadnjih desetletjih doživela velik razmah.

Hitre družbene spremembe, ki smo jih doživeli

v obdobju zadnjih desetih let, so terjale odgovore na prenekatera vprašanja. Nove situacije so zahtevale nove, inovativne pristope in orodja pri pomoči ljudem v stiski in pri obravnavanju marginalnih skupin. Na tem mestu morda ni odveč poudariti pomen interdisciplinarnega sodelovanja med strokami, ki imajo sicer same odgovore na mnoga vprašanja, vendar je vprašanje, ali so ti dovolj celostni. Tako Poštrak (1994: 325) citira G. Tomca, ki pravi, da »delitev znanosti na posamezne discipline ne odraža neke delitve v sami realnosti, temveč korespondira z interesi in zmožnostmi samih raziskovalcev. Delitev na biologijo, psihologijo in sociologijo ne odraža neke izvirne fragmentacije človeka. Človek je prav nasprotno celota vseh bioloških, psiholoških, družbenih danosti.«

Nadaljujemo lahko z ugotovitvijo Muleja (2000: 23), »da soodvisnost ni samo zelo pomembna, ampak tudi pogosto spregledana lastnost!« Z združevanjem različnih znanosti, oblik in pristopov, ki neizogibno pomenijo tudi sodelovanje med različnimi ljudmi in njihovimi subjektivnimi izhodišči, je mogoče bolje reševati marsikateri (socialni) problem.

Tudi na športnem polju se kaže moč posameznika ali skupine. Če gledamo na človeka kot celoto več razsežnosti (telesne, duševne, duhovne, socialne ...), je šport sredstvo, ki ima nedvomno vpliv na prav vsako od njih. Torej nam je lahko kot socialnim delavcem dober pripomoček pri delu z populacijo, ki jo obravnavamo. Dandanes ima kineziologija odgovore – pristope, ki na podlagi strokovnih spoznanj in rezultatov raziskav potrjujejo pomembno vlogo športa v življenju najširše populacije, pa tudi marginalnih skupin (oseb s posebnimi potrebami, odvisnikov ...). Hkrati zagotavljajo možnost ukvarjanja s športom in kar najbolj varno, učinkovito, prilagojeno vadbo vsakemu posamezniku.

DEFINICIJA ŠPORTA

Ni nujno, da je vsaka gibalna dejavnost že šport. Športni sociologi se v splošnem strinjajo s tole definicijo športa (Bednarik in sod. 2000: 32–33): »Šport je institucionalizirana tekmovalna aktivnost, ki vključuje različne fizične aktivnosti in sposobnosti posameznikov.« Da lahko govorimo o institucionalizirani obliki športa, morajo biti izpolnjeni ti pogoji:

- pravila aktivnosti postanejo standardizirana

- pravila določajo in predpisujejo ustrezne uradno priznane organizacije
- organizacijski in tehnični aspekt postane pomemben
- učenje spretnosti postane formalizirano ob pomoči strokovnega teama (trenerji, zdravniki, funkcionarji ...)

Bednarik (2000: 33) nadaljuje: »Presek med različnimi oblikami športa, ki imajo različne funkcije, in oblikami športa, ki imajo tudi funkcijo tekmovalnosti in so opredeljene s svetovno priznanimi normami, torej pravili tekmovalnosti, je lahko minimalen. Vendar ta presek mora obstajati!« Če ne, potem ne moremo govoriti o športni dejavnosti, temveč le o neke vrste telesni aktivnosti. Tako je razlika med na primer kolesarjenjem in vožnjo s kolesom po opravkih ali med hojo kot atletske disciplino in sprostitveno hojo v naravi. S stališča posameznika morda sploh ni pomembna jasna umestitev. Za posameznika, ki doživlja ugodje v gibalni dejavnosti (ne nujno športni), ni pomembno, kako je ta definirana. Ko pa govorimo o športu v kontekstu socialnega dela, je po mojem mnenju ta opredelitev nujna. Povedano drugače: treba je vztrajati pri njej! Zakaj?

Definiranje športa nam daje točno določene okvire, pravila, norme obnašanja, vloge, ki v ničemer ne odstopajo od vlog »normalne« populacije. Drugačnost ni več posebnost! Drugačnost ni več označba, ki osebo s posebnimi potrebami postavlja v poseben (seveda manjvreden, manj cenjen) položaj. Torej ima tudi športna dejavnost, ki jo gojijo osebe s posebnimi potrebami, svojo vrednost, ki v bistvu ni nič manjša od vrhunskih rezultatov. Skratka, ko gre za šport oseb s posebnimi potrebami, ne moremo in ne smemo govoriti le o neki »gibalni« ali »terapevtski« dejavnosti. Še zlasti ne, če na to gledamo kot na »terapevtski« odnos. Ne morem si kaj, da ne bi omenil bizarne slike v eni slovenskih institucij, kjer je »terapevt« v beli halji, stoječ pod košem, podajal žogo uporabniku, ki je metal na koš. Seveda taka aktivnost s športom nima nobene povezave!

ŠPORT IN OSEBE S POSEBNIMI POTREBAMI

Športno rekreativna dejavnost ima v življenju oseb s posebnimi potrebami pomembno mesto. Na splošno bi lahko rekli, da se je pogled na šport oseb s posebnimi potrebami spreminjal skladno

z nastajajočimi spremembami in pristopi v strokah, ki omenjeno problematiko obravnavajo. Še ne dolgo tega (pred 15, 20 leti) je veljalo, da je za to populacijo primerneje, če se izogiba pretiranemu naprežanju, saj bi to utegnilo poslabšati njihovo zdravstveno stanje. Danes te osebe sodelujejo v najrazličnejših športnih (tudi v maratonu in borilnih športih) ter tekmujejo na najrazličnejših ravneh tekmovanj (od lokalnih do svetovnih iger). Seveda je tekmovalna komponenta le ena od pomembnih.

V preteklem obdobju mojega delovanja v športu oseb s posebnimi potrebami se je nabralo kar nekaj zgodb, dogodkov in anekdot, ki bi se jih dalo kvalitativno obdelati ter razjasniti vlogo športa v njihovem življenju. Med tisoči kilometrov za volanom kombija, ko smo se vračali z najrazličnejših tekmovanj (doma in na tujem), je bilo v komentarjih športnikov slišati marsikatero misel, ki me je dodobra presunila. »Vse sem zajebal ..., jaz sem kriv, da smo izgubili!« je mogoče ena od izjav, ki govori o vsej resnosti doživljanja športne aktivnosti pri uporabnikih. »Ne bom odstopil, tudi če me peljejo v bolnico,« je naslednji komentar, ki mi ga je ponavljal uporabnik (oseba s cerebralno paralizo), ko sva tekla mali maraton (21 km). »Ko bom zaigral za Koper, bo zame navijal cel stadion!« je še ena, ki še kako opisuje pomen športa v njihovem življenju. Takim in podobnim izjavam sem priča na skoraj vsaki športni aktivnosti.

Žal je domačih raziskav s področja vpliva športa na osebe s posebnimi potrebami zelo malo. To še posebej velja za področje oseb z motnjo v duševnem razvoju. Pa vendar je tudi na tem področju čutili povečan interes, saj je že kar nekaj diplomskih del na različnih fakultetah ljubljanske univerze namenjenih tej tematiki. Omeniti je treba longitudinalno študijo strokovnjakov s Fakultete za šport (Berčič in sod. 1983; 1988; 1996), ki je pokazala, da šport in športna rekreacija pozitivno vplivata na osebe s telesno prizadetostjo na vseh stopnjah rehabilitacije. Ob celostnem pristopu ima šport oziroma športna rekreacija pomembne funkcije v različnih stopnjah rehabilitacije. Študija je pomembna predvsem z vidika celostnega pristopa k obravnavani problematiki, saj je obravnavala socialnoekonomski položaj in zdravstveno stanje v povezavi s športno-rekreativno dejavnostjo.

KAKŠNA JE PRIMERNA ŠPORTNA DEJAVNOST ZA OSEBE S POSEBNIMI POTREBAMI?

Odgovor na to vprašanje bi najlažje ponazorili s citatom direktorja Specialne Olimpiade Slovenije Marijana Lačna: »Nobena oseba z motnjo v duševnem razvoju nima takih težav s srcem, da ne bi tudi tekla, nobena tudi takih težav z epilepsijo, da ne bi tudi plavala – seveda v skladu s svojimi sposobnostmi!«

Ob primernem – celostnem pristopu k vsakemu posamezniku skorajda ni športne aktivnosti, ki bi je osebe s posebnimi potrebami ne mogle izvajati. Seveda je nujno zagotoviti vse potrebne (varnostne, zdravstvene, organizacijske) pogoje. To pomeni, da morajo izvajalci športne dejavnosti vsakega posameznika dobro poznati (zdravstvene in ostale posebnosti). Da pa bi zadostili omenjenim pogojem, je treba zagotoviti dobro sodelovanje med trenerji, zdravstvenim osebjem, starši in strokovnimi delavci v institucijah, ki jih osebe s posebnimi potrebami obiskujejo.

Dejstvo je, da je v času obveznega šolanja za ukvarjanje s športno aktivnostjo razmeroma dobro poskrbljeno (ure športne vzgoje). Težave nastopijo s prehodom v varstveno delovne centre, ki jim pristojno ministrstvo (Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve) ne namenja posebnih sredstev (niti kadra) za izvajanje športno-rekreativne dejavnosti. Po drugi strani pa je pri populaciji oseb s posebnimi potrebami problem ravno pomanjkanje gibanja. Če sledimo načelom Svetovne zdravstvene organizacije (WHO), ki priporoča približno pol ure telesne (športne) aktivnosti dnevno večino dni v tednu, lahko rečemo, da je telesna aktivnost za osebe s posebnimi potrebami še posebej priporočljiva.

Torej sta naša poglavitna cilja ohranjanje zdravja in telesnih sposobnosti (samostojnega življenja v delovnem in domačem okolju).

Povedano drugače, redno in organizirano ukvarjanje s športno aktivnostjo zahteva od vsakega uporabnika dolgotrajen napor, ki pa je bogato poplačan (ohranjanje zdravja, samostojnost, vključenost v »običajno športno sfero«, več mogočih življenjskih izbir, navezovanja stikov ...). In ravno to je kvaliteta, ki nam jo ponuja šport. Tej komponenti je treba dodati še vsaj dve. Druga je športnikova samopodoba. Biti športnik, tekmovalec, daje uporabnikom več možnosti sodelovanja pri različnih tekmovanjih, druženju, spoznavanju

novih ljudi in krajev in sklepanju novih prijateljev.

Tretja pomembna komponenta je možnost vključevanja uporabnikov v običajne športne kolektive. Ravno na tem področju imamo na Obali (Judo klub Koper in Judo klub Portorož) izkušnjo, ki bo morda nekoč prerasla v organiziran sistem vključevanja oseb s posebnimi potrebami v običajne športne kolektive.

Vključitev v običajen športni kolektiv je s stališča integracije in doživljanja osebe s posebnimi potrebami še kako pomembna. Oseba s posebnimi potrebami ima seveda enake pravice in dolžnosti kot ostali člani kluba. Ko govorim o socializacijski komponenti, mislim zlasti na doživljanje pripadnosti športnika kolektivu in širši družini športnikov, s katerimi se srečuje, družijo, prijateljuje. Gre za prevzem vlog v družbi, ki naj bi ne bile namenjene tej populaciji. Vsakič znova nas navduši občutek, ki ga doživimo, ko vidimo naše judoiste, ko pomešani z ostalimi, večinoma poklicnimi športniki korakajo po hodnikih športne dvorane Bonifika. In oboji doživljajo to kot nekaj običajnega.

Osebe s posebnimi potrebami se udeležujejo treningov v prostem času, v običajnem športnem kolektivu. V dolgoletnem športnem ukvarjanju z osebami s posebnimi potrebami smo vse bolj prepričani, da ni več nobene dileme o tem, kam sodi šport oseb s posebnimi potrebami. To nam dokazujejo primeri, ki smo jih imeli trenerji juda priložnost videti na Nizozemskem in v Veliki Britaniji. Morda na tem mestu ni odveč povedati, da imajo tudi veliki evropski nogometni klubi sekcije oseb s posebnimi potrebami. Še več, imajo zaposlene celo profesionalne trenerje zanje.

Judo je torej šport, kjer nam je to najprej uspelo. Podobna sodelovanja načrtujemo še z nekaterimi drugimi športi (nogomet, plavanje).

OSEBE S POSEBNIMI POTREBAMI IN TEKMOVALNI ŠPORT

Tekmovalna komponenta športa je ena pomembnejših. Tekmovati pomeni primerjati se z drugimi ali s samim sabo. Gre za naravno človeško potrebo ali motiv. Seveda so lahko cilji in želje različni. V desetletnem delu v športu z osebami s posebnimi potrebami sem pri športnikih zaznaval sorazmerje med potrebo (želje) po športnem udejstvovanju in željo po tekmovanju. Specialna olimpiada je

gibanje, ki je na področju športa oseb z motnjo v duševnem razvoju najbolj zaslužno za uvajanje in širitev športne aktivnosti med omenjeno populacijo. Tudi v Sloveniji ima Specialna olimpiada bogato tradicijo. Je regijsko organizirana in omogoča treninge in tekmovanja vsem osebami z motnjo v duševnem razvoju, če je to seveda njihov interes. Tudi specialna olimpijska prisega vsebuje tekmovalno komponento športa: »Pustite mi zmagati! Če ne morem zmagati, naj bom pogumen v svojem poskusu!« Drugo pomembno gibanje je paroolimpijsko gibanje, ki je prvenstveno namenjeno drugim vrstam prizadetosti, ima pa prav tako pri nas bogato tradicijo.

OSEBE S POSEBNIMI POTREBAMI IN OBIČAJNI ŠPORTNI KOLEKTIV

Dejstvo je, da so pri nas športni klubi (društva), ne glede na stopnjo organiziranosti in nivo tekmovanja, usmerjeni k rezultatom. Temu so podrejene tudi aktivnosti klubov. Žal se je treba na tem mestu dotakniti tudi temne plati športa, ki je njegov neizogibni spremljevalec, kadar višji, nezdravi cilji nadvladajo zdrav športni duh. Pa vendar je ravno športni klub prostor, kjer je najbolj celostno in strokovno poskrbljeno za izvajanje športne panoge. Seveda se na tem mestu kar samo ponuja vprašanje: »Imajo v športnem klubu mesto tudi osebe s posebnimi potrebami?« Odgovor je seveda: Da! Vendar morajo biti za to izpolnjeni določeni pogoji.

Lep primer tovrstne integracije smo videli trenerji juda, ki smo se udeležili seminarja v Cardiffu. Organizacija *Welsh Integrated Sports Plan* (WISP) je bila ustanovljena leta 1988 z namenom, da vzpostavi in vzdržuje mrežo integriranih športnih sekcij in klubov, ki bi omogočali športno udejstvovanje osebami s posebnimi potrebami, in sicer v različnih športih.

Organizacijsko so aktivnosti vezane na obstoječo infrastrukturo in strokovni kader v klubih, kjer posamezni šport gojijo. Tako športniki, ki trenirajo v teh klubih, prihajajo na treninge integriranih sekcij in trenirajo skupaj z osebami s posebnimi potrebami in narobe.

Aktivnosti potekajo v judu, košarki, nogometu, sabljanju, dviganju uteži in ragbiju. Temeljna izhodišča WISP so:

- Osebe s posebnimi potrebami niso samo sposobne sodelovati v športu oz. fizičnih aktivno-

stih, nekatere med njimi lahko postanejo v športu, ki so ga izbrale, celo zelo dobre.

- Osebe s posebnimi potrebami morajo imeti pravico izbire športa, ki ga bodo gojile, v najširšem smislu svojih sposobnosti kot tekmovalci, rekreativci, pomočniki, administratorji ali uradne osebe.

- Športna aktivnost oseb s posebnimi potrebami ne sme biti razumljena ozko kot terapijska dejavnost, ampak v smislu vseh prednosti, ki jih prinaša šport, in sicer: vzpostavljanja socialnih kontaktov, zdravja, zabave, možnosti potovanja, afirmacije.

- Za nekatere skupine oseb ali posameznike s posebnimi potrebami je pomembno, da trenirajo na začetku v ločenih sekcijah. Mogoče se bo taka skupina ali posameznik šele pozneje želela vključiti v integrirano sekcijo.

PRIMER VKLJUČEVANJA OSEB S POSEBNIMI POTREBAMI V OBIČAJEN ŠPORTNI KOLEKTIV IN PANOŽNO ZVEZO

G sekcija pri Judo klubu Koper deluje od decembra 2000. Ob že obstoječi sekciji pri Judo klubu Portorož delujeta še dve. Prva pri Judo klubu Zmajčki v Ljubljani, druga pa pri Judo klubu Jesenice. Skupaj v projektu vključevanja (gan: vključevalna, ju: mehka, do: pot) deluje 8 trenerjev. Prav tako pa je pri Judo zvezi ustanovljena komisija za judo oseb s posebnimi potrebami. Torej gre s stališča socialnega dela za bistven premik, ko se posameznik športno ne udeleži oz. združuje na podlagi vrste prizadetosti, ampak na podlagi športa, ki si ga je izbral! Trdim torej, da mora panožna zveza združevati vse različnosti posameznikov, ki se želijo ukvarjati z določenim športom. Seveda nas v praksi na tem področju čaka še veliko dela. Gre pravzaprav za miselni preskok, ki postavlja na glavo veliko stvari v športu oseb s posebnimi potrebami.

Seveda pa je problem zelo kompleksen in zahteva veliko priprav. V samem športnem kolektivu, ki je praviloma rezultatsko orientiran, je treba (ob kadru, suportu itn.) ustvariti klimo, ki bo vključitev posamezne osebe s posebnimi potrebami dejansko sprejela kot novo kvaliteto. Naše izkušnje kažejo, da je res tako. Vključevanje je v klubu sprožilo še cel spekter vzporednih, posledičnih dogajanj, ki jih trenerji nismo pričakovali oziroma o njih nismo razmišljali (npr. pozitivna identifi-

cija članov prvega moštva z G sekcijo, kohezivnost med sekcijami in znotraj njih itn.).

O judu (ali katerem koli drugem športu) torej ne moremo govoriti kot o zgolj terapijski dejavnosti, oziroma o odnosu terapevta (trenerja), ki »daje« terapijo športniku (ki to »terapijo potrebuje«). Ob vseh ostalih prednostih pred drugimi športi ima judo še to, da so si z vstopom v dojo (dvorano) vsi udeleženci med sabo enaki. Stroge norme obnašanja namreč temeljijo na medsebojnem spoštovanju, torej tudi spoštovanju drugačnosti. Ravno to je občutek, ki smo ga nastopajoči čutili med letošnjim nastopom na evropskem prvenstvu v Mariboru. Vsi udeleženci smo pred vstopom dobili enake akreditacije kot ostali tekmovalci. Pred nastopom smo se ogrevali v istih prostorih, na istem tatamiju (blazini) kot tekmovalci, ki so čakali svoje finalne nastope. Ogrevali smo se skupaj z olimpijskimi in svetovnimi prvaki! Zgodba zase je tudi topel sprejem, ki so nam ga namenili organizatorji evropskega prvenstva, in odziv publike, ki je spremljala naš nastop. Z aplavzom je bila nagrajena domala vsaka prikazana poteza na predstavitvenem treningu.

Trenerji smo z prikazom metodike treninga v marsikom »odprli kakšno novo dimenzijo« v doje-manju juda in športa oseb s posebnimi potrebami. Tudi sebi.

UMEŠČENOST G SEKCIJE V JUDO KLUB KOPER

Sekcijo »obdajajo« zainteresirani subjekti (Varstveno delovni center Koper, Sožitje, Sklad Silva in Obalno društvo za cerebralno paralizo). Predstavniki teh zainteresiranih subjektov sestavljajo skupaj s trenerji (odgovornimi za strokovni del) koordinacijo, ki skrbi za izvajanje dejavnosti. G sekcija je torej le eden od programov kluba, ki jih gojimo v klubu (drugi zadevajo pionirje, mladince, člansko ekipo, veterane itn.). Podobna organiziranost G sekcij poteka še v treh klubih (Portorož, Zmajčki in Jesenice). Skratka, gre za zagotavljanje pogojev delovanja G sekcije znotraj običajnega športnega kolektiva. Klub se na višji ravni navezuje na panožno zvezo, v našem primeru Judo zvezo Slovenije, ki s komisijo za osebe s posebnimi potrebami varuje interese judoistov, ki so osebe s posebnimi potrebami.

Model je mogoče preslikati na katero koli športno panožo oziroma klub. Ob že omenjenem

WISP imajo prakso vključevanja tudi vrhunski nogometni klubi Evrope. Še več, zaposlene imajo celo trenerje za osebe s posebnimi potrebami.

Zanimivo je obravnavanje medijev, ko poročajo o športnih prireditvah ali dosežkih oseb s posebnimi potrebami. Da omenjene novice objavljajo športne redakcije medijskih hiš, je bolj izjema kot pravilo. Šport »invalidov« kar nekako »ne sodi« na športne strani. Izjema so po mojih opazanjih poročanja s Paraolimpijskih iger. O športnem dogodku oseb s posebnimi potrebami beremo zgolj vestičke v rubrikah »Iz naših krajev« in podobne. Nekoč je neki regijski list objavil poročilo z evropskega turnirja v judu v rubriki »Saj ne bodo objavili« ob članku, ki je govoril o tem, kako je neki gobar našel izjemno velikega jurčka. Zgled poročanja o istem dogodku je Nedelo (2001), ki je članek objavilo na športnih straneh, tik ob poročilu z zgodovinske zmage naših nogometašev z Romunijo.

SKLEP

Verjetno se na koncu vsakemu od nas postavlja vprašanje, kako je lahko oseba s tako ali drugačno oviranostjo rezultatsko »konkurenčna« športniku tekmovalcu? Vendar to ni pravo vprašanje, na katerega bi bilo treba odgovoriti, in bi ga bilo treba zato obrniti. Torej – zakaj oseba s tako ali drugač-

no oviranostjo ne bi sodelovala, trenirala v običajnem športnem kolektivu? Ko govorimo o ukvarjanju oseb s posebnimi potrebami s športom, je treba poudariti, da hočejo biti te osebe le športniki, tako kot vsi ostali, ki jih določen šport navdušuje, in nič drugega! Zato je še kako pomembno v tem kontekstu jasno potegniti mejo med t. i. »športno aktivnostjo« oziroma »terapevtskim delovanjem – pozitivnim vplivom določenega športa na posameznika« in športom, ki nosi v sebi celoten spekter dogajanj in procesov. To v praksi pomeni, da šport daje tudi osebi s posebnimi potrebami priložnost, da trenira, potuje, tekmuje, doživlja uspehe in neuspehe, veselja in žalosti. Da bi imel šport pravo vrednost, gledano v preseku s socialnim delom, mora to biti način življenja. In tu je po mojem mnenju odgovor na dilemo, ali osebe s posebnimi potrebami sodijo v običajen športni kolektiv.

Področje socialnega dela je vsekakor zadosti široko in odprto za nove pristope in ideje, ki pomagajo pri reševanju posameznih težav celotne populacije. Tudi za kineziologijo velja, da je veda, ki proučuje zelo široko področje športa – od vrhunskega tekmovalnega športa, šolskega športa do rekreacije –, in proučuje tudi vpliv športa na razne marginalne skupine. Torej presek med socialnim delom in kineziologijo obstaja. Na strokovnjakih obeh ved je, da najdemo sinergijske učinke in izkoristimo dane priložnosti.

LITERATURA

- BEDNARIK, J. (2000), *Izdatki za šport v Sloveniji*. Ljubljana: Fakulteta za šport.
- BERČIČ, H., AŽMAN, D., ŠAVRIN, R., TUŠAK, M., VELIČKOVIČ-PERAT, M., VUTE, R. (1996), *Šport in športna rekreacija v funkciji kakovosti življenja telesno prizadetih*. Ljubljana: Fakulteta za šport Univerze v Ljubljani, Inštitut za kineziologijo.
- MULEJ, M. (2000), *Dialektična in druge mehkosistemske teorije*. Maribor: Ekonomsko poslovna fakulteta Univerze v Mariboru.
- PETROVIČ, K., DOUPONA, M. (1996), *Sociologija športa*. Ljubljana: Fakulteta za šport Univerze v Ljubljani.
- POŠTRAK, M. (1994), V znamenju trojstev. *Socialno delo*, 33, 4: 325–342.
- SOZZI, G. (1994), *Ragazzi difficili?* Cremona: Centro di Formazione Professionale e Centro Socio Educativo di Cremona.

V prapetku prvem o krizi, ki jo doživljajo s hromimi zasvojeni uživalki droge. Ugotovitev in sklepi so naravnani na podlagi rezultatov kvalitativne raziskave, v kateri sem uporabila obsežno emigrantsko metodo. Pri raziskovanju sem študila uporabljala predvsem na področju kineziologije. Študijem sledi, kaj pomeni da posameznik uporablja hromotvorne droge, kaj pomeni zasvojenost, kaj pomeni hromost, kaj pomeni, da se z njimi in hromostjo spopadamo, kaj pomeni, da se s hromostjo spopadamo v družbi. Družba, ki razlikuje med hromostjo in hromostjo, ki jo povzročajo droge, je razlikovalna. Čeprav je to razlikovalna družba, ki razlikuje med hromostjo in hromostjo, ki jo povzročajo droge, je razlikovalna. Čeprav je to razlikovalna družba, ki razlikuje med hromostjo in hromostjo, ki jo povzročajo droge, je razlikovalna.

V drugem o krizi, ki jo doživljajo s hromimi zasvojeni uživalki droge. Ugotovitev in sklepi so naravnani na podlagi rezultatov kvalitativne raziskave, v kateri sem uporabila obsežno emigrantsko metodo. Pri raziskovanju sem študila uporabljala predvsem na področju kineziologije. Študijem sledi, kaj pomeni da posameznik uporablja hromotvorne droge, kaj pomeni zasvojenost, kaj pomeni hromost, kaj pomeni, da se z njimi in hromostjo spopadamo, kaj pomeni, da se s hromostjo spopadamo v družbi. Družba, ki razlikuje med hromostjo in hromostjo, ki jo povzročajo droge, je razlikovalna. Čeprav je to razlikovalna družba, ki razlikuje med hromostjo in hromostjo, ki jo povzročajo droge, je razlikovalna.

Se ne dvajsetleten fant, ki je pred kratkim nehaj z drogo, ker, kot pravi sam, ni hotel rasti dlak, je povedal:

... se počutil dobro, vstal nekaj čaja. Ko se ne počutil tako dobro, si je na krizi. Poi moral nadleževati s tem, če moret bit na krizi. Kriza je tako, kot vsi vejo, vsa truda in se vsak pol huj krize. Zato pa kradejo denar staršem, denar in zlato, vse živo, da imajo denar, da si grejo potem kupit.

Glede krize (Faker 1999) obstajata dva nasprotujoča si pogleda. Po prvem je kriza dramatična izkušnja, vki je ne bi privoščil niti svojemu sovražniku; bolečine so tako neznane, da jih ni mogoče prenesti, nekateri celo pravijo, da lahko

od krize umreč. Po drugi strani pa se je razširilo mnenje, da kriza ni hujša od močnejše gripe in da jo lahko prestaneš brez večjih težav. Faker meni, da je resnica verjetno oboje in da veljata obe različici, odvisno od okoliščin in človeka. "Imaginat razmišljanje, in osnovni, in pravi zavest jemati od."

V tretjem o krizi, ki jo doživljajo s hromimi zasvojeni uživalki droge. Ugotovitev in sklepi so naravnani na podlagi rezultatov kvalitativne raziskave, v kateri sem uporabila obsežno emigrantsko metodo. Pri raziskovanju sem študila uporabljala predvsem na področju kineziologije. Študijem sledi, kaj pomeni da posameznik uporablja hromotvorne droge, kaj pomeni zasvojenost, kaj pomeni hromost, kaj pomeni, da se z njimi in hromostjo spopadamo, kaj pomeni, da se s hromostjo spopadamo v družbi. Družba, ki razlikuje med hromostjo in hromostjo, ki jo povzročajo droge, je razlikovalna. Čeprav je to razlikovalna družba, ki razlikuje med hromostjo in hromostjo, ki jo povzročajo droge, je razlikovalna.

Zasvojenost se je lahko razvila že veliko prej, kot je kdo dejansko doživel krizo (npr., če je bil človek ves čas dobro preskrbljen z drogo in ni opazil odtegnitvenih sindromov), medtem ko se kdo drug sploh še ni navlekel, pa v želji po dokazovanju pripadnosti subkulturi uživancev krizo mogoče zaigra, kar implicira pogovornik s tretjavo, da ona sploh ni vedela, da kriza obstaja. Ko je slišala, kako je s tem, jo je imela čez tri dni. To je priha.

Zasvojenost ne sledi neposredno eksperimentiranja s heroinom. In čeprav se stopnja, pri kateri oseba postane zasvojenec, med posamezniki razlikuje, je nujen pogoj, da se zasvojenost razvije, nekaj časa trajajoče redno vsakodnevno uživanje droge. Prve krize ne moremo nujno določiti kot trenutka, ko se je kdo »spremenil« iz nezasvojenega uživalca v zasvojenega, je pa to nedvomno tista točka, na kateri se zgodi premik v samozave-

Vera Grebenc

ETNOGRAFIJA HEROINSKE KRIZE

V prispevku govorim o krizi, ki jo doživljajo s heroinom zasvojeni uživalci drog. Ugotovitve in sklepi so narejeni na podlagi rezultatov kvalitativne raziskave, v kateri sem uporabila obsežno etnografsko gradivo¹. Pri raziskovanju sem sledila smernicam kvalitativnega raziskovanja, ki jih predlaga Mesec (1998), upoštevala pa sem tudi navodila za kvalitativno raziskovanje, kj sta jih za potrebe Hitre ocene stanja razvila Stimms in Rhodes za Združene narode in WHO (1998). Dobljeni rezultati so podlaga za predloge o možnih oblikah delovanja v skupnosti.

V vsakdanjih predstavah o uživanju drog je navadno kriza trenutek, v katerem naj bi uživalec podlegel nebrzdanim strastem in neobvladljivi potrebi po drogi, zaradi česar naj bi bil pripravljen storiti kar koli. Krizo običajno razumejo kot vzvod za nasilno in neobvladljivo vedenje ljudi, ki uživajo droge. Stereotipi so prav pomemben del zgodb in jih zasledimo tako med uživalci kot neuživalci. Gre za to, da je kriza hudo doživetje, ki prižene človeka do nekontroliranih ravnanj.

Še ne dvajsetleten fant, ki je pred kratkim nehal z drogo, ker, kot pravi sam, *ni hotel ratat džanki*, je povedal:

... se počutiš dobro, vsaj nekaj cajta. Ko se ne počutiš tako dobro, si že na krizi. Pol moraš nadaljevati s tem, če nočeš bit na krizi. Kriza je tako, kot vsi vejo, res huda in se vsak pol boji krize. Zato pa kradejo doma staršem denar in zlato, vse živo, da imajo denar, da si grejo potem kupit.

Glede krize (Flaker 1999) obstajata dva nasprotujoča si pogleda. Po prvem je kriza dramatična izkušnja, »ki je ne bi privoščil niti svojemu sovražniku«; bolečine so tako neznosne, da jih ni mogoče prenesti, nekateri celo pravijo, da lahko

od krize umreš. Po drugi strani pa se je razširilo mnenje, da kriza ni hujša od močnejše gripe in da jo lahko prestaneš brez večjih težav. Flaker meni, da je resnica verjetno oboje in da veljata obe različici, odvisno od okoliščin in človeka, njegovega zaznavanja, presnove², stopnje zasvojenosti ipd..

Vprašanje krize je tesno povezano z vprašanjem zasvojenosti. »Prehod na kompulzivno (zasvojeno) uživanje je pomembna sprememba statusa v karieri heroinskega uživalca, toda pogosto bo označen kot neopazen/nezaznaven zdrš – sivo področje, v katerem naraščajoča se vpletenost s heroinom osebe ni jasna in je odprta za različne zgrešene interpretacije« (Pearson, Gilman, McIver 1987). Znotraj prehoda lahko zaznavamo dve vrsti takih zgrešenih interpretacij. Prva je, ko oseba verjame zase, da je zasvojena, čeprav dejansko ni. Druga pa je, ko oseba ne verjame, da je že zasvojena, čeprav dejansko je (*ibid.*).

Zasvojenost se je lahko razvila že veliko prej, kot je kdo dejansko doživel krizo (npr., če je bil človek ves čas dobro preskrbljen z drogo in ni opazil odtegnitvenih sindromov), medtem ko se kdo drug sploh še ni navlekel, pa v želji po dokazovanju pripadnosti subkulturi uživalcev krizo mogoče zaigra, kar implicira sogovornik s trditvijo, da *ona sploh ni vedela, da kriza obstaja. Ko je slišala, kako je s tem, jo je imela čez tri dni. To je psiha.*

Zasvojenost ne sledi neposredno eksperimentiranju s heroinom. In čeprav se stopnja, pri kateri osebe postanejo zasvojene, med posamezniki razlikuje, je nujen pogoj, da se zasvojenost razvije, nekaj časa trajajoče redno vsakodnevno uživanje droge. Prve krize ne moremo nujno določiti kot trenutka, ko se je kdo »spremenil« iz nezasvojenega uživalca v zasvojenega, je pa to nedvomno tista točka, na kateri se zgodi premik v samozave-

danju lastnega uživanja. Kriza je dokaz, da so zdaj zares »noter«. Je znak, da je posameznik s svojim stilom uživanjem prestopil magično mejo, ki za večino predstavlja zdrs navzdol.

Krizi lahko torej pripišemo dve funkciji:

1. V smislu poteka kariere posameznika je kriza točka preobrata v samozavedanju zasvojenosti.

2. V kulturnem smislu služi kot prepoznavna izkušnja, ki dokazuje pripadnost subkulturi (ne glede na to, ali si človek želi biti del te subkulture ali ne).

Tako je kriza kulturni fenomen in sestavni del mitologije uživanja, saj se jo je treba naučiti prepoznati, hkrati pa v subkulturi uživanja določa posebno statusno mesto (pripadnost skupini uživalcev), zato ni le individualna, ampak tudi kolektivna izkušnja – kot kulturni fenomen rabi uživalcu, da se jo nauči prepoznavati in doživeti. Ni naključje, da so si pripovedi doživljanja krize, če ne vsaj kot neprijetne izkušnje, podobne prav v razsežnostih dramatičnega, grozljivega, na meji tega, kar človek še lahko prenese. Na tak način se individualna izkušnja poenoti. Za vse, ki jo doživijo, je podobna izkušnja in tako postane del pričakovane življenjske zgodbe uživalca.

PRVA KRIZA

Prvo krizo lahko razumemo kot orientacijsko točko, ki uživalcu omogoča vnos časovne perspektive. Je točka, s katere se ozre nazaj v čas, ko je zasvojenost še skrita nekje v »sivem polju«, in v čas naprej, ko zavest o zasvojenosti vpelje ekonomijo nujnega odmerka. O prvi krizi kot točki v karieri bi lahko govorili kot o končni točki »realnega časa«, potrebnega, da se človek navleče.

V raziskavi Podobe heroína (Flaker in sod. 1999) smo zabeležili različne realne čase, potrebne, da se človek navleče. Obdobja, ki so jih navajali sogovorniki, so dolga 2 ali 3 mesece: *Najprej sem heroin jemal le ob koncu tedna (pol grama). Po dveh mesecih pa sem bil tako daleč, da nisem mogel več nehat ga jemati, ali 3 do 4 mesece, vključujoč kontrolirano obdobje: Na samem začetku sem si heroin brizgoval v žilo 2x tedensko. Da pa sem postal odvisen, sem potreboval približno en mesec ali štiri mesece intenzivnega uživanja: Zelo hitro mi je to prešlo v navado. Drogiral sem se tudi po desetkrat dnevno. Ker je bilo jemanje droge tako pogosto, sem se hitro navlekel. To je bilo približno po treh ali štirih mesecih. Pri kolegih pa je bilo to*

zelo različno. Nekateri so jemali drogo le na zabavah in šele po letu ali dveh so se popolnoma navlekli. Drugim pa je to uspelo že prej kot meni, v dveh mesecih. Pomemben element pri času, ki je potreben, da se človek navleče, je poleg pogostosti uživanja tudi količina in čistost heroína, ki ga uživa.

Nedvomno doživetje prve krize pomembno vpliva na percepcijo uživanja in zasvojenosti. Še zlasti, ker v zvezi z zasvojljivostjo s heroinom zasledimo dvoje prevladujočih prepričanj. Eno je, da heroin zasvoji takoj, že prvič, ko poskusiš³. To prepričanje je del predstav, ki jih imajo o drogah predvsem neuživalci, deloma pa to verjamejo tudi uživalci sami. Predvsem to povezujejo s psihično odvisnostjo: *Če tko prekinjen uživaš, rabiš približno eno leto. Ne, če ga že toliko časa, si že notri. Psihično si takoj zasvojen, fizično sem bila po pol leta, samo sem se ga vsak dan.* Drugo prepričanje pa deli predvsem velika večina uživalcev, ki začnajo z drogo, in sicer, da se ne bodo nikoli navlekli. Tako rekoč vsak uživalec zase sprva verjame, da lahko neha, če hoče⁴.

Kdaj si začutil, da si se navlekel?

-Ja, to sem počasi začutil tam po kakšnem letu dni, pol leta, letu dni. Ampak sem se skoz prepričeval, sej loh neham, še zmer ni bilo tako hudo.

V smislu kariere posameznega uživalca so taka stereotipna prepričanja pomembna, saj se na njih utemeljujejo posameznikova naslednja ravnanja. Tako se lahko zgodi, da oseba postane žrtev mita »heroin ima moč, da zasvoji takoj« in zaradi tega nabavlja in jemlje droge iz strahu pred abstinenčno krizo, še preden se sploh razvije dejanska fizična odvisnost. V raziskavi, ki so jo izvedli Pearson, Gilman in McIverjeva (1987), je bilo ugotovljeno, da bo v situaciji, ko oseba zase verjame, da je odvisna, zasvojenost zares postala »samoizpolnjujoče se poslanstvo« – številni bivši uživalci, s katerimi so se raziskovalci pogovarjali, so s svojimi besedami opisali, kako se lahko te zgrešene identitetne predstave pojavijo in dejansko pripeljejo do razvoja zasvojenosti.

Veliko več je uživalcev, ki so prepričani o nasprotnem, ki verjamejo, da ne bodo nikoli navlečeni, zato je prva kriza skoraj za večino resnično presenečenje:

Skratka, enkrat pa se je zgodilo, da je za tri dni zmanjkalo robe in takrat mogoče, ker sem

se zavedal, da je ni in da nisem nič vzel, sem se prvič zavedel, da sem bolan. Bilo je pa tako: Zbudil sem se in je bila totalno mokra postelja, dejstvo je tudi, da sem bil navlečen kot pes takrat – šmrkal sem po par gramov na dan... Takrat sem to prvič zaštekal.

Stephens (po Flaker 1999: 221) pravi, da znake krize prepozna manj kot polovica užívalcev in še takrat jih ponavadi nanje opozorijo prijatelji oziroma drugi užívalci. Kljub spoznanju jih le četrtnina poskusi prenehati. Tretjina pa jih ne glede na to, da se prestrašijo, uživa naprej. Petina jih je celo srečnih, da so se končno »navlekli«, saj zdaj pripadajo klanu.

Prva kriza lahko človeka, ki ne ve za krizo in o njej ni poučen, povsem preseneti:

Ko sem imel prvo krizo, sploh nisem vedel kaj mi je. Bruhal sem, imel drisko, vročino, treslo me je, slabo mi je bilo in nisem vedel, kaj naj storim. Na kraj pameti mi ni prišlo, da bi to lahko bila kriza, saj psihično sploh nisem bil odvisen (denarja je bilo takrat še zadosti), zato sem šel k zdravniku in dobil 14 dni dopusta.

Tudi potem, ko nekateri že doživijo prvo krizo, še vedno verjamejo, da lahko prenehajo in tudi še potem, ko doživijo nekaj naslednjih kriz:

Petkrat sem krizirala 3-4 dni, dvakrat čisto z mislijo, da bo samo še priložnostno. Pa ni tako lahko. Ko si daš ponovno dozo, si spet tam kjer si bil. Priložnostnega uživanja ni.

TELO KOT INSTRUMENT

Ugotovimo lahko, da je veliko tega, kar se povezuje z uživanjem drog, povezano z reakcijami telesa. Telo postane pomemben instrument, s katerim se meri bodisi užitek bodisi odsotnost užitka. Kot je rekel eden od užívalcev: *Človek se navadi spremljati odzive telesa*. Telo postane pomemben instrument merjenja: telesni odzivi in doživljanje določajo, v kateri »fazi« zadetosti je človek, razkrivajo, kdaj popusti učinek droge, in napovedujejo bližajočo se krizo. Eden od sodelavcev je sam ugotavljal: »... ampak zebe te in pr odvisnikov se počasi navadiš zlo dobr spremlat ta svoja agregatna stanja – a te zebe, a te ne zebe, a prčakuješ, da boš švicat začeu ... počas rataš

senzibiln za ta telesna znamenja.«

Užívalci merijo čas trajanja nekega občutja in tako določijo posamezne faze v uživanju. Telesno doživljanje jim pove, kje na loku uživanja se nahajajo. Kot pove dekle:

N: Ne, prvo sem bla zadeta, pol pa zdrava do zjutr. Pol na konc sem bla pa še mejčkn bolna, tist, da se je dal zdržat ene dve, tri ure. Tko da bi zdržala ene 17 ur.

Kriza nastopi po tem, ko popusti učinek droge. Začne se tako, da je človek »mejčkn bolan«. Sodelavci so navajali, da kriza nastopi nekaj ur (od 7 do 12) po zadnjem odmerku, odvisno od tega, ali gre za začetne krize, ali pa človek že dalj časa uživa heroin.

A: Koliko časa po zadnjem odmerku se pojavijo znaki krize?

B: Odvisno od tega koliko in koliko časa jemlješ. Pri meni po osmih urah.

A: Kakšni so prvi simptomi?

B: Živčnost, rahle bolečine v nogah, slabost, potenje.

A: Koliko časa traja kriza, če ne jemlješ heroina ali metadona vmes?

B: Prve krize so trajale tri, štiri dni. Skoraj vsaka naslednja kriza je težja. Zdaj traja tudi po en teden, da se telesno stanje popolnoma normalizira.

Čas, ki preteče med zadnjim odmerkom in prvimi znaki krize, je odvisen tudi od kvalitete zaužite droge (čistost pripravka) in količine.

B: Odvisno zdaj, koliko si navlečen. Pa ful je od stafa odvisno. Ponavad, če nisi na metadonu, če si sam na heroinu, po ene 12 ih urah. Takrat si fizično že mal u kurcu, pa psihično tudi.

Sprva blagi telesni znaki, ki nakažejo, da učinek droge popušča, se v nekaj urah stopnjujejo:

B: Najprej nastopijo: živčnost, bolečine v nogah, slabost, potenje. Ti znaki se stopnjujejo tako, da je bolečina vedno večja in tudi slabost. Pojavijo se tudi trebušni krči in driska. Po približno 12-ih urah se pojavi bruhanje. Bolečine iz nog preidejo na celo telo.

Sogovorniki menijo, da se kriza začne najprej na psihičnem nivoju. Ko popušča učinek droge, se uživalec, še preden zares fizično čuti kakršne koli težave, pripravi, zave, da potrebuje nov odmerek. »Najprej se začne psiha. Začne ti upadati, to že po petih urah, šestih. Tist, da te šejkat začne, pa da nč ne moreš, pa da zlomlen hodiš, tist traja od 12 do 16 ur.«

Ta sogovornica pove, da nekateri niso niti dobro nehali s kinkanjem, ko se že začnejo ukvarjati s svojo bližajočo se krizo:

... se zadaneš in traja ta zadetost šest do deset ur. Odvisno tudi od tolerance človeka. Pol po tem si normalen, uno, kao zdrav še ene par ur, to je spet odvisno od tolerance. Spet lahko govorimo o 4 do 6 urah. Pol se pa že začne fizična kriza. Sam je pa ponavadi tko, da je folk navajen, da ko mine tista zadetost, da je že psiha tista, k »rabim še«. In pol gledaš ljudi tam pri nas, k so v bistvu čist cool, kakšen je še tko rahlo zadet, pa že teži, da je bolan.

Če človek ne poskrbi za nov odmerek, se po dveh do štirih dneh razvijejo zelo burni telesni odzivi, ki nakažejo, da se je kriza približala vrhuncu.

B: Najslabše se počutim po treh, štirih dneh. Takrat je telesno počutje najslabše, počutiš se najbolj šibkega in najtežje prenašaš vse skupaj.

Kriziranje⁵ te vrste je ponavadi povezano s spuščanjem⁶, ko se ljudje bodisi prostovoljno, bodisi zaradi spleta okoliščin soočajo s procesom detoksikacije – torej ko se hočejo (ali morajo) »spucati«.

A: Kdaj kriza doseže vrhunec in kakšen je?

N: Najhujš je ponavadi tretji dan. Tko nej bi blo, čeprou men je že prvi dan ful hudo, sam tist, da pride pa ornk, pa drugi dan. A veš, k ta prvi dan maš še mal rezerve v telesu, pol ti telo čist potroši in pol je men drugi dan najhujš.

A: Kakšen pa zgleda ta vrhunec krize?

N: Takrat, k je najhujš, gre vse od tebe. Bruhaš, prebavne motnje maš, vse, vsi ti možni simptomi, k sem jih naštela, so ful potencirani. Zebe te ornk, zehaš ornk, spat ne moreš, boli te vse, krč je maš, skratka, grozn je.

Popuščanje krize lahko prepoznamo v opisih, ki govorijo o pojenjanju burnih telesnih odzivov.

S: Pr men traja fizično kakšnih pet, šest dni. Tist, da lahko rečeš, da te ruka. Pol še čutiš utrujenost pa neprespanost, ker na krizi ne moreš spat. Lahko bi rekel, da kriza tako med tretjo in četrto nočjo dosega vrhunec.

Uživalci ponavadi tolažijo simptome krize, še preden se je zares razvila, tako, da poskušajo čimprej priti do novega odmerka, če pa to ni mogoče, si pomagajo z drugimi sredstvi, npr. tabletami, alkoholom, kadijo travo in seveda z metadonom.

Trava je grozna, trava te ubija. Psihično te še petkrat bolj razfuka. Helix tablete ti ful pomagajo, pa pomagajo tudi ene tablete z morfijem. Dormicum je d best, za spat, k maš krizo. Se jih nažreš al pa pošopaš, če jih imaš v tekočini – je še bolš, k je psiha, spet igla, pa spiš par ur in si d best. Helix je bomba tableta. To je k metadon, umiriš se, zaspiš. Tablete so pocen, pa še ne moreš se jih tolk nalest k metadona.

Seveda bo posameznik ravnal v krizi različno glede na cilj kriziranja. Če se kdo želi spustiti, bo usmeril prizadevanja v blaženje abstinenčnih težav, v minevanje časa, ki mora preteči. Ena od sogovornic si je abstinenčne težave lajšala s pomočjo tablet in kopelmi v toplicah (plavanje v vroči vodi):

Čeprou jest, enkrat samo sem fizično krizo uspela preživet, pa še to s tabletami, k me je mama odpeljala v toplice. In to, k sem bla cel dan v uni vroči vodi, sem plavala, tako da me ni zebl in sem se tud utrudila, da sem ponoč spala kakšno uro ali dve.

Drugače je, če kdo doživlja krizo, ker ne zmore pravočasno nabaviti heroína. Razlogi so lahko različni: nima denarja za nakup, osebni diler je izginil, človek je v priporu in podobno. Takrat nastopijo strategije blaženja krize, ki naj posamezniku omogočijo, da zdrži do naslednjega odmerka in da zbere dovolj energije, da bo sposoben izpeljati vse, kar je potrebno, da nabavi. Pomagajo si s sredstvi, ki vsaj delno nadomestijo primanjkljaj droge (psihofarmaki, alkohol) in lajšajo bolečine (tablete). V obeh primerih kriziranja (spuščanje oziroma »redna« kriza) gre večinoma za podobne pristope, razlika je, da takrat, kadar so »bolni«, potrebujejo predvsem sredstva, ki jih okrepijo,

da zberejo dovolj energije za nabavo novega odmerka in da blažijo fizične simptome, medtem ko pri spuščanju iščejo načine, ki jim blažijo bolečine, pospešijo izločanje droge iz telesa in jim krajšajo čas, potreben, da se telo očisti.

Pogosto si pomagajo z metadonom, ki je v subkulturi znan kot sredstvo za premoščanje krize do novega odmerka heroina.

M: V petek dobimo za dva dni metadon, dve flaški, v soboto že preživimo, ker metadon drži ful dolgo.

N: Dalj kot hors?

M: Ja, ne 24 ur, najmanj, ker ga skozi piješ in ga imaš ful v sebi, tako da v soboto še gre, v nedeljo pa kriziram. Če pa že kje kaj dobim, pa se zadenem šele zvečer, da lahko zaspim, čez dan že lahko kriziram. Zjutraj pa se samo zbudiš, pa hitro na Metelkovo.

Opisi krize na prvo mesto postavijo telesno reakcijo, čeprav ne zanemarijo, da gre v krizi tudi za čustveno doživetje.

Temperatura ti naraste na 40 stopinj, čez pol ure te pa že hudo zebe. Ljudje ne spijo, brcajo, so živčni in imajo drisko. N. se je drla, od bolečin pa je padla v nezavest. Če nimaš volje, ti nič ne pomaga, niti liter vodke. Je tako, kot bi si izpahnila roko in štiri dni ne bi šla k zdravniku, poleg tega da bi še bruhala.

Poročali so o močnem potenju in kihanju. Ob močnem in rednem uživanju se pojavi tudi bruhanje in izločanje:

Bruhanje dvajsetkrat na noč. Na koncu misliš, da ti bo želodec ven pogledal, ker ni nič več v njem. Ob kriziranju tudi hodiš vsake pol ure scat. Ni ti jasno, od kje prihaja vsa ta tekočina. Podobno je tudi s sranjem, le da te prime le nekajkrat.

Potenje in splošna onemoglost doprinesejo precej neprijetnemu vonju:

Pa smrdiš full dobr. Sam ne morš iti niti pod tuš. Sam ležiš. Vse te boli pa noge full steguješ.

Kriza je proces, ki ga uživalci enačijo z boleznijo, ali natančneje, sebe opisujejo kot bolne.

Tako sem imela vsaj vsak dan za šut. Tok, da zdrava sem bila, da nisem bila bolna.

Vendar včasih dodajo pojasnilo, »da če je nekdo bolan, če je v krizi, ga drugi časti«, in s tem pojasnijo, za kakšno vrsto bolezni gre.

Nekateri jo doživljajo tudi blažje. Predvsem je blaga v začetku kariere: *Če ne veš, kako zgleda kriza, je tko k da maš gripo. A je tko, pa prvič je čist izi.* Drug sogovornik, priča te izjave, je temu pritrdil ter dodal, da se krize stopnjujejo:

A: Ne, ta prvič je kul ..., ne, ta prvič ni ne vem kuko zelo težko Sam pol, ko pa ... Jih je vedno več ... Takih. Mene je na koncu tolk trgal, k sem en teden zdržal, pol sem pa ta sedmi dan z nogami v radiator brcal, ceu stanovanje je blo pobruhan, tekl je iz us'h luken mislim, noro.

Tako dolge hude krize uživalci večinoma ne poznajo, običajno je »ta hudo« mimo po dveh nočeh.

Neke vrste aritmetika krize, ali bolje, aritmetika uživanja postane pomemben način reguliranja uživanja. Lahko bi rekla, da nadzorovati krizo pomeni nadzorovati, obvladovati uživanje in delovati tako, da se zadrži vpliv nad načrtovanjem in potekom osebne kariere. Telesno doživljanje postane pomemben dejavnik pri uživanju drog in izkaže se, da morajo ljudje (s)poznati, kako se odziva njihovo telo, prav zato, da lahko »stabilizirajo« uživanje. Pa naj gre pri tem za to, da bi iztržili čim večji užitek pri uživanju, ali pa za to, da izpeljejo osebne scenarije poteka življenja.

NORMALIZACIJA KRIZE

V vsakdanjem življenju zasvojenega uživalca drog je kriza tako rekoč običajen dogodek, ali bolje, dogodek, ki se navadno niti ne zgodi, saj ljudje poskrbijo, da preprečijo krizo. Zasvojeni uživalci vzamejo heroinsko krizo kot normalen del svojega uživanja. Toda vsakdanost krize še ne pomeni, da bo v krizi vsak od njih ravnal na podoben način. Zasvojenost sama po sebi še ne pomeni, da bodo vsi uživalci drog zato, ker so zasvojeni, živeli podoben način življenja. Življenjski stili uživalcev heroina se lahko med seboj močno razlikujejo in temu ustrezno se razlikujejo tudi strategije obvladovanja krize. Na življenjski stil vpliva vpetost v

sceno drog, predvsem intenzivnost uživanja, določa pa ga tudi prisotnost oziroma odsotnost pomembnih drugih vlog v življenju posameznika. V vsakdanjiku zasvojenih uživalcev, ki jim je vzdrževanje zasvojenosti glavna življenjska preokupacija, se mešajo dejavnosti, ki so povsem navadne in podobne dejavnostim običajnega dneva mladega brezposelnega človeka, in pa dejavnosti, ki so povezane z uživanjem drog, zlasti kako nabaviti staf in dobiti denar zanj (Flaker in sod. 1999). Brezčasnost, ki jo determinira odsotnost ritma dela in drugih običajnih obveznosti, se prekinja in dinamizira z aktivnostmi, ki so neposredno povezane s sceno in uživanjem. Drogo je treba nabaviti »deloma zaradi njenega neposrednega učinka, deloma zaradi navdušenja oz. strasti zanjo, v fazi zasvojenosti pa zaradi anticipacije krize in nuje« (Flaker in sod. 1999: 364). Toda vsakdanjik zasvojenega uživalca, ki je redno zaposlen, ima službo in s tem tudi stalen vir dohodka, se bo v marsičem razlikoval od vsakdanjika mladega uživalca, ki je izključen iz sveta šole in dela ter preživi večino dneva na ulici. S tem se bosta razlikovala stila življenja teh dveh ljudi. To razliko razkrivajo tudi taktike obvladovanja krize. Na dveh skrajnih polih bi lahko tako srečali uživalce, ki jih kriza nikoli ne zateče nepripravljene, medtem ko so se tisti na drugi strani popolnoma prepustili fatalizmu in se resignirano prepustili toku dogodkov.

NADZOROVANJE UŽIVANJA

Nekaj sogovornikov je poudarilo, da redni uživalci, ki imajo za sabo že nekaj izkušenj z uživanjem drog in si prizadevajo, da bi se njihovo življenje ne vrtelo le okoli uživanja drog, ampak hočejo biti dejavni tudi v drugih kontekstih življenja, sčasoma obvladajo, kako preživeti. Temu prilagodijo način uživanja. Glede na to, da redno uživajo drogo, je njihova pozornost usmerjena predvsem v nadzorovanje uživanja.

Potem ko se je razvila zasvojenost, postane pomembno, kako posameznik uravnava ravnovesje med zadetostjo in popuščanjem učinka. Poskrbeti želi, da se kriza ne bi premočno razvila, torej deluje v smeri preprečevanja krize, hkrati pa vendarle želi iz droge iztržiti tudi užitek. Na prvem mestu skrbnega uživanja je, da človek vedno poskrbi za rezervo in je vnaprej pripravljen, bodisi v obliki naslednjega odmerka, bodisi v obliki prve pomoči (tablete, metadon):

Mislil, veš kako. Ti, k si enkrat na temu, k si džanki, ne, k samo še vzdržuješ stanje, si nikol ne privoščiš, da si doma brez vsega, ne če nimaš keša za šus, si pa metadon kupiš, al pa Tramal, samo Tramal je kurac, al pa kerekol druge tablete.

Eden od sogovornikov, starejši uživalec, tudi dobro situiran, je bil, kar se »rezerve« tiče, zelo uspešen. Drogo je nabavljal v velikih količinah, pri čemer je bil zelo vesten pri porabi in ni pretiraval. *On sam je imel skoraj vedno dovolj časa, da je heroin vzel v miru in čisto. Zato, da je vzel heroin, si je vedno načrtoval dovolj časa.*

Če pa je posameznik vpet v mreže vlog, ki ga povezujejo z neuživalskim okoljem, si bo prizadeval, da navzven ne bo prihajalo do prehudega konflikta zaradi uživanja, pa tudi, da bo zadovoljivo opravljal svoje vloge:

Ampak če pa en normaln lajf furaš, če morš hodit v službo, pa ni šans. K teb je pol tko, k si ti enkrat odvisen, teb se cel lajf samo okol horsa vrti, k ti kupš, takoj začneš razmišljat, kje bom pa zdej keš dubu, da bom na novo kupu. Če nimaš keša, ne. Če pa maš keš, pa zmeri gledaš, da maš zjutri za en šus inpl lohk cel dan funkcioniraš, tokom dneva si že enkrat zrihtaš. Zmerom maš pa, vsaj jest mam zmeri tablete doma, k si ne morem prviščit. To je štala, ne. K včas pa pride, recmo, zdej je kriza u Lublan s stafom, se lohk zgodi, da par dilerjev nima in kva boš. Grozn, to ne prvoščm nikomur.

To pa se ne posreči tistemu, ki se mu je življenje preveč opustošilo in mu ne ostane veliko manevrskega prostora za načrtovanje dogodkov, povezanih s prihodnostjo.

Nobenega džankija ne boš najdu, da bi bil nepripravljen, mislm, razen tist, k je razfukan že čist.

Različne stile uživanja drog lahko sicer prepoznamo glede na prizadevanja uživalcev, kako ravnati s krizo, zlasti, kaj vse vložiti v to, da kriza ne bi bistveno vplivala na potek dneva, pa tudi glede na prizadevanja po ohranitvi ali pridobitvi zaželenih socialnih vlog. Vendar moramo imeti pri tem v mislih, da uspešno reguliranje krize ni samo rezultat individualnega prizadevanja, ampak

je tudi rezultat okoliščin, situacij, v katerih se človek znajde. Dober iztek ni vedno odvisen od ravnanj posameznika. Ljudje si lahko kljub uživanju drog prizadevajo ohranjati »normalen« potek življenja, toda družbeni kontekst, v katerem so droge prepovedane, narekuje vrsto situacij, ki jih mora uživalec predvideti ali preprečiti, da ga uživanje ne bo oviralo pri organiziranju rednih dnevnih aktivnosti. V okolju, kjer se uživanje (formalno ali neformalno) sankcionira, mora uživalec vse, kar je povezano z uživanjem, tudi krizo in taktike obvladovanja krize, preobleči v nevpadljivo preobleko.

MASKIRANJE

Zdi se, kot da poteka vsakdanje življenje uživalca na različnih vzporednicah. Uživalec išče načine, kako zagotoviti »normalno« zunanjo podobo dogajanja. Starši, partnerji, drugi ljudje naj bi verjeli, da se nič posebnega ne dogaja. Gre za to, da poskuša uživalec zagotoviti nevmešavanje ostalih v njegovo organiziranje vsakdanjika, zato pripravi uradni in neuradni scenarij. Ali, kot pove dekle, v njeni sobi se je odvijal uradni del, medtem ko je v omari potekal neuradni:

Tudi po eno uro se zajebavaš, da se zadaneš. Jaz sem se doma v omari, ker je mami potem, ko je zvedela, da se ga v sobi prbijam, hodila vsake petnajst minut v sobo. Se je naredilo, da sem ravno našla žilo, ko je mami noter prišla, potem sem potegnila gun ven in jo napodila. Včasih sem si kar malo v mišico spustila, ko nisem našla žile, ampak to moraš čisto počasi, da te ne boli. Učinek je tak, da te pozdravi toliko, da nimaš krize.

Če pomislimo, da je želelo dekle potolažiti krizo, obenem pa ves čas vzpostavljati »dialog« z mamo, potem je morala najverjetneje tudi krizo interpretirati kot del običajnega scenarija oziroma poskrbeti, da potolaži krizo vsaj toliko, da bo normalno funkcionirala (se zadeti v mišico).

Uživalec lahko vpokliče vrsto ravnanj, ki maskirajo uživanje. Tako kot vse v zvezi z uživanjem, je treba tudi krizo preobleči v kontekst, ki ga lahko okolica sprejme – imam gripo, potrebujem bolniško: *Sm šou k zdravniku, pa mi je dal 14 dni bolniške.*

Tako maskiranje krize mora uživalec izvesti v vseh okoljih, kjer je nevarno, da bo razkrito uživa-

vanje sankcionirano oziroma da bo zaradi tega izgubil pomembne socialne vloge. Kot uslužbenec, dijak, starš ... moraš v želji po ohranjanju teh socialnih statusov poskrbeti, da te kriza ne bo zatekla nepripravljenega. Zadeti se je treba pred službo, v odmoru, izven pogleda nepoklicanih.

Nekaterim pa vendarle uspe tak dvojni scenarij:

Do sedaj nisem imel nobenih pizdarij z zakonom, sedaj pa si tega niti ne morem privoščiti, ker bi rad obdržal službo. Z leti se naučiš konzumirati, ni več tako brezglavo in tudi kriza ni tako huda in lažje znaš v krizi odreagirat, greš k prijatelju ali pa si metadon prej obvladaš, ali pa je s tabo nekaj narobe.

Pri tem je obvladovanje krize bistvenega pomena. Uživalec, ki je povsem vezan na ilegalni trg z drogo, mora poskrbeti, da ima pri sebi potreben odmerek in vsaj nekaj blažil krize, ki pomagajo prebroditi čas (ilegalni metadon, tablete). Nekateri se sčasoma odločijo, da se vključijo v metadonsko obravnavo, kar jih razbremeni nabavljanja dnevnega odmerka. Tisti, ki se poleg metadona še zadevajo, uporabljajo metadon kot nevtralizator krize, pridobljeni vmesni čas pa porabijo za dejavnosti, povezane z nabavljanjem drog. V zvezi z metadonom obstaja vrsta individualnih teorij, povezanih z osebnimi željami uživalcev – od tega, da metadona ne marajo, ker se ga navlečeš še bolj kot heroina in je metadonska kriza težja in daljša od heroinske, do tega, da bi nekateri radi nižje doze, da se lahko potem zadevajo, drugi pa višje doze, da se ne bi bilo treba še zadevati. Nekateri so zadovoljni, kakor je. Večina pa kritizira dejstvo, da morajo po dnevni odmerek vsak dan sproti, kar je za zaposlene in šolajoče zelo naporno, in hkrati tako dinamiko razumejo kot nadaljevanje odnosa diler–uživalec, le da v tem kontekstu vlogo dilerja po njihovem prevzamejo medicinske sestre.

NESTABILNOST ILEGALNEGA TRGA

Problem pri zagotavljanju rezerve je povezan zlasti z nestabilnostjo ilegalnega trga. Trg ni stalen, kvaliteta in cena nenadzorovano nihata, lahko se tudi zgodi, da se pretrgajo običajni kanali nabavljanja (zaprejo dilerja). Vprašanje rezervnih poti (nadomeščanje z alkoholom, tabletami, drugimi

drogami, metadonom na recept) je vedno aktualna zadeva.

Nenehno ponavljajoč se cikel nabava-uživanje poganja strah pred krizo ali dejanska fizična odvisnost. Kriza postane razlog, da naenkrat ni več časa za nič drugega kot iskanje droge (moram do droge, sicer bom bolan, če bom bolan, ne bom sposoben funkcionirati, če ne bom mogel funkcionirati ...). Ne uživa več, da bi bil zadet, ampak, da ne bi kriziral: *Ko začneš čutiti znake krize, se moraš hitro znajti, ker se ti lahko zgodi, da zaradi krčev, bolečin ... ne moreš po heroin, pa lahko imaš denar v rokah.*

Zasvojeni uživalec dnevno porabi precej denarja za drogo. Nekateri menijo, da tega denarja ni nikoli dovolj:

B: A veš, noben ni tolik bogat, da bi lahko ceu življenje ..., a veš, kolk gre dnarja, Recimo za dva grama na dan mor'š dat 20 jurjev na dan.

Zasvojenost je zato težje regulirati tistim, ki nimajo zanesljivih finančnih virov. Poleg tega je treba imeti tudi varen prostor za shranjevanje (ne le droge, tudi pribora), kar je nekomu, ki živi v skupnem gospodinjstvu z ljudmi, ki ne vedo za uživanje oziroma ne smejo izvedeti zanj, težko. Posedovati večjo količino je nevarno tudi zato, ker bi bila v primeru policijske intervencije večja količina indic, da je posameznik trgoval z drogo (kar je kaznivo). Zato postane razumljivo, zakaj uživalci »poskrbijo« za sosledje dogodkov, ki bodo zagotovili možnost nabavljanja. Zato se je treba dnevno pojavljati na sceni in se gibati v tistih prostorih, ki bodo omogočali zadevanje in zadetost.

PROSTOR UŽIVANJA

Čeprav običajno povezujemo vprašanje krize s pomanjkanjem droge oziroma denarja zanjo, se izkaže, da ima prav tako pomembno mesto v kontekstu krize pomanjkanje prostora, kjer bi se drogo lahko užilo. Kriza je torej tudi s prostorom za uživanje. Če kajenje droge ni mogoče na javnem mestu zaradi vonja, kot ugotovi sogovornik (*Pri mamilih, ki ob zaužitju proizvajajo različne vonjave, se je seveda treba izogibati javnih mest. Zato se takšna mamila v glavnem uživajo doma ali na prostem, kjer te neuživalci ne motijo*), pa intravenozno uživanje heroina zahteva prostor, kjer bo mogoče izpeljati ves postopek. Lastno stanovanje daje to

zasebnost, hkrati je miren prostor vrednota tudi zato, ker omogoča uživanje v drogi. *Najbolje je, če uživaš stvar doma ali pri prijatelju, saj imaš mir in si lahko malo oddahneš in nimaš strahov, da bi te kdo kje zalotil. To seveda zmeraj ni možno.*

Pa tudi doma je treba uživanje največkrat skrivati: *Nekaj jih je doma pri starših, nekaj jih je poročenih in njihovi zakonci ne vedo za to, večina pa jih ima svoje stanovanje, a ga le s težavo plačujejo. Nekateri imajo krizo in so pri prijateljih ..., tako da bi bilo značilno, da živijo v določenem delu mesta, pa ne. Pač vsak se znajde po svoje.*

Včasih dovolijo uporabo svojega stanovanja za uživanje tudi nekateri dilerji, sicer pa pride do uživanja kjer koli: *Trda droga pa se zaužije na prvem mestu, kjer je to mogoče. Zato so stanovanja manjših dilerjev prvi cilj vsakega zasvojenca, ki bi po nakupu rad čimprej zaužil mamilo. Če pa ti to ne uspe, pač poiščeš prvi kraj, ki ti zaužitev omogoči. Ponavadi je to kar v avtu, toaletni prostori bencinskih črpalk ali kakšnega lokala, tudi dom, nara-va in v službi pridejo v poštev - povsod.*

Droga se uživa vsepovsod, to je odvisno od krize in od situacije. Na odločitev, kje bo kdo vzel drogo, ne vpliva le želja po hitrem zaužitju ali po potlačitvi krize, narekujejo jo tudi okoliščine, povezane z družbenim obsojanjem uživanja. Zato se za uživanje drog išče skrite prostore, mesta, ki so odmaknjena očem javnosti (kleti, zapuščene stavbe), oziroma, so ti prostori javni tako zelo (npr. avtobusna postaja), da z vnaprej strukturiranimi pomeni, ki jih imajo, uživalcu omogočijo, da prikrije uživanje in se izogne javnemu zgražanju. Uživanje se torej zgodi na prvem mestu, ki zagotavlja vsaj nekaj intimnosti. In naglice pri uživanju ne narekuje vedno le kriza, nuja po drogi, uživalec lahko želi odmerek vzeti čimprej tudi zato, da ga ne bo zalotila policija, da ga ne bi videli sošolci ipd.

KRIZA KOT SITUACIJA TVEGANJA

Kriza je situacija, v kateri uživalci hitreje spregledajo tveganje ali celo zavestno tvegajo. Koliko in kdaj bo posameznik tvegjal, je odvisno od poti, ki jih ima na razpolago, da se tveganju izogne. Kriza je zagotovo situacija, ki zoži repertoar ugodnejših iztekov. Ljudje v krizi so lahko manj pazljivi, v odnosih z drugimi pristajajo na zase manj ugodne ali celo škodljive dogovore. Kot osebe v krizi so zagotovo v manj ugodnem položaju, ko gre za

sklepanje »pogodbenih odnosov« z drugimi (npr. kupiti morajo slabšo drogo, sprejeti nižje plačilo za opravljeno delo). Lahko so žrtve izsiljevanj, prevar in zlorab.

Krizo lahko razumemo tudi kot točko, v kateri se lahko zgodijo prehodi/zdrsi v karieri. Prva kriza je lahko, kot že rečeno, točka prehoda iz rekreativnega v redno vsakodnevno uživanje. Redno uživanje pa pomeni, da je treba naenkrat preskrbeti več droge, kar pomeni, da se potroši več denarja. Sčasoma se pogosteje dogaja, da ni ustreznega odmerka pri roki, oglašajo se prvi znaki krize. Če je šlo za uživalca, ki je dorgo snifal ali kadil, bo pogosta strategija, kako zmanjšati stroške in ohraniti ali celo povečati užitek, prehod na intravenozno uživanje drog:

B: Tko, če te kdo vpraša, zakaj se ga počiš, pa zakaj... Sej jest ne uživam več. Jest sem uživu en mesec, pol je blo pa konc. Mislm, uživou sem tri leta, k sem ga snifu, ampak tist je blo tko, nedeljsko, drugač pa, odkar sem na igli, en mesec sem uživu, pol pa sam še vzdržuješ stanje. Ampak ta filing, k se ga zadaneš ta prvič, je božanski.

Kriza je situacija, ki lahko spodbudi prehod na iglo, kar je precej bolj tvegan način jemanja droge. Intravenozni način uporabe droge pomeni veliko večjo izpostavljenost različnim nesrečam, ki se lahko pripetijo pri uživanju, med temi so: nevarnost okužbe, poškodbe, premočan odmerek (overdovz).

Včasih tveganje spodbudi ravnanje okolja. Tako kot v primeru, ko v lekarni niso hoteli izdati sterilne igle: *V lekarnah so bili neprijazni. Zvečer ti sploh niso dali. Pa tudi če ti je zmanjkal tolar, nisi dobil.* Ta uživalec se je moral potem znajti po svoje in velika verjetnost je, da se je odločil za souporabo pribora. Nevarna pa ni samo souporaba pribora, tako je tudi na primer z uporabo rabljenih filtrov (nevarnost okužbe). V tej skupini niso le vsi uporabljali isti filter, ampak so filtre ponovno prekuhávali, če niso uspeli nabaviti heroína: *Uporaba iste vate, da prefiltrirajo umazane delce. Vatke so shranjevali in ko je bila kriza, so skušali iz vatk vsaj še kaj iztisnit.*

Glede na ravnanja in vedenja v krizi, predvsem v povezavi z načinom uživanja, lahko razlikujem dva skrajna tipa uživanja: previdno in neprevidno, ki pa lahko prav zaradi okoliščin (ugodnih ali neugodnih) postaneta svoje nasprotje. Značilnostim

previdnega tipa uživanja bi lahko pripisali, da ima uživalec pribor vedno pri sebi, vnaprej računa na možnost, da bo do uživanja prišlo, in si tudi vnaprej zagotovi vse potrebno za uživanje (od pribora, prostora, odmerka, časa za uživanje). Neprevidno uživanje je seveda nasprotje prejšnjega, uživanje je trenutno, pri uživanju se zavestno ali nezavedno tvega. Oba tipa sta lahko povezana s stilom življenja, ni pa nujno. Lahko gre za brezdomnega uživalca, ki težko predvidi potek naslednjega dne, toda vedno pazi, da ima pri sebi sterilni pribor in zalogo za hude čase. V vsakdanjih situacijah najbrž ni »čistih« tipov, ampak se vedenje porazdeli med obema poloma. Kako se bo posameznik v situaciji obnašal, je odvisno tako od osebne odločitve (ozaveščenosti, znanja o tveganjih) kot od spleta okoliščin (npr. trenutka, ko nabavi drogo, odsotnosti storitev nizkega praga ipd.).

ŠKODA ZARADI TVEGANJ KOT REZULTAT POMANJKANJA

Tveganje v krizi je povezano zlasti s pomanjkanjem (droge, pribora, prostora, denarja, znanja, ustreznih storitev, družbene moči). Uživanci ugotavljajo, da kriza spodbudi k večjemu tveganju. Tvegajo lahko pri pridobivanju sredstev za nakup heroína (vstop v nelegalne načine pridobivanja denarja, npr. kraja, prostitucija, dilanje), pri nabavljanju droge (neznan diler, slabša kvaliteta droge, z več nevarnimi primesmi), pri uživanju droge (injicira namesto kadi, uporabi rabljen pribor, zadene se v neustreznem prostoru). Posameznik pa tvega tudi, da zaradi krize ogrozi svoje pozitivne socialne statuse (neupravičeno izostane z dela, kinka v šoli, je manj delovno uspešen, uspešna). Škoda, ki jo utrpi, je torej povezana s pravno-formalnimi (kaznovanost, neurejeni osebni dokumenti, izguba pravic v zdravstvenem in socialnem zavarovanju), zdravstvenimi (okužbe, poškodbe, overdovz) in socialnimi (brezposelnost, brezdomstvo, okrnjena socialna mreža) posledicami tveganj. Ker so uživanci drog družbeno marginalizirana skupina, imajo zato pri obvladovanju tveganj veliko manj izbire in morajo iskati vire zlasti znotraj individualnih resursov (s čimer se še bolj prikriva/odriva družbena odgovornost, ko gre za vprašanja uživanja). Iskanje odgovorov bi torej vodilo v smer večanja možnosti. Vendar pa je delovanje na individualnem ozaveščanju premalo,

ljudem je treba dati »materialno bazo« (Flaker 2002), da lahko delujejo. Dober primer najdemo na Nizozemskem, kjer so že pred leti vpeljali projekt *basic box* – osebni pribor za uživanje drog, spravljen v posebnem plastičnem etuiju. Ta akcija ni opozarjala le na skrb do lastnega zdravja, pač pa je tudi ozaveščala v smeri kontroliranja, obvladovanja uživanja. Šlo je za zavest o »kulturi« uživanja.

KRIZA KOT MOMENT, KO JE SMISELNO SKUPNOSTNO DELO

Kriza je zagotovo trenutek, ko je posameznik bolj dovzeten za različna tveganja, povezana z uživanjem drog. Zato je zanimiva kot situacija, ob kateri lahko razmislimo o mogočih, zlasti pa stvarnih ravnanjih, če imamo v mislih, kaj lahko ponudi socialno delo.

Načini, kako ljudje, ki uživajo droge, obvladujejo krizo, so povezani s stilom uživanja, z izkušnjami, ki jih imajo, z materialnimi možnostmi, z vlogami, ki jih imajo v vsakdanjem življenju. Zlasti pa se izkaže, da lahko kljub temu, da se kriza navzven manifestira predvsem kot individualno, v prvi vrsti telesno doživljanje, v ozadju krize prepoznamo družbene in socialne dejavnike, ki narekujejo dinamiko krize. S tem mislim najprej na prepoved uživanja drog, zaradi česar je poleg samih substanc prepovedano ne le znanje o drogah, ki bi omogočalo ljudem, da droge kontrolirajo in

nadzorujejo lastno uporabo, ampak je vzpostavljen tudi moratorij na »normalizacijo« javnega kaznovanja uživalcev s socialnim izključevanjem. Gre za to, da npr. izključitev iz šole, prekinitve zaposlitve, zavrnitev prošnje npr. za denarno pomoč, pa tudi zmerjanje na ulici, poniževanje npr. v lekarni, ko kupujejo igle, postanejo legitimni mehanizmi družbenega izključevanja uživalcev, še več, postanejo pričakovani, nujen odgovor.

Prvi korak pri iskanju odgovorov, ki jih lahko da socialno delo, je, da spoznamo, kako je kriza vpeta v vsakdanjik uživalcev drog. Analiza krize pokaže tri točke, ki so zanimive v smislu skupnostne intervencije (gl. tabelo).

V krizi je človek sam, ker pa je tudi kolektivna izkušnja (preti vsem zasvojenim uživalcem), je mogoče razmišljati o intervencijah, ki bi se odvijale individualno in skupinsko. Med predlogi za intervencije, poleg klasičnih, ki jih ponuja pristop zmanjševanja škode (varnejše uživanje drog, drop-in, terensko delo, vrstniško svetovanje), predlagam tudi spodbujanje samoorganiziranosti uživalcev, saj na tak način okrepijo že obstoječe oblike samopomoči, ki so žive v subkulturi uživanja. Poleg znanih blažil krize, ki jih poznajo skoraj vsi uživalci, ki so dovolj dolgo na sceni, med njimi obstaja tudi določena stopnja solidarnosti v krizi. Drugemu pomagajo, če imajo za sebe dovolj droge, če so sami v dobri koži, če jim je človek blizu.

Izkušeni uživalci menijo, da kriza skorajda ne more presenetiti izkušenega uživalca. V večjih težavah so ljudje, ki svojega uživanja ne zmorejo

Tabela Možne intervencije v krizi

KRITIČNE TOČKE KRIZE INTERVENCIJE

slabo telesno počutje	<ul style="list-style-type: none"> • blažila krize na recept (tudi če ni zdravstvenega zavarovanja) • krizni tim (skupina uživalcev, ki pomagajo nabaviti drogo komu, ki je sam preveč v krizi – uslugo vrne na način, o katerem se dogovorijo vnaprej) • heroin na recept
pomanjkanje denarja	<ul style="list-style-type: none"> • omogočiti enostavne poti zaslužka (<i>top job</i>: prideš, delaš, dobiš zaslužek) • sindikat/organizacija uživalcev, ki bi zastopala pravice uživalcev, • dnevni centri, <i>drop-in</i> (topla hrana, možnost uporabe kopalnice, pralnice) • denar
tvegano uživanje	<ul style="list-style-type: none"> • varne sobe za injiciranje • nadzorovani dilerski naslovi (kontrola kvalitete in cene droge) – lahko jih nadzoruje organizacija uživalcev drog • učenje varnejšega uživanja drog • učenje o kontroliranem uživanju drog (kako obvladati drogo), podobno kot se »učimo kultiviranega pitja alkohola« • spodbujanje, da ljudje ne prestopijo na intravenozno uživanje

kontrolirati, ki so v slabem socialnem položaju, ki se resignirano prepuščajo toku dogodkov. V teh primerih bi bilo smiselno organizirati »krizne time«, ki bi kot intervencijske skupine pomagale v kritičnih situacijah. Zanimivo bi bilo razmisliti o pravih delovanja takega tima. Zagotovo bi moral človek nekako povrniti pomoč v krizi, ko bi se »pozdravil«, saj bi sicer tako pomoč le izkoriščal. En način bi lahko bil, da mora tisti, ki so mu pomagali, vložiti nekaj v fond za krizo (v obliki zavarovalnine), druga možnost bi bila, da opravi določeno uslugo (npr. en dan kuha kavo v centru *drop-in*, pripravi predavanje o varnejšem zadevanju in podobno). Tak krizni tim bi zahteval precej angažiranja samih uživalcev, zahteval bi popolno organizacijsko strukturo. Če pomislimo na razmere, ki so trenutno aktualne pri nas, obstajajo realne možnosti za tak tim, ki bi bil lahko dejaven pod okriljem organizacij, ki že delujejo na nizkopraznem področju.

V krizi je človek bolj dovzeten za razna tveganja in nepazljiv, ker hiti. Dostopnost informacij o varnejšem uživanju drog bi morala biti zagotovljena vsem uživalcem. Zlasti začetnikom, ki so po navadi mladi ljudje in ne iščejo stika s službami. Mogoč pristop je vrstniško svetovanje. Če človek doživlja hudo krizo in se nahaja v izredno težki socialni situaciji, bi moral imeti npr. terenski delavec kot sodelavec skupnostnega projekta diskrecijsko pravico dati uživalcu tudi denar za nakup droge, če se to v tistem trenutku izkaže kot edina učinkovita in nujna pomoč.

Finančno obubožanje, ki je posledica velikega trošenja imetja zaradi uživanja drog, je glavni razlog, da ljudje, ki nimajo sredstev, da bi si pravočasno priskrbeli nujni odmerek, vstopajo v nelegalne in nezaželene oblike pridobivanja dohodka. Tako gre večino časa za priložnostne in tudi nele-

galne posle, s katerimi pokrivajo predvsem sprotne potrebe, le redko pa se jim posreči na tak način zagotoviti reden vir sredstev, kar bi omogočalo bolj kontrolirano uživanje in s tem tudi možnost, da bi se posameznik vključil tudi v opravila, ki niso vezana na sceno in uživanje.

Nezanemarljiva okoliščina, ki še otežuje urejanje zaposlitev, tudi začasnih, je ta, da uživalci, ki so brez sredstev, navadno nimajo urejenih dokumentov, so brez stalnega bivališča, nimajo zdravstvenega zavarovanja. Če bi želeli najti načine, da bi prišli do hitrega zaslužka na legalen način, bi bilo treba na poseben način urediti njihov status, ki bi omogočal, da delajo tudi brez papirjev, mogoče nekaj ur na dan, glede na njihove trenutne potrebe in zmožnosti. Tak servis, ki bi ponujal te vrste storitve, bi moral biti zelo prilagodljiv, pokrival naj bi storitve, ki jih lahko v primeru odpovedi opravi tudi kdo drug, npr. lepljenje plakatov, urejanje zelenic, pleskanje, čiščenje in podobno. Hkrati bi iskal tudi vrste dela, ki uživalce veselijo in se skladajo v njihovo organizacijo dneva (npr. fant, ki si je želel, da bi bil *didžej*). Zadetost in kriza sta tista intervala uživanja drog, ki precej zmanjšata sposobnosti za delo. Posameznik bi moral zato imeti podporo v poskusih in želji, da to dvoje regulira, ker želi participirati v svetu dela.

Skupnostni projekt je lahko usmerjen na eni strani v promocijo varnejšega uživanja drog, na drugi strani pa lahko deluje zlasti v smeri ohranjanja ali vzpostavljanja tistih vlog, ki ljudem, ki droge uživajo, omogočajo produktivno sodelovanje v skupnosti. Na tak način uživalci ostanejo v skupnosti (npr. zaposlitveni servisi, klubi) in skupnosti pripadajo. Droga je sicer pomemben del njihovih življenj, toda pomembne (p)ostanejo tudi druge zadolžitve, obveznosti, pravice, ki jih življenje v skupnosti predstavlja.

OPOMBE

¹ Etnografski viri: relevantne izjave iz intervjujev, opravljenih za potrebe raziskave Podobe heroina v Sloveniji (Flaker in sodelavci 2000), drugi intervjuji in zapisi pogovorov, ki smo jih z uživalci heroina opravili študentke in študenti VŠSD in sama avtorica prispevka.

² Medicinske razlage upoštevajo, da je presnova nekaterih ljudi hitrejša, zato se prisotnost heroina v telesu hitreje razpolovi in s tem se tudi pospeši doživljanje abstinenčnih simptomov (A. Kastelic, na usposabljanju za terenske delavce).

³ Pridružili bi jim lahko tudi trditve nekaterih uživalcev, ki pravijo, da so s heroinom prvič začutili, da »se dobro počutijo v svoji koži«. Tudi nekateri drugi viri (Lalić, Nazor 1997) govorijo, da lahko začetek uživanja povežemo z nekakšno psihično navlečenost/navezavo na heroin.

⁴ Obstajajo tudi primeri, ko so posamezniki po krajši epizodi intenzivnega uživanja dejansko prenehali uživati. Flaker navaja primer fantov, ki so jemali drogo čez poletje, v jeseni pa so prenehali, ker so se začeli treninigi nogometa.

⁵ Kriziranje = preživljanje krize.

⁶ Spustiti se (spucati se) v žargonu uživalcev pomeni detoksikacijo.

LITERATURA

- FLAKER, V. (1995), *Skupinska dinamična in institucionalna protislovja prostovoljnega dela: Procesi dezinstucionalizacije služb duševnega zdravlja v Sloveniji*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede (doktorska dizertacija).
- (2002), *Živeti s heroinom II: K zmanjševanju škode*. Ljubljana: Založba / * cf.
- FLAKER, V., GREBENC, V. (2002), *Skupnostni pristop k zmanjševanju škode povezane z uživanjem drog: Priročnik za delo skupnostnih projektov*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
- FLAKER, V., IN SOD. (1999), Podobe uživanja heroina v Sloveniji z vidika zmanjševanja škode: Preliminarno poročilo o raziskavi. *Socialno delo* 38, 4–6: 341–395.
- GREBENC, V. (2002), *Heroina kot fenomen pri uživanju drog*. Neobjavljeno (Raziskovalno poročilo).
- LALIĆ, D., NAZOR, M. (1997), *Narkomani: Smrtopisi*. Zagreb: Alinea
- MESEC, B. (1998), *Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
- PEARSON, G., GILMAN, M., McIVER, S. (1987), *Young People and Heroin*. Aldershot: Gower.
- STIMSON, G. V., FITCH, C., RHODES, T. (ur.) (1998), *The Rapid Assessment and Response Guide on Injecting Drug Use*. Ženeva: WHO, Program on Substance Abuse.

Dušica Grgič, Mirjam Bartol-Polončič, Gordana Čizman

PRIMER VODENJA DRUŽINE PO PROGRAMU PSIHOSOCIALNE POMOČI

Predstavitve socialno varstvene storitve pomoči družini za dom (PDzD) smo se lotili predvsem zato, ker je bilo že večkrat ugotovljeno, da centri za socialno delo nimamo enotne prakse dela na tem področju in je to, kako se bomo lotili izvajanja storitve, prepuščeno bolj ali manj možnostim, ki jih imajo posamezni centri. V pričujočem prispevku predstavljamo izvajanje storitve na Centru za socialno delo Ljubljana Moste Polje. Storitve PDzD smo prvič začeli izvajati leta 1997; od takrat do danes se je model dela vedno bolj bistril in funkcionalno kristaliziral. V veliko pomoč nam je bila tudi publikacija *Evaluacija socialno varstvene storitve pomoč družini za dom in programov psihosocialne pomoči družini v Centrih za socialno delo*, ki jo je objavila Skupnost centrov za socialno delo in kjer so zbrane izkušnje pri izvajanju te storitve na področju celotne Slovenije.

Pomoč družini za dom obsega strokovno svetovanje in pomoč pri urejanju odnosov med družinskimi člani in pri skrbi za otroke in usposabljanje družine za opravljanje njene vloge v vsakdanjem življenju. V nasprotju z osebno pomočjo gre pri tem programu za preusmeritev od posameznika na sistem, pri čemer je dejavnost usmerjena k socialnemu učenju. Gre torej za pomoč nefunkcionalnim družinam, pomoč družini kot celoti, ta pa je usmerjena k reševanju konkretnih problemov družine. Psihosocialna pomoč se praviloma izvaja v družini, na njenem domu, izvaja se kontinuirano po časovno določenem programu in je časovno omejena. Po potrebi se lahko proces pomoči družini podaljša, vendar je treba vedno izhajati iz novega dogovora, ki je sestavni del vključevanja v delo z družino.

Pravilnik o standardih in normativih določa:

- da so upravičenci do storitve posamezniki in družine, ko stiske in težave izhajajo iz neurejenih odnosov v družini, ko družina išče strokovno

svetovanje in pomoč pri skrbi za otroke in ko družina potrebuje trajnejšo podporo in vodenje,

- da je pogoj za uporabo storitve motiviranost družine in sprejem dogovora o sodelovanju,

- da postopek storitve poteka po petih zaporednih delih,

- da postopek do tretjega dela obsega 10 ur pogovorov, nadaljnja srečanja povprečno devetdeset minut na mesec ali povprečno 60 minut na teden ter da obsega prvi cikel pripravo in 10 srečanj ali 40 ur, vsak naslednji pa 30 ur,

- da se storitev izvaja timsko po principih skupinskega dela z družino,

- da izvajata storitev dva izvajalca (strokovni delavec in soizvajalec),

- da morata biti izvajalca vključena v supervizijo,

- da se o izvajanju vodi dokumentacija,

- da mora strokovni delavec opraviti na leto 50 storitev, soizvajalec pa 60,

- da se izvajanje storitve organizira po merilu en vodja in en soizvajalec na 10.000 družin.

Pravilnik o standardih in normativih navajamo predvsem zato, ker ugotavljamo, da je v nekaterih opredelitvah pomanjkljiv ali neustrezen. V praksi je bilo že večkrat ugotovljeno, da je treba pomoč ponuditi tudi tistim družinam, ki je ne iščejo same in imajo po večini verjetno hujše probleme. Na take družine nas opozorijo iz okolja, v katerem družina živi. Sem sodijo tudi družine, s pomočjo katerih se izognemo izločitvi otrok iz družine. Gre tudi za družine, pri katerih je bil vpeljan postopek zaradi ogrožanja oziroma zanemarjanja otroka. Začetna pričakovanja do teh družin so nižja, predvsem glede začetne motiviranosti, vsekakor pa to ne izključuje sklenitve dogovora o sodelovanju.

Merila pri presoji vključitve družine v program so:

- vrsta težav in problemov, ki jih ima družina

- pripravljenost družine za sodelovanje
- mnenje strokovnega delavca ali tima, da je vključitev potrebna
- smotrnost vključitve glede na možnosti programa
- otrokove težave
- stopnja ogroženosti otrok
- informacije in poročila o družini in otroku iz okolja.

Na področju socialnovarstvene storitve pomoči družini za dom delamo kot nosilke primerov štiri strokovne delavke, ki poleg tega dela opravljamo tudi dela na drugih področjih. Stalna članica našega tima je tudi koordinatorka programa, po poklicu diplomirana psihologinja, ki dela s polovičnim delovnim časom. Trenutno imamo 5 izvajalk oziroma izvajalcev, zaposlenih prek javnih del. Naloge strokovne delavke, ki je obenem nosilka primera so:

- utemeljiti potrebo po vključitvi družine v program
- preveriti pripravljenost družine za vključitev in sodelovanje
- motivirati družino za sodelovanje, kadar na začetku še ni te pripravljenosti
- spremljati in usklajevati vse oblike pomoči (službe in strokovni delavci, ki pri tem sodelujejo), za katere se z družino dogovorimo, da jih bomo izvajali
- sodelovati pri pripravi dogovora med udeleženi v programu
- spremljati evalviranje doseženih ciljev in sodelovati pri prilagajanju programa glede na ugotovljene spremembe
- sklicevati in voditi sestanke medinstitucionalnih timov
- oceniti, ali in kdaj je primerno obravnavo zaključiti ter to obravnavati na skupnem srečanju z uporabniki in vsemi sodelujočimi in izvajalci v programu.

Naloga koordinatorka programa je skrb za več področij izvajanja, in sicer povezava programa navzven in navznoter.

Povezava programa navzven pomeni sodelovanje z Zavodom Republike Slovenije za zaposlovanje, sodelovanje z Ministrstvom za delo, družino in socialne zadeve, sodelovanje na razpisih in izbor izvajalk in izvajalcev.

Znotraj programa pa skrbi za izvajanje teh nalog:

- uvajanje izvajalcev v delo, organiziranje izobraževanja in supervizije

- mentorska srečanja z izvajalci pomoči
- naloge v paru z izvajalci pomoči v družini in s strokovnim delavcem
- koordinacija s strokovnimi delavci
- sodeluje pri delu tima, pri neposrednem delu z družino in drugimi strokovnimi delavci CSD ter predstavniki institucij, ki so v stiku z družino
- vodi predpisano dokumentacijo
- vodi, spremlja, usklajuje delo izvajalcev na domu s sodelovanjem zunanjih služb (patronažna služba, šola, zdravstveni dom, vrtec itn.).

Izvajalci na domu izvajajo v načrtu opredeljene prednostne naloge:

- družino učijo konkretnih in praktičnih spretnosti v zvezi s skrbjo za otroke in za dom;
- sodelujejo v vseh fazah priprave in dogovarjanja v zvezi s potrebami družine in oblikami pomoči, ki jo bomo ponudili;
- sodelujejo na srečanjih medinstitucionalnih timov.

Strokovni delavci imamo na Centru za socialno delo enkrat na mesec organizirano supervizijo (skupinsko obliko). Za izvajalce pomoči na domu in koordinatorko programa pa je organizirana dodatna skupinska supervizija enkrat mesečno.

PREDSTAVITEV PRIMERA

V nadaljevanju predstavljamo primer vodenja družine po programu psihosocialne pomoči, ki prikazuje tudi aplikacijo modela dela. Delo poteka v treh fazah, ki jih v prispevku predstavljamo z dveh vidikov – najprej opišemo model dela, nato pa tudi konkretno delo z družino, ki je vpeto v model.

S storitvijo pomoč družini za dom (PDzD) pričnemo, ko tim za PDzD in koordinatorka programa skupaj ugotovimo, da so izpolnjeni kriteriji za vključitev družine, ki se na eni strani nanašajo na potrebe družine, na drugi pa na ponudbo pomoči, ki naj bi te potrebe zadovoljevala.

Pomoč smo ponudili družini, ki jo sestavljajo mati Andreja, 35 let, delavka, dolgotrajna uporabnica psihiatričnih uslug, oči Boris, 35 let, delavec, nezaposlen. V zakonu se jima je rodil sin Vid, 2,6 leta. Mati ima iz prve izvenzakonske zveze sina Marka, 14 let, ki je od ranega otroštva nameščen v rejniški družini, in iz druge izvenzakonske zveze hčerko Tanjo, 10 let, ki živi z njo in možem Borisom. Družina živi v dvosobnem socialnem stanovanju v manjšem bloku. Zaradi težav z duševnim zdravjem je bila mati dalj časa v bolniškem

staležu. Večkrat je bila tudi za krajše ali daljše obdobje hospitalizirana v psihiatrični bolnici. Še vedno teče postopek za njeno invalidsko upokožitve. Mož Boris je bil odpuščen kot tehnološki višek in si išče novo zaposlitev. Zdravstvena služba in šola sta opozorili na vedenjske motnje in ogroženost hčerke Tanje zaradi domačih razmer in težav, izvirajočih predvsem iz materine bolezni in njenega odnosa do deklice. Vedenjske in čustvene motnje so ugotovili tudi delavci centra za socialno delo na taborih, ki se jih je udeleževala Tanja. Deklica je bila od rojstva dalje večkrat začasno nameščena v rejo k materini znanki, in sicer petkrat. Rejniško razmerje je bilo navadno sklenjeno za čas nekaj mesecev, zadnje, pred materino poroko, pa je trajalo eno leto. Sedaj živi v materini novi družini skupaj z očimom in mlajšim polbratom Vidom. Z očetom nima stikov. Je nezaposlen in doslej ni skrbel za Tanjo. Stike z deklico pa je imela njegova mati (Tanjina babica), ki je pomagala tudi finančno, in sicer tako, da je prispevala za šolsko prehrano in je imela z vnukinjo občasno stike po telefonu.

Center za socialno delo vodi in svetovalno spremlja družino že več let. Prvič je bila vključena v program pomoči družini za dom od novembra 1999 do marca 2001, nato ponovno od decembra 2001 do aprila 2002, ko je stekel postopek za izvajanje ukrepa namestitve otroka v rejniško družino. Ponujena je bila pomoč in podpora zlasti materi na domu – pri gospodinjskih opravilih in v zvezi z vzgojo otrok. Očimu Borisu pa je bila ponujena splošna podpora, predvsem pa pomoč pri iskanju zaposlitve. Tanja je imela intenzivno podporo v šoli (učiteljica in svetovalna delavka), dodatno pa ji je bila dodeljena še prostovoljka, s katero je preživljala prosti čas in se z njo družila. Vključevala se je tudi v dejavnosti v okviru mladinskega oddelka na centru za socialno delo.

PRIPRAVLJALNA FAZA DELA

Kadar na timu ugotovimo, da obstajajo pogoji in je pomoč družini smiselna, začnemo pripravljalo fazo dela. Na timu PDzD določimo nosilca primera. Kadar družina sama ne kaže začetne motiviranosti za sodelovanje, pripravi družino strokovna delavka – nosilka primera: motivira družino za sodelovanje oziroma skupaj z družino raziskuje nefunkcionalna področja družine. Izvajalka pomoči na domu in koordinatorka programa obišče-

ta družino na domu. Dogovorimo se o začetnih terminih obiskov.

V našem primeru so bili izpolnjeni vsi kriteriji za izvajanje pomoči družini, zato je nosilka primera novembra 2001 sklicala sestanek medinstitucionalnega tima, na katerem sta bila prisotna tudi starša. Razgrnjena je bila družinska problematika z navedbo vzroka za obravnavo. Šola in zdravstveni dom (psihologinja) sta nas opozorila na naraščajoče težave pri hčerki Tanji, prav tako pa smo na centru opazili tudi poslabšanje maminega duševnega zdravja. Za zaščito otrokovih koristi in pomoč materi in ostalim družinskim članom smo predlagali pomoč v okviru programa za pomoč družini dom. Družina je soglašala z vstopom izvajalke v dom in kazala pripravljenost sodelovati. Predvsem mati si je želela, da bi se stanje izboljšalo in da ne bi bilo treba razmišljati o rejništvu za hčerko Tanjo.

Po sestanku sta nosilka primera in koordinatorka programa obiskali družino na domu, se še enkrat o vsem pogovorili in ocenili razmere v domačem okolju. Dogovorili smo se o terminih in vsebini obiskov. Na obisku na domu je postalo tudi bolj jasno, da bo družina potrebovala tudi zelo osnovno pomoč pri spodbujanju spretnosti za izvajanje osnovnih gospodinjskih opravil.

Dogovorili smo se, da bo izvajalka na domu učila (zlasti mamo Andrejo) znanj in veščin, ki smo jih skupaj z družino določili kot cilje na začetni timski obravnavi. Zakonca sta soglašala, da jima izvajalka pomaga navezati stik z institucijami, ki so pomembne za družino. V tem primeru so bile to v prvi vrsti nevladne organizacije, ki se ukvarjajo z osebami s težavami v duševnem zdravju, in Zavod za zaposlovanje (zaradi moževe ponovne nezaposlenosti). Mama naj bi postala dejavnejša pri ukvarjanju z otrokoma, ki živita pri njih. Spodbujali naj bi jo pri bolj samostojnem vodenju malega Vida v vrtec in domov (do tedaj je to opravljal samo oče), pri igri z otrokoma in pri Tanjinem delu za šolo.

Ob veliki začetni pripravljenosti in motiviranosti družine je delo na domu lepo steklo. Počasi pa je postalo jasno, da so pričakovanja, zlasti matere, dokaj nerealna, saj je mislila, da se bodo stvari urejale same od sebe, oziroma, da bo izvajalka, ko jih bo obiskala, sama vse postorila.

V pripravljalni fazi smo začeli na podlagi ustne privolitve o sodelovanju obiskovati družino na domu. Ko smo že izvajali pomoč na domu, so koordinatorka, nosilka primera in izvajalka na

osnovi opažanj in dela z družino pripravile prvi predlog načrta pomoči družini. V enem mesecu smo naloge in odgovornosti vseh sodelujočih pri izvajanju programa opredelili tudi pisno. Jasno smo opredelili cilje, ki smo jih želeli doseči, naloge obeh sodelujočih strani ter način in časovni okvir za njihovo izvajanje.

Za cilj smo si zastavili povezati družino z institucijami, ki pomagajo ljudem s težavami v duševnem zdravju, in aktivirati mamo v družinskem življenju, še zlasti pri načinih ukvarjanja z Tanjo ter pri spremljanju mlajšega otroka v vrtcu. Spodbuditi smo želeli njeno sodelovanje s šolo in prebuditi interes za Tanjino domače delo v zvezi s šolskimi obveznostmi.

Naslednji cilj se je nanašal na mamino prepoznavanje otrokovih potreb in občutljivost zanje, razvijati spretnosti ustrežnejšega odzivanja na Tanjine potrebe in jo učiti izkazovanja naklonjenosti in ljubezni do otroka.

Družina je potrebovala tudi podporo v zvezi z vodenjem denarnih zadev, saj so bili njihovi dohodki zaradi moževe ponovne brezposelnosti zelo skromni. Od tod je razumljiv naslednji cilj, pri doseganju katerega sta bila aktivna in zavzeta oba zakonca: iskanje zaposlitve za moža. Mati pa je zavzeto pričakovala ugodno rešitev invalidske upokojitve.

Pisni dogovor z družino je predpostavljal prisotnost vsaj enega od staršev med izvajalkinim obiskom na domu in aktivno sodelovanje v času njenega obiska. Dogovorjeno je bilo, da se bosta zakonca dvakrat mesečno srečala z nosilko primera – obiskala bo družino na domu, ali pa se bodo oglasili pri njej na razgovoru in se pogovarjali o tem, kako poteka sodelovanje z izvajalko programa na domu. Zakonca sta bila povabljeni tudi k sodelovanju na sestankih, namenjenih evalvaciji dogovorjenih in opravljenih nalog. V dogovoru je bilo tudi določeno, da bo izvajalka družino obiskovala dvakrat tedensko po dve uri. Enkrat bo prihajala dopoldan (ko sta zakonca sama doma), drugič pa popoldan (da bodo skupaj z obema otrokoma). Pomoč družini smo načrtovali za osem mesecev – do konca šolskega leta, ko naj bi se odločali, ali bo treba za deklenco predlagati namestitev v rejniško družino, oziroma, kako se bo pomoč nadaljevala. Predvidevali smo, da bo postopno spreminjanje na vsakem od področij, na katerem smo zastavili pomoč družini, vplivalo na spremembo klime in odnosov med družinskimi člani ter v družini ustvarilo primernejše pogoje

za nadaljnji razvoj otrok. Zlasti pa smo upali, da se bo materino zdravstveno stanje ob naši podpori izboljšalo in da se bo toliko okrepila, da bo ob nadaljnji intenzivni moževi podpori zmogla dajati otrokoma več kot doslej.

DRUGA FAZA

V drugi fazi, fazi izvajanja, na preglednih timskih obravnavah v trimesečjih evalviramo gibanje spreminljivk ter glede na to korigiramo načrt pomoči. Napredku prilagajamo poleg vsebine izvajanja tudi termine, do kdaj načrtujemo, da bi se kaj opravilo, in kako. Ko se spremembe približajo zastavljenim ciljem, ali pa ko ugotovimo, da nadaljnje sodelovanje ni mogoče ali smiselno, se prične tretja faza, v kateri načrtujemo zaključevanje dela z družino.

V fazi izvajanja izvajalec, izvajalka pomoči dela z družino na domu na tistih področjih, ki so pomembna za realizacijo ciljev. Pri delu z družino prihaja do dilem, kako ravnati v raznih situacijah in katere strategije so najustreznejše. Tudi razvoj sprememb pri družini je treba spremljati. V ta namen si izmenjujemo informacije na tedenskih mentorskih srečanjih koordinatorke in izvajalke, izvajalci z nosilko primera, institucijami. Dobrodošla in nujna je podpora supervizije, ki jo za koordinatorke programa in izvajalce na domu izvaja izkušena zunanja sodelavka centra, psihologinja, ki ima tudi sama izkušnje s tovrstnim delom v družinah.

Ob supervizijskih srečanjih dobimo strokovno in osebno podporo, marsikateri problem zagledamo v drugačni luči, ga bolj strukturiramo in lažje rešimo. Evalvacija sprememb vedenja in odnosov v družini poteka vsake tri mesece in temelji na opažanjih izvajalke, dotedanjih evalvacijah, mnenju družine in tudi institucij, če so vključene. Na timsko obravnavo povabimo družino, skupaj ocenimo, ali so bile zaznane spremembe pri družini. Pri družini, ki jo predstavljamo, smo evalvacijo opravili dvakrat: sredi novembra in sredi decembra 2001. Na sestanek medinstitucionalnega strokovnega tima smo povabili Tanjino učiteljico in socialno delavko iz šole, njeno zdravnico, mamino psihiatrinjo, patronažno sestro in psihologinjo z mentalnohigienskega oddelka zdravstvenega doma, ki je spremljala oba otroka, in strokovne delavke, delavce centra, ki so bili doslej vključeni v obravnavo družine. Opažali so, da se deklince

težave večajo. Manifestirale so se skozi motnje vedenja, pa tudi znaki depresivnosti so se poglobljali. Izvajalka je poročala, da se Tanja potepa. Z materino privolitvijo je odhajala od doma tudi v času izvajalkinega obiska na domu, čeprav je bilo dogovorjeno, da družina ta čas preživi skupaj. Deklica je doma bila videti nesrečna in nezadovoljna. Po prvi evalvaciji smo sklenili, da bomo še dodatno okrepili pomoč deklici in podporo v šoli in doma. Začeli pa smo tudi že razmišljati o pripravah glede namestitve v rejniško družino. Dogovorili smo se, da bosta deklica in mati vodeni v okviru mentalno-higienskega oddelka zdravstvenega doma pri psihologinji, ki je deklico spremljala že od rojstva.

Glede na spremembe smo korigirali načrt pomoči. V drugem načrtu pomoči smo spremenili prednostni vrstni red ciljev. Na prvo mesto smo postavili razmerja med otroki in mamo. Usmerili smo se tudi bolj na mamino zdravje, ki je začelo kazati znake poslabšanja. Začela se je tudi umikati iz sodelovanja in postajati vse bolj pasivna. Ob izvajalkinih obiskih je šla ležat, ali pa je pozabila na obljubo.

V januarju 2002 je delo v družini teklo še zelo intenzivno, sorazmerno s tem so se pričeli jasneje kazati primanjkljaji v zmožnostih naučiti se in pridobiti tiste spretnosti, ki smo si jih skupaj zastavili za cilje. Mama je izpolnjevala vse manj dogovorjenega in vse bolj je postajalo jasno, da so načrtovane naloge pretežke in da nima zadostnega energetskega potenciala, da bi jih opravila. Stiska, ki jo je doživljala, ker se je zavedala posledic takega stanja v družini (da bomo Tanjo namestili v rejniško družino), je povzročala tudi vse večjo izgubo kontrole nad vedenjem, tako da se je dogajalo, da je Tanja poročala v šoli, da jo starša večkrat tepeta. V družini izvajalka ni opažala, da bi bili starši nagnjeni k takemu načinu kaznovanja. Večkrat pa sta deklico krivila za poslabšanje materinega zdravstvenega stanja.

Deklica je v šoli učno zelo popustila, vedenjske motnje so se kazale na področju odnosov s sošolci in čustvenem področju. Izražala je vse več destruktivnega vedenja navzven. Tudi samomor je omenjala, podobno kot je slišala o tem govoriti mamo. Pri obisku psihologinje na mentalnohigienskem oddelku je bila zelo zaprta, na vprašanja je odgovarjala »ne vem«.

Materino stanje se je toliko poslabšalo, da jo je mož peljal na nujno psihiatrično pomoč in je bila ponovno nameščena v bolnici. Zdelo se je,

da mama vse breme sprememb odriva na ramena izvajalke. Zmogla pa je zavzeto, s spodbujanjem in spremljanjem na razgovore sodelovati pri iskanju službe za moža Borisa. V začetku februarja je dobil delo. Domov je prihajal utrujen, ni mogel več toliko postoriti v gospodinjstvu kot prej.

Ker je bilo pri družini toliko težav, smo v začetku februarja pripravili tretjo evalvacijo razmer, na kateri smo skupaj ugotovili, da je Tanjin razvoj resno ogrožen. Usmerili smo se v pripravljanje zaščite otroka v obliki rejništva.

TRETJA FAZA

Ko se spremembe približajo zastavljenim ciljem, ali pa ko ugotovimo, da nadaljnje sodelovanje ni mogoče ali smiselno, se prične tretja faza – zaključevanje dela z družino. Možna sta dva rezultata končne timske obravnave. Če ocenimo, da so spremembe zadostne, da je funkcioniranje družine tako, kot smo načrtovali, na končni timski obravnavi skupaj z družino in morebitnimi za družino pomembnimi institucijami sklenemo s pomočjo zaključiti oziroma se dogovorimo o ukrepih, ki jih bo treba zaradi nadaljnje zaščite pravic in koristi uporabnikov izpeljati po uradni dolžnosti. Zaključimo tudi v primeru, ko ugotovimo, da se spremembe ne gibljejo v pričakovano oziroma želeno smer, vzroke za to pa je mogoče iskati pri različnih dejavnikih, ki so tako na strani nas, izvajalcev pomoči, kot na strani družine in njenih zmožnostih oziroma pripravljenosti, pa tudi pri zunanjih neugodnih dejavnikih. Drug mogoč rezultat pa je, ko ugotovimo, da se učinki pomoči sicer kažejo, vendar pa je za doseg zastavljenih ciljev potreben daljši časovni okvir. V tem primeru izvajanje pomoči družini podaljšamo, sklenemo nov dogovor o sodelovanju ter na novo opredelimo časovni okvir in prednostne naloge, ki jih bomo izvajali.

Evalvacija sprememb je ena pomembnejših nalog programa v procesu spreminjanja funkcionalnosti družine. Poteka v vseh fazah izvajanja in jo vključujemo v proces dajanja pomoči, ki tako postane zelo živ in dinamičen, vseskozi se spreminjajo in prilagojen zmogljivostim družine in pripravljenosti izvajalca. Ukvarjamo se predvsem s štirimi dejavniki, ki se izražajo v družinskih problemih (Satir 1988):

- samovrednotenje: občutki in predstave, ki jih ima človek o sebi

• komunikacija: sporazumevalni načini, ki si jih ljudje izdelajo, da bi razumeli drug drugega

• pravila o tem, kako bi morali čutiti in delovati

• povezava z družbo: način, kako ljudje navežejo stik z drugimi ljudmi in ustanovami zunaj družine.

Evalvacija učinkov pomoči predstavi spremembo vedenja posameznih družinskih članov in vse družine in spremembo odnosa družine z okoljem. Podatke zbiramo s pomočjo dnevnikov obiskov izvajalcev, mesečnih poročil izvajalcev, tedenskih mentorskih srečanj, začetne, pregledne in končne timske obravnave, zapisov pogovorov in srečanj strokovnih delavcev z družino, ankete in vprašalnika za družino. S trojno evalvacijo ciljev in učinkov pa spremljamo učinek na uporabnika, izvajalca pomoči, CSD kot izvajalsko organizacijo.

V podporo pri izvajanju programa so številni vnaprej pripravljene obrazci. Omogočajo večjo preglednost in nam pomagajo hitreje prilagajati svoje delo nastalim spremembam (ali zastojem). V našem primeru smo uporabili obrazce Opredelitev problema, Začetna timska obravnava, Načrt pomoči, Dogovor o vključitvi družine v program, Pregledna timska obravnava in Končna timska obravnava.

Podatke in mnenja družine pridobivamo s štirimi instrumenti. Vprašalnik psihosocialne pomoči družini smo izdelali v dveh izvedbah: za družine z majhnimi otroki in za družine z večjimi otroki. Anketa psihosocialnih situacij v družini osvetli razna področja delovanja družine, na primer komunikacijo, socialne stike, čustveno področje delovanja družinskih članov. Lestvica počutja osvetli (ne)depresivno počutje osebe. Z lestvico samopodobe ugotavljamo, kakšno mnenje ima oseba o sebi. Ti štirje instrumenti nam rabijo za oceno stanja in za ugotavljanje sprememb pri družini. Ne uporabljamo jih pri vseh družinah. Najbolj uporaben in za družine sprejemljiv se je doslej izkazal na prvem mestu omenjeni vprašalnik.

Pri družini, ki smo jo vodili po tem programu in je opisana v tem prispevku, smo uporabili Anketo psihosocialnih situacij in Lestvico počutja, vendar žal samo na začetku, dobro pa bil bilo to narediti v obdobjih, dogovorjenih za spremljanje sprememb – vendar družina tega ni več želela. Izvajalci uporabljajo za evidentiranje svojega dela z družino Dnevnik obiskov, Mesečno poročilo, za ocenjevanje svojega (ne)zadovoljstva z delom pa uporabljamo Evalvacijsko lestvico za izvajalce pomoči.

V našem primeru je evalvacija opravljenega dela z družino pokazala, kako zelo omejene so kapacitete, zlasti materine, in da kljub zelo intenzivni podpori niso bili kos nalogam. Upoštevali smo, da tudi ostali pogoji niso bili ugodni: mož Boris je ponovno ostal brez službe, mamino zdravstveno stanje se je slabšalo, ponovno je dobila zavrnjeno prošnjo za invalidsko upokožitev. Ob vsem tem pa so se Tanjine težave vedno bolj očitno kazale skoz naraščajočo depresivnost in vedenjske motnje. Preprosto ni bilo dovolj ugodnih pogojev za realizacijo zastavljenih sprememb in dosego na začetku zastavljenih ciljev. Težave posameznih družinskih članov so se le še povečevale. Izkazalo se je, da pomoč v dosedanji obliki ni več smiselna. Družina se je zaprla in odklonila nadaljnje sodelovanje. Kljub temu pa smo ugotovili, da so se ob našem vstopu v družino povečali socialni kontakti in da sta zakonca pokazala večjo mero samoiniciativnosti pri reševanju svojih težav. Bolj samozavestno sta nastopala in jasno sta se znala postaviti za svoja stališča in odkloniti nadaljnje sodelovanje.

Ko smo sprožili postopek za Tanjino namestitev v rejniško družino, sta sprva oba odločno odklonila kakršno koli sodelovanje. Postopoma pa sta spoznala in sprejela rešitev, še posebej, ker je bila namestitev urejena pri družni, v kateri je že nameščen starejši brat Marko, na katerega je Tanja zelo navezana. Starša sta se tega zavedela in zlasti Tanjin oči je bil potrpežljiv pri prepričevanju mame Andreje in v oporo Tanji v zvezi z začasnim odhodom iz družine.

Čeprav je bil cilj, s katerim smo vstopili v družino, podpreti družino in pomagati razviti pogoje, ki bodo zagotavljali varnost za nadaljnji razvoj obeh otrok, zlasti za hčerko Tanjo, so srečevanja na domu in vstop v družino prinesla jasnejša spoznanja o stanju v družini in o potencialih njenih članov, kar je olajšalo utemeljitev odločitve glede Tanjine namestitve v rejniško družino. Bilo je tudi v pomoč pri pridobivanju materinega soglasja za izvedbo namestitve.

Predstavljeni primer potrjuje, da uspeh pri našem delu ni le izpolnjevanje in doseganje v načrtu zastavljenih ciljev, temveč je uspeh še bolj v tem, da naš vstop v družino pripomore k boljšemu prepoznavanju najbolj ustrezne in primerne rešitve. Vstop v družino in podpora, ki so je deležni, olajša družini soočenje s pogosto težko sprejemljivo realnostjo življenjskih razmer, v katerih živijo. Pomaga jim spoznati, kakšni so njihovi osebni potenciali in omejitve, in jih krepi za soočanje z njimi.

Tako delo je izziv, ki ne le strokovno, temveč tudi zelo osebno in čustveno angažira zlasti izvajalko, izvajalca pomoči na domu. Postane del družinske drame, v kateri je soočen, soočena z osebnim delom odgovornosti za razvoj dogodkov v družini. Supervizijska podpora nekoliko olajša sprotno premostitev stisk in razmejevanje strokovnega od osebnega v tem odnosu. Ponuja seveda tudi strokovne interpretacije in podlage za ukrepe, vendar pa ne more nadomestiti potrebe po specifičnem izobraževanju izvajalcev pomoči na

domu. To delo terja znanja s področja psihodinamike družinskih odnosov, veliko komunikacijskih spretnosti in posluš za prepoznavanje skritih sporočil, ki jih uporabniki oddajajo s svojim vedenjem, in za medsebojne odnose v družini in z izvajalko.

Pomembna naloga pri nadaljnjem razvoju programa bi moralo biti permanentno izobraževanje izvajalcev, pa tudi zagotavljanje večje stabilnosti ob kadrovanju oseb, ki delajo z družino na domu.

Dr. Anja Škofelj je magistrska študentka na Fakulteti za psihologijo na Univerzi na Primorskem v Kopruju.

Prof. dr. Vlasta Škofelj je profesorica na Oddelku za psihologijo na Univerzi na Primorskem v Kopruju. Vseživski študij je bila razpisnica na drugo leto. Prvi je izvedel študij na oddelku za psihologijo v Kopruju, drugi pa na oddelku za psihologijo v Ljubljani. Prva študentka je študij končala v Kopruju, druga pa v Ljubljani. Za študij je študij končala v Kopruju, druga pa v Ljubljani.

Prof. dr. Vlasta Škofelj je profesorica na Oddelku za psihologijo na Univerzi na Primorskem v Kopruju. Vseživski študij je bila razpisnica na drugo leto. Prvi je izvedel študij na oddelku za psihologijo v Kopruju, drugi pa na oddelku za psihologijo v Ljubljani. Prva študentka je študij končala v Kopruju, druga pa v Ljubljani. Za študij je študij končala v Kopruju, druga pa v Ljubljani.

Prof. dr. Vlasta Škofelj je profesorica na Oddelku za psihologijo na Univerzi na Primorskem v Kopruju. Vseživski študij je bila razpisnica na drugo leto. Prvi je izvedel študij na oddelku za psihologijo v Kopruju, drugi pa na oddelku za psihologijo v Ljubljani. Prva študentka je študij končala v Kopruju, druga pa v Ljubljani. Za študij je študij končala v Kopruju, druga pa v Ljubljani.

Prof. dr. Vlasta Škofelj je profesorica na Oddelku za psihologijo na Univerzi na Primorskem v Kopruju. Vseživski študij je bila razpisnica na drugo leto. Prvi je izvedel študij na oddelku za psihologijo v Kopruju, drugi pa na oddelku za psihologijo v Ljubljani. Prva študentka je študij končala v Kopruju, druga pa v Ljubljani. Za študij je študij končala v Kopruju, druga pa v Ljubljani.

Prof. dr. Vlasta Škofelj je profesorica na Oddelku za psihologijo na Univerzi na Primorskem v Kopruju. Vseživski študij je bila razpisnica na drugo leto. Prvi je izvedel študij na oddelku za psihologijo v Kopruju, drugi pa na oddelku za psihologijo v Ljubljani. Prva študentka je študij končala v Kopruju, druga pa v Ljubljani. Za študij je študij končala v Kopruju, druga pa v Ljubljani.

Prof. dr. Vlasta Škofelj je profesorica na Oddelku za psihologijo na Univerzi na Primorskem v Kopruju. Vseživski študij je bila razpisnica na drugo leto. Prvi je izvedel študij na oddelku za psihologijo v Kopruju, drugi pa na oddelku za psihologijo v Ljubljani. Prva študentka je študij končala v Kopruju, druga pa v Ljubljani. Za študij je študij končala v Kopruju, druga pa v Ljubljani.

Prof. dr. Vlasta Škofelj je profesorica na Oddelku za psihologijo na Univerzi na Primorskem v Kopruju. Vseživski študij je bila razpisnica na drugo leto. Prvi je izvedel študij na oddelku za psihologijo v Kopruju, drugi pa na oddelku za psihologijo v Ljubljani. Prva študentka je študij končala v Kopruju, druga pa v Ljubljani. Za študij je študij končala v Kopruju, druga pa v Ljubljani.

LITERATURA

- B. SUNKO et al. (2001), *Evalvacija socialnovarstvene storitve »Pomoč družini za dom« in programov psihosocialne pomoči družini v centrih za socialno delo*. Ljubljana: Skupnost centrov za socialno delo.
- Predpisi o socialnem varstvu z uvodnimi pojasnili Anjute B. Škofjerne* (1993). Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.
- V. SATIR (1995), *Družina za današnji čas*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- R. SKYNNER, J. CLEESE (1994), *Družine in kako v njih preživeti*. Ljubljana: Tangram.
- V. ŠVAB (2001), *Priročnik o shizofreniji*. Radovljica: Didakta.

SOCIALNO DELO IN MEDIJI

Dragan Petrovec
MEDIJI IN NASILJE

Dr. Dragan Petrovec je znanstveni sodelavec na Inštitutu za kriminologijo in docent za kriminologijo na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani.

Prispevek povzema ugotovitve raziskave z naslovom »Nasilje v medijih«. Raziskava je bila razdeljena na dva dela. Prvi je teoretske narave in obravnava pojav nasilja v medijih na splošno in odziv na tovrstno kulturo. Drugi del je empiričen. Vsebuje podatke o količini nasilja v nekaterih sredstvih javnega obveščanja. Za ustrezno sliko uredniške politike, ki se nanaša na nasilje, primerja osrednja poročila dveh televizijskih hiš na isti dan v obdobju dveh mesecev. Rezultati so pokazali, da se nacionalna televizija močno razlikuje od komercialne, kjer je nasilnih vsebin skoraj trikrat več. Vendar tudi nacionalna televizija lovi zaostanek z nekaterimi drugimi oddajami. Poleg televizijskega sporočanja raziskava analizira najbolj bran slovenski časopis *Slovenske novice* z vidika količine nasilja, načina sporočanja in slikovnega opremljanja, pri čemer je naključno izbranih 100 izvodov zadnjih dveh let. Iz analize naslovnice, slikovnega gradiva in količine nasilja v celotnem časopisu je razvidno, da je nasilje najboljše trženo blago. Skorajda 80 odstotkov naslovov zbuja asociacije na krvave zgodbe, ki tudi v resnici sledijo. Po avtorjevem mnenju ni mogoče zagovarjati klasične cenzure, saj gre za dolgotrajen proces, v katerem se oblikuje kultura posredovanja informacij in kultura branja. Za sedanjí trenutek je značilna uredniška politika, ki oblikuje novice, kakor in kakršne želi sprejemati publika. Pri tem uredništva praviloma odklanjajo vlogo oblikovalca splošne kulture in pristajajo zgolj na vlogo tistega, ki (u)streže publiki.

Ključne besede: senzacionalizem, odziv na nasilje, cenzura.

Marko Milosavljevič
MOČ IN ODGOVORNOST

MNOŽIČNI MEDIJI IN NOVINARSTVO MED POPOLNO SVOBODO IN ODGOVORNO SVOBODO

Dr. Marko Milosavljevič je asistent za novinarstvo na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani.

Vsaka moč in vsaka svoboda, sprejeta na osnovi družbenega konsenza (izjema je pač totalitarna moč v nedemokratskem sistemu), predpostavlja pravice in dolžnosti. Pravice množičnih občil so pogosto jasne in v osnovi pogosto določene že v ustavi; primer ameriškega prvega amandmaja, ki zagotavlja svobodo tiska in svobodo izražanja, je samo najbolj znamenit. Nejasno pa je, kakšne so dolžnosti množičnih občil. Poleg tega so pravila in načini novinarskega in uredniškega delovanja pogosto netransparentni in nerazkriti. Občinstvo in celotna družba se znajdetá pred vprašanjem, kaj lahko od medijev pričakujeta, kaj lahko zahtevata in kaj lahko dejansko storita. Najpogosteje se taka vprašanja zastavijo, kadar pride do objave napačnih, zavajajočih ali etično spornih informacij in vsebin. Članek se ukvarja z razmerjem med novinarsko in medijsko svobodo in odgovornostjo, pravicami in dolžnostmi, regulacijo in samoregulacijo, torej z mehanizmi in postopki, ki poskušajo zagotoviti jasno, javno in transparentno delovanje množičnih občil, posebej v odnosu do »navadnih« ljudi, medijsko neizpostavljenih, šibkih, žalujočih, manjšin in ostalih posebej občutljivih delov družbe.

Ključne besede: novinarska svoboda, medijske pravice in odgovornost, regulacija, etika.

POVZETKI

Mojca Pajnik

POROČANJE MEDIJEV O MARGINALIZIRANIH SKUPINAH

Mag. Mojca Pajnik je mlada raziskovalka na Mirovnem inštitutu, Inštitut za sodobne družbene in politične študije, Ljubljana.

Mediji kot eden od ideoloških aparatov države (Althusser) delujejo v funkciji reproduciranja trenutnega stanja v družbi. T. i. »zadevam javnosti« podeljujejo status z legitimiranjem izbranih politik in utrjevanjem družbenih norm. Mediji določajo okvir razmišljanja in interpretiranja, kar deluje tudi kot sredstvo za legitimacijo predsodkov in diskriminacijo pripadnikov marginaliziranih skupin, na primer uporabnikov drog, žensk, ki se ukvarjajo s prostitucijo, prebežnikov. Na podlagi rezultatov analiz medijskih tekstov lahko rečemo, da mediji reproducirajo predsodke in stereotipe na različnih stopnjah. Uporaba kritične diskurzivne analize, metode za analiziranje tekstov, ki nam omogoča, da se osredotočimo na izbrane segmente tekstov in jih poskušamo na podlagi analize uporabe jezika in načina komunikacije razumeti v širšem kontekstu, pokaže denaturalizacijo in dekonstrukcijo splošno sprejetih reprezentacij. Tako ugotovimo, da mediji pri poročanju o pripadnikih različnih marginaliziranih skupin pogosto uporabljajo enake ali vsaj podobne strategije argumentiranja. Pripadniki takih skupin so pogosto označeni kot »problematične osebe«, kot tisti, ki se predvsem razlikujejo od »normalne« večine. Poimenovanja so stereotipna in posameznika reducirajo na objekt, zanikajo njegovo subjektivnost in ga predstavijo kot nekoga, ki že zaradi tako ali drugače definirane drugačnosti ogroža večino. Delovanje, v skrajnih primerih tudi že sam obstoj pripadnikov omenjenih skupin je predstavljeno kot apriori tisto delovanje, ki ogroža ustaljeni družbeni red. Novinarji v svoji argumentaciji vzpostavljajo in vzdržujejo mejo med dopustnim in nedopustnim, delujejo kot razsodniki, ki v imenu zaščite javnosti in javnega interesa »žrtvujejo« posameznike ali skupine posameznikov.

Gljučne besede: ideološki aparati države, argumentacija, reprezentacija.

Janez Mekinc, Marija Ovsenik, Rok Ovsenik

DVOMI O MOŽNOSTIH BOJA PROTI RASIZMU IN KSENOFOBIIJI NA INTERNETU

ANALIZA PROTOKOLA SVETA EVROPE

Mag. Janez Mekinc je zunanji sodelavec Generalne policijske uprave MNZ RS, predavatelj na Fakulteti za socialno delo Univerze v Ljubljani in Visoki šoli za turizem in gostinstvo v Portorožu in ekspert Sveta Evrope za področje človekovih pravic. Prof. dr. Marija Ovsenik predava na Fakulteti za socialno delo Univerze v Ljubljani, Fakulteti za organizacijske vede v Kranju in Visoki šoli za turizem in gostinstvo v Portorožu. Mag. Rok Ovsenik je asistent na Visoki šoli za turizem v Portorožu.

Večna dilema demokratičnih držav je potegniti mejo med popolno svobodo izražanja na eni strani in zagotavljanjem pravic manjšin, ki bi jim lahko bile prav zaradi te svobode kršene pravice, na drugi. S to dilemo se srečujemo, ko poskušamo kriminalizirati dejanja, povezana z pojavljanjem rasističnih in ksenofobičnih spletnih strani. Še večja dilema nastane, ko poskušamo določiti posamezna dejanja, ki bi jih bilo treba kriminalizirati. Enako pomembno je tudi vprašanje, ali je lahko ustvarjanje, produciranje, objavlanje, ponujanje ali omogočanje spletnih strani z rasistično in ksenofobično vsebino kaznivo dejanje. Sama po sebi se ponuja primerjava s spletnimi stranmi z otroško pornografijo. Oboje so na prvi pogled primerljivo problematične zaradi svoje vsebine, natančna analiza pa nam pokaže, da je omejevanje svobode izražanja v primeru rasizma in ksenofobije veliko bolj problematično.

Gljučne besede: svoboda izražanja, človekove pravice, kriminalizacija.

POVZETKI

NAČINI DELA V SKUPNOSTI

Tomo Dadič

ŠPORT KOT ORODJE SOCIALNEGA DELA

Tomo Dadič, dipl. soc. del., je vodja enote Izola Varstveno-delovnega centra Koper in podiplomski študent na Fakulteti za šport Univerze v Ljubljani.

Šport je danes v svetu zelo kompleksen družbeni pojav. Kot tak ni imun na slabosti (komercializacija, doping, afere), hkrati pa v svojem bistvu nosi tudi ogromno prednosti. Športu (oziroma kineziologiji kot znanosti o športu) je mesto tudi v socialnem delu in narobe. Še posebej v tistem delu kineziologije, kjer športni dosežek ni primarni (oziroma sploh ni) cilj ukvarjanja s športom. Športna dejavnost G juda (gan: vključevalni, ju: mehka, do: pot) poteka na Obali od leta 1994 ter je od začetnih petih oseb s posebnimi potrebami v Judo klubu Portorož prerasla v gibanje, ki se odvija v štirih judo klubih po Sloveniji s 60 osebami s posebnimi potrebami. Na osnovi kriterijev normalizacije so sodelavci, ki delajo v projektu G juda na Obali, dokazali, da šport (judo) daje osebami s posebnimi potrebami možnost vključevanja v običajno življenjsko okolje. Daje jim priložnosti za večjo prisotnost v družbi, večja jim možnost izbire in vpliva, ponuja več možnosti za osebni razvoj in navezovanja novih znanstev in prijateljstev. Na ukvarjanje z športom nikakor ne smemo gledati kot na terapevtsko dejavnost, ki jo eden daje, drugi pa sprejema. Narobe, gre za enakopravne udeležence v športnem procesu. Še zlasti velja to za judo, ki v sebi nosi komponento enakopravnosti in spoštovanja in temelji na strogih etičnih načelih. Šport (judo) ponuja obilo možnosti preseganja vsiljene »samopodobe uporabnikov« s strani družbe. Je odlično sredstvo destigmatizacije, integracije in normalizacije oseb s posebnimi potrebami.

Ključne besede: kineziologija, judo, destigmatizacija, integracija, normalizacija.

Vera Grebenc

ETNOGRAFIJA HEROINSKE KRIZE

Vera Grebenc je asistentka stažistka na Fakulteti za socialno delo Univerze v Ljubljani.

Heroinska kriza kot fenomen uživanja drog zaseda v govoru o drogah poleg govora o užitku pomembno mesto. Medtem ko v pogovorih uživalcev drog zasledimo bolj ali manj dramatične pripovedi o doživljanju kriz in doživetjih v krizi, se strokovna literatura osredotoča na medicinske pojme v zvezi z abstinenčnim sindromom. Vsakdanje predstave o krizi so ujete v stereotipe: kriza kot motiv za nenadna in nekontrolirana dejanja posameznika, ki je »pripravljen storiti kar koli«. Razumljena je kot vzvod za nasilno in neobvladljivo vedenje ljudi, ki uživajo droge. Manj je znano, kako je kriza povezana z vsakdanjikom uživalcev drog, kako je zavest o krizi vpeta v organizacijo dneva ljudi s scene, v prakse uživanja in taktike obvladovanja zasvojenosti. S kvalitativno analizo intervjujev in osebnih pripovedih uživalcev drog, v katerih se je avtorica osredotočila na pripovedi, ki govorijo o heroinski krizi, je izdelala zemljevid heroinske krize. Krizo analizira v povezavi s socialnim kontekstom (zaposlitev, šolanje, prosti čas, socialne mreže) in glede na situacije, ki so pomembne v vsakdanjem življenju ljudi, ki uživajo droge (nabavljanje, uživanje). Rezultati analize so pokazali, da kriza ne zaseda osrednjega mesta v življenju ljudi, ki so zasvojeni s heroinom, je pa na poseben način stalno prisotna – kot možnost, grožnja ali dejansko doživetje. Za razumevanje krize je treba razlikovati dva konteksta krize: »redna« kriza je posledica pomanjkanja droge in povezana s potrebo, da jo potolažimo; kriza je lahko tudi slovo od uživanja drog, abstinenčna kriza, povezana z željo o prenehanju uživanja. Gre za različna procesa, ravnanja ljudi se v vsaki od obeh situacij razlikujejo. Dober iztek krize je povezan s socialnim položajem posameznika in trenutnimi okoliščinami, naj gre za obvladovanje tveganj, povezanih s praksami uživanja heroina, ali pa za ohranjanje ali ponovno vzpostavljanje pomembnih socialnih vlog v življenju ljudi, zasvojenih s heroinom. Mogoč odgovor pri načrtovanju intervencij socialnega dela je skupnostno socialno delo, saj je metoda, ki predvideva kontekstualno vezano delovanje in omogoča odzive na vsakdanje situacije v vsakdanjem okolju.

Ključne besede: zasvojenost, pomanjkanje, tveganja zaradi uživanja drog, skupnostno delo.

POVZETKI

Dušica Grgič, Mirjam Bartol-Polončič, Gordana Čižman
PRIMER VODENJA DRUŽINE PO PROGRAMU PSIHOSOCIALNE POMOČI

Mag. Dušica Grgič, Mirjam Bartol-Polončič, univ. dipl. psih., in Gordana Čižman, dipl. soc. del., so strokovne delavke Centra za socialno delo Ljubljana Moste Polje.

Pomoč družini za dom obsega strokovno svetovanje in pomoč pri urejanju odnosov med družinskimi člani in pri skrbi za otroke ter usposabljanje družine za opravljanje njene vloge v vsakdanjem življenju. Storitev izvajajo v zaporedju treh faz. V fazi priprave skupaj z družino opredelijo problem, sklenejo dogovor o sodelovanju ter naredijo načrt pomoči družini. V fazi izvajanja kontinuirano delajo z družino ter evalvirajo napredek na preglednih timskih obravnavah z družino. V fazi končevanja ocenijo učinke pomoči ter se odločijo o nadaljevanju ali zaključku pomoči. Podpora pri izvajanju programa so številni, vnaprej pripravljeni obrazci. Predstavljen je primer, ki potrjuje, da uspeh pri delu ni le izpolnjevanje in doseganje v načrtu zastavljenih ciljev; uspešno je delo tedaj, ko vstop v družino pripomore k boljšemu prepoznavanju najustreznejše in najprimernejše rešitve. Tako delo je izziv, ki ne le strokovno, temveč tudi zelo osebno in čustveno angažira še zlasti izvajalko, izvajalca pomoči na domu. Med pomembne naloge pri nadaljnjem razvoju programa bi morali uvrstiti permanentno izobraževanje izvajalcev in zagotavljanje večje stabilnosti ob kadrovanju oseb, ki delajo z družino na domu.

Ključne besede: faze dela, načrt pomoči, dogovor, izvajalka, dokumentacija.

S T A B A

Maja Frank, M. A. is senior lecturer at the Peace Institute Institute for contemporary social and political studies, Ljubljana.

As one of the ideological apparatuses of the state (Althusser), the media reproduce the state of society. So-called "public affairs" are given this status by legitimizing selected policies and fixing social norms. The media also interpret, which works also as a means of legitimizing policies towards and discrimination of members of marginalized groups such as drug users, prostitutes, refugees. The use of critical discourse analysis makes it possible to focus on selected textual segments, to understand them in a wider context, and to carry out deconstruction and reconstruction of their meaning. It turns out that when the media report on violence, they are not only reporting on violence as such, but also on the power of violence as a socially constructed phenomenon in the language of (journalists and a wider audience of readers). The article discusses the language of a newspaper, *Večerniki* in this regard. The first is theoretical and discusses the phenomenon in general, as well as its exposure to the second is empirical, providing data on the content of violence in some public media. The main focus of the article is on the content of the newspaper *Večerniki* in the period of two months. The results show that the commercial orientation of the newspaper, from the technical point of view, does not have more visible effects. But the actual frequency of reporting on some of the programs. Further, the results show that the amount of reporting and content material taken

Editor's notes

This issue brings the first selection of contributions to the 1st Slovenian congress of social work that took place in Portorose last October. Selected contributions will continue to be published in future issues.

An event that occurred between the previous and this issue of the journal Socialno delo demands to be marked here: our publisher has been promoted from a Technical College to a Faculty. (However, its English name - School of Social Work - shall be retained.) We are doubly pleased: beside being in the position henceforward to publish papers on the basis of master's and doctoral theses in social work, we proudly assume that our journal has contributed to the promotion.

The continuing dilemma of democratic states is how to draw the boundary between the total freedom of speech, on the one hand and the securing of minorities' rights, which could be infringed by that very freedom. The dilemma is not a simple one. It is related to the freedom of the press and to the freedom of expression, which are closely connected. The freedom of expression is the freedom to express one's views, opinions, and feelings. The freedom of the press is the freedom to publish and disseminate information. Both are essential for a democratic society. However, the freedom of the press and expression is not absolute. It is limited by the rights of others. The rights of others are often clear and determined by the Constitution; the case of the American First Amendment regarding the freedom of the press and of speech is only the most famous one. However, the obligations of the mass media are unclear. The journalistic and editorial policies are often non-transparent and undisclosed. What can the audience and the whole society expect from the media, what can they demand, and what are they actually doing? Such questions arise in the relationship between journalistic and editorial policies and content. The paper deals with the relationship between journalistic and editorial policies and content. It discusses the relationship between rights and obligations, between freedom and responsibility, between rights and obligations designed to ensure clear public and transparent functioning of the mass media, particularly in relation to ordinary people, without access to the media. It discusses the relationship between the rights and obligations of the mass media and the rights and obligations of the audience. It discusses the relationship between the rights and obligations of the mass media and the rights and obligations of the state. It discusses the relationship between the rights and obligations of the mass media and the rights and obligations of the society. It discusses the relationship between the rights and obligations of the mass media and the rights and obligations of the world.

A B S T R A C T S

Mag. Dalila Grgič, Maja Bartol Polončič, univ. dipl. psih., in Gordana Čizman, dipl. soc. del., in strokovne delavke Centra za socialno delo Ljubljana Moste Polje.

Pomoč družini z fdom obsega strokovno svetovanje in pomoč pri urejanju odnosov med družinskimi člani in pri skrbi za otroke ter usposabljanje družine za opravljanje vloge v vsakdanjem življenju.

Svrstitev izvaja v zaporedju: 1. pregledni del, 2. pregledni del, 3. pregledni del, 4. pregledni del, 5. pregledni del, 6. pregledni del, 7. pregledni del, 8. pregledni del, 9. pregledni del, 10. pregledni del, 11. pregledni del, 12. pregledni del, 13. pregledni del, 14. pregledni del, 15. pregledni del, 16. pregledni del, 17. pregledni del, 18. pregledni del, 19. pregledni del, 20. pregledni del, 21. pregledni del, 22. pregledni del, 23. pregledni del, 24. pregledni del, 25. pregledni del, 26. pregledni del, 27. pregledni del, 28. pregledni del, 29. pregledni del, 30. pregledni del, 31. pregledni del, 32. pregledni del, 33. pregledni del, 34. pregledni del, 35. pregledni del, 36. pregledni del, 37. pregledni del, 38. pregledni del, 39. pregledni del, 40. pregledni del, 41. pregledni del, 42. pregledni del, 43. pregledni del, 44. pregledni del, 45. pregledni del, 46. pregledni del, 47. pregledni del, 48. pregledni del, 49. pregledni del, 50. pregledni del, 51. pregledni del, 52. pregledni del, 53. pregledni del, 54. pregledni del, 55. pregledni del, 56. pregledni del, 57. pregledni del, 58. pregledni del, 59. pregledni del, 60. pregledni del, 61. pregledni del, 62. pregledni del, 63. pregledni del, 64. pregledni del, 65. pregledni del, 66. pregledni del, 67. pregledni del, 68. pregledni del, 69. pregledni del, 70. pregledni del, 71. pregledni del, 72. pregledni del, 73. pregledni del, 74. pregledni del, 75. pregledni del, 76. pregledni del, 77. pregledni del, 78. pregledni del, 79. pregledni del, 80. pregledni del, 81. pregledni del, 82. pregledni del, 83. pregledni del, 84. pregledni del, 85. pregledni del, 86. pregledni del, 87. pregledni del, 88. pregledni del, 89. pregledni del, 90. pregledni del, 91. pregledni del, 92. pregledni del, 93. pregledni del, 94. pregledni del, 95. pregledni del, 96. pregledni del, 97. pregledni del, 98. pregledni del, 99. pregledni del, 100. pregledni del.

SOCIAL WORK AND THE MEDIA

Dragan Petrovec
MEDIA AND VIOLENCE

Dr. Dragan Petrovec is a scientific counsellor at the Institute of Criminology and a senior lecturer of criminology at the University of Ljubljana Faculty of Law.

The contribution summarises the findings of a research on 'Violence in the Media'. It has two parts. The first is theoretical and discusses the phenomenon in general, as well as responses to it. The second is empirical, providing data on the amount of violence in some public media. The main news of the national television and a commercial one were compared on the same day for the period of two months. The results show that the commercial television differs considerably from the national one, as it contains almost three times more violent contents. But the national broadcaster catches up in some other programmes. Further, the daily with the highest circulation in Slovenia is analysed from the standpoint of the amount of violence, the manner of reporting, and graphic material, taking random 100 issues from the last two years. The analysis of front pages, graphic material and the amount of violence on the whole shows that violence is a highly marketed commodity. Nearly 80 percent of titles evoke bloody stories, which then actually follow. The author does not think that classical censorship could be argued for, because the culture of passing information and the culture of reading are formed in a continuing process. It is characteristic for the present editorial policies to design news to the tastes of their audiences. As a rule, editors decline the role of designers of general culture and only accept the role of those who 'serve the audience'.

Keywords: sensationalism, response to violence, censorship.

Marko Milosavljevič
POWER AND RESPONSIBILITY

MASS MEDIA AND JOURNALISM BETWEEN TOTAL FREEDOM AND RESPONSIBLE FREEDOM

Dr. Marko Milosavljevič is an assistant lecturer of journalism at the University of Ljubljana Faculty of Social Sciences.

All power and all freedom based on social consensus (as opposed to totalitarian power in a non-democratic system) presupposes rights and obligations. The rights of mass media as often clear and determined by the Constitution; the case of the American First Amendment warranting the freedom of the press and of speech is only the most famous one. However, the obligations of the mass media are unclear. The journalistic and editorial policies are often non-transparent and undisclosed. What can the audience and the whole society expect from the media, what can they demand, and what can they actually do? Such questions usually arise with respect to mistaken, misleading, and ethically dubious information and content. The paper deals with the relationship between journalistic and media freedom and responsibilities, between rights and obligations, between regulation and self-regulation, that is, with the mechanisms and procedures designed to ensure clear, public and transparent functioning of the mass media, particularly in relation to 'ordinary people', without access to the media, the weak, the grieving, the minorities, and other specially vulnerable parts of society.

Keywords: freedom of the press, media rights and responsibilities, regulation, ethic.

ABSTRACTS

Mojca Pajnik

HOW THE MEDIA REPORT ABOUT MARGINALISED GROUPS

Mojca Pajnik, M. A., is junior assistant at the Peace Institute (Institute for contemporary social and political studies), Ljubljana.

As one of the ideological apparatuses of the state (Althusser), the media reproduce the state of society. So-called 'public affairs' are given this status by legitimising selected policies and fixing social norms. The media determine the framework of thinking and interpreting, which works also as a means of legitimising prejudices towards and discrimination of members of marginalised groups such as drug users, prostitutes, refugees. The use of critical discourse analysis makes it possible to focus on selected textual segments, to understand them in a wider context, and to carry out denaturalisation and deconstruction of commonly accepted representations. It turns out that when the media report on members of various marginalised groups, they often use the same or at least similar strategies of argumentation. Their objects are often marked as 'problem persons' who first of all differ from the 'normal' majority. The denominations are stereotypical, denying the objects' subjectivity and presenting them as ones whose very difference endangers the majority. Their actions, in extreme cases even their very existence, are presented as a threat to the social order. Journalists in their argumentation establish and maintain the boundary between admissible and inadmissible; they act as arbiters who 'sacrifice' individuals in the name of the protection of the public and the public interest.

Keywords: ideological apparatuses of the state, argumentation, representation.

Janez Mekinc, Marija Ovsenik, Rok Ovsenik

DOUBTS ABOUT THE CHANCES OF FIGHTING RACISM AND XENOPHOBIA ON THE INTERNET ANALYSIS OF THE PROTOCOL OF THE COUNCIL OF EUROPE

Janez Mekinc, M. A., is an associate of the General Police Administration, a lecturer at the University of Ljubljana School of Social Work and the School of Tourism, Portorose, and an expert for human rights at the Council of Europe. Dr. Marija Ovsenik is a professor at the University of Ljubljana School of Social Work, the Faculty of Organisational Sciences, Kranj, and the School of Tourism, Portorose. Rok Ovsenik, M. A., is assistant lecturer at the School of Tourism, Portorose.

The continuing dilemma of democratic states is how to draw the boundary between the total freedom of speech on the one hand and the securing of minorities' rights, which could be infringed by that very freedom. The dilemma is met while attempting to criminalise the acts related to the creation of racist and xenophobic web sites. An even greater dilemma arises with the attempt to define individual acts to be criminalised. Equally important is the question whether designing, producing, publishing, supplying or allowing web pages with racist and xenophobic contents can be deemed a criminal act. A comparison with web pages containing child pornography imposes itself. Both are problematic on account of their contents, but a close analysis shows that the limitation of freedom of speech in cases of racism and xenophobia is a far greater problem.

Keywords: freedom of speech, human rights, criminalisation.

MODES OF COMMUNITY WORK

Tomo Dadič

SPORT AS A TOOL OF SOCIAL WORK

Social worker Tomo Dadič is head of the Izola branch of Secure Labour Centre, Koper, and a post-graduate student at the University of Ljubljana Faculty of Sport.

ABSTRACTS

Today, sport is a complex social phenomenon. Not at all immune to weaknesses (commercialisation, doping, scandals), it also contains many advantages. Sport (or kinesiology as the science of sport) has a place in social work, as well as vice versa. Especially in that part of kinesiology for which achievement is not the prime (or not at all) aim. G judo (gan: inclusive, ju: soft, do: path) has been practiced on the Coast since 1994 and has developed into a movement involving four judo clubs in Slovenia and 60 people with special needs. On the basis of the criteria of normalisation the participants of G judo on the Coast have proved that sport (judo) gives persons with special needs opportunities to become more included in everyday environment. It gives them more choices, more influence, and offers more opportunities for personal growth and for establishing more contacts and making friends. The involvement in sport should by no means be regarded as a therapeutic activity, offered by one party and received by another. All participants are equal. This is particularly so in judo which contains a component of equality and respect and rests on strict ethical principles. Sport (judo) offers many opportunities for surpassing the 'self-image of users' imposed by society. It is an excellent means of destigmatisation, integration and normalisation of persons with special needs.

Keywords: kinesiology, judo, destigmatisation, integration, normalisation.

Vera Grebenc

ETHNOGRAPHY OF HEROIN CRISIS

Vera Grebenc is assistant-probationer at the University of Ljubljana School of Social Work.

The heroin crisis as a phenomenon of drug use has an important place in the language of drugs – right next to the speech on pleasure. Whereas in conversations with drug users more or less dramatic narratives are found on the experiences of crises and experiences in crises, the expert literature focuses on medical notions related to the syndrome of abstinence. Everyday ideas of the crisis are caught in stereotypes: the crisis becomes a motive for sudden, uncontrolled actions of the individual 'ready to do anything'. The crisis is understood as a lever for violent behaviour of the people who take drugs. Less is known about how the crisis relates to everyday life of drug users, how the awareness of the crisis influences the organisation of the day of the people from the scene, the practices of enjoyment, and the tactics of controlling one's addiction. On the basis of a qualitative analysis of the parts of interviews and personal narratives that speak about it, the author shaped a map of the heroin crisis. It is analysed in relation to the social context (employment, schooling, leisure time, social networks) and with regard to everyday situations important to the users (purchasing, consumption). The results showed that the crisis does not occupy a central position in the lives of the people who take heroin, yet it is in a special way permanently present – as a possibility, threat or actual experience. To understand the crises two contexts need to be distinguished: the 'regular' crisis is the consequence of the shortage of the drug and is related to the need for solace; or it may be related to the wish to stop, a way of giving up the drug. These are two distinct processes; the people's conduct is different in each case. The possibility of a good outcome of the crisis depends on the social status of the concerned individual and to the present circumstances, whether it is about control over risks related to the practices of drug taking or about maintaining and re-establishing important social roles in the lives of addicts. The preferred course in planning social work interventions is community social work, which provides context-bound acting in everyday environment.

Keywords: addiction, shortage, risk, community social work.

Dušica Grgič, Mirjam Bartol-Polončič, Gordana Čižman

A CASE OF FAMILY WORK FOLLOWING A PROGRAMME OF PSYCHOSOCIAL AID

Dušica Grgič, M. A., Mirjam Bartol-Polončič, a psychologist, and Gordana Čižman, a social worker, are professional workers at the Centre of Social Work Ljubljana Moste Polje.

ABSTRACTS

The professional aid for a family encompasses counselling directed at settling the relations among family members, caring for children, and training the family for its role in everyday life. The service is conducted in three phases. In the phase of preparation, the problem is defined together with the family, an agreement on co-operation is made, and the plan of aid is elaborated. The continuous work with the family marks the phase of execution, in which the progress is evaluated with the family on periodical conferences. In the termination phase the effects of aid are assessed and the decision is made whether to continue or finish. Many pre-printed forms facilitate the carrying out of the programme. The presented case confirms that success is not achieved merely by attaining planned aims; the work is successful when the worker's entry helps the family to better recognise the most suitable solutions. Such work is a challenge engaging the worker not only professionally but also personally and emotionally. The future development of the programme should include permanent education of workers and the assurance of better stability in recruiting persons who are to work with the family at their home.

Keywords: work phases, aid plan, agreement, worker, documentation.

IZDAJE FAKULTETE (PREJ VISOKE ŠOLE)
ZA SOCIALNO DELO

Srna MANDIČ (ur.), *Pravica do stanovanja: Brezdomstvo in druga stanovanjska tveganja ranljivih skupin*

Tanja LAMOVEC, *Kako misliti drugačnost*

Tanja LAMOVEC, *Psihosocialna pomoč v duševni stiski*

Blaž MESEC, *Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu*

Ellen BASS, Laura DAVIS, *Pogum za okrevanje: Priročnik za ženske, ki so preživele spolno zlorabo v otroštvu* (razprodano)

Mojca NOVAK, *Razvoj evropskih modelov države blaginje*

Judith LEWIS HERMAN, Carol-Ann HOOPER, Liz KELLY, Birgit ROMMELSPACHER, Valerie SINASON, Moira WALKER (Predgovor Darja ZAVIRŠEK), *Spolno nasilje: Feministične raziskave za socialno delo*

Naročila: Knjižnica VŠSD, Topniška 33, 1000 Ljubljana, nika.cigoj.kuzma@uni-lj.si

Nove knjige sodelavcev VŠSD, ki so izšle pri drugih izdajateljih

Vesna LESKOŠEK, *Zavrnjena tradicija: ženske in ženskost v slovenski zgodovini od 1890–1940*. Ljubljana: Založba /* cf.

Darja ZAVIRŠEK, *Hendikep kot kulturna travma*. Ljubljana: Založba /* cf.

Marija OVSENIK, Milan AMBROŽ, *Neprofitni avtopoietični sistemi*. Škofja Loka: Inštitut za samorazvoj

Srečo DRAGOŠ, *Katolicizem na Slovenskem: Socialni koncepti do druge svetovne vojne*. Ljubljana: KRT.

Vito FLAKER, *Odpiranje norosti: Vzpon in padec totalnih ustanov*. Ljubljana: /* cf.

Nove knjige, zanimive za naše bralce

Pascal DIBIE, *Etnologija spalnice*. Ljubljana: /* cf.

Michel FOUCAULT, *Zgodovina norosti v času klasicizma*. Ljubljana: /* cf.

Albert MRGOLE, *Malopridna mladež med zaščitniki in preganjalci k nastajanju mladinskega prava*. Ljubljana: /* cf.

David ŠALAMUN, *Dobrodošli v Dializiju, potovanje na svojo odgovornost*. Ljubljana: /* cf.

Založba /* cf., Slomškova 15, 1000 Ljubljana, (061) 1344431, zoja.skusek@guest.arnes.si

KAKO NAJ BO UREJENO BESEDILO ZA OBJAVO V ČASOPISU SOCIALNO DELO

ODDAJA

Besedilo je treba oddati v elektronski obliki. Zapisano naj bo v formatu WORD ali RTF. Oddate ga lahko na disketi (standardni 3,5-palčni), ali še bolje, pošljete kot priponko po elektronski pošti.

FORMAT

Teoretski članki, raziskovalna poročila in druge poglobljene študije naj bodo dolgi okoli ene avtorske pole (30.000 znakov s presledki vred). Druga besedila (poročila, recenzije) naj imajo okoli pol avtorske pole. Pisma naj bodo kratka in naj takoj preidejo k stvari.

Besedilo naj ima dvojen razmik med vrsticami in enotno velikost črk 12 pik. Biti mora neformatirano, brez pomikov v desno, na sredino ipd. Ne uporabljajte avtomatičnega številčenja odstavkov! Pri alinejah na začetku vrstice ne uporabljajte »bulitov«, črnih pik, temveč samo navadne pomišljaje!

Vmesni naslovi lahko imajo največ tri nivoje. Oštevilčite jih na standarden način (1., 1.1., 1.1.1. ...), in sicer ročno – ne uporabljajte avtomatičnega številčenja naslovov!

Citate označite z narekovaji in NE z ležečo pisavo! Ležečo ali podčrtano pisavo (ki sta ekvivalentni) uporabljajte samo za poudarjeno besedilo, za naslove knjig in revij (gl. spodaj) in za tuje besede v besedilu, ne pa za naslove razdelkov v besedilu ipd.

Vse tuje besede (razen imen) in latinske bibliografske kratice (*ibid.*, *et al.* ipd.) pišite ležeče ali podčrtano. Kjer z izvirnim izrazom pojasnujete svoj prevod, ga postavite v oglati oklepaj, npr.: ... igra [play] ...; s tem zaznamujete tudi neizrečen ali izpuščen del citata, npr.: »... [družina] ima funkcijo ...«, »... vse tuje besede [...] in latinske ...«.

Ves tekst, vključno z naslovi, podnaslovi, referencami itn., naj bo pisan z malimi črkami, seveda pa upoštevajte pravila, ki veljajo za veliko začetnico. Tega pravila se ni treba držati le, če citirate besedilo, ki rabi velike črke.

OPOMBE

Opombe k besedilu naj bodo pomaknjene na konec besedila pred bibliografijo. Ne uporabljajte računalniškega formata opomb! V glavnem besedilu označite opombo z njeno zaporedno številko takoj za besedo ali ločilom, in sicer v pisavi *superscript* («nadpisano»). V taki pisavi naj bo tudi številka pred besedilom opombe. Opombo dodajte samo, če je res nujno. Bibliografskih opomb (tj. takih, katerih poglobljena vsebina je navedba vira) ne sme biti.

Grafični materiali naj bodo izrisani v formatu A4 in primerni za preslikavo. Upoštevajte, da je tisk črno-bel. Če so grafike računalniško obdelane, se posvetujte z uredništvom. Ne uporabljajte internih grafičnih modulov urejevalnikov besedil!

SEZNAM VIROV

Na koncu besedila postavite (neostevelčen) seznam uporabljenih literature, razvrščen po abecednem redu priimkov avtorjev oz. urednikov (oz. naslovov publikacij, kjer avtor ali urednik ni naveden). Zajema naj samo v besedilu navedeno literaturo!

Seznam naj bo urejen kakor tile zgledi:

M. Ambrož (2002), *Alternative razvoja humane paradigme post-industrijske organizacije*. Univerza v Mariboru: Fakulteta za organizacijske vede (doktorska disertacija).

D. Bell, P. Caplan, W. J. Karim (ur.) (1993), *Gendered Fields: Women, Men and Ethnography*. London: Routledge.

J. D. Benjamin (1962), The innate and the experiential. V: H. W. Brosin (ur.), *Lectures in Experimental Psychiatry*. Pittsburg: Univ. Pittsburg Press (81-115).

– (1991), Sadomasochism in the Perversions: Some Thoughts on the Destruction of Reality. *J. Amer. Psychoanal. Assn.*, 39: 399-415.

G. Čačinovič Vogrinčič (1993), Družina: pravica do lastne stvarnosti. *Socialno delo*, 32, 1-2: 54-60.

A. Miller (1992), *Drama je biti otrok*. Ljubljana: Tangram.

KAKO NAJ BO UREJENO BESEDILO ZA OBJAVO V ČASOPISU SOCIALNO DELO

Pri reviji navedemo strani, na katerih se nahaja članek, za dvopičjem, pri zborniku pa v oklepaju. Podnaslov pišemo za dvopičjem po glavnem naslovu. Z dvema črticama na začetku vrstice zaznamujemo, da gre za istega avtorja kakor pri prej navedenem viru. Avtorjevo lastno ime lahko tudi izpišete.

REFERENCE

Reference v besedilu naj bodo urejene po temle zgledu: »... (Bell, Caplan, Karim 1986; prim. tudi Čačinovič Vogrinčič 1993) ...«, in sicer enako, če gre za avtorje ali za urednike (brez »ur.« ipd.). Kadar citirate, navedite tudi stran v viru, npr. »... (Miller 1992: 121) ...«. Imena istega avtorja ali urednika v zaporednih referencah ni treba ponavljati, npr. »... (Chaseguet-Smirgel 1984: 111; 1991: 87) ...«. Če navedba vira neposredno sledi omembi avtorja oz. urednika v besedilu, njegovo ime v oklepaju izpustite, npr. »... po Millerjevi (*ibid.*) je ...«. Če navajate zaporedoma isti vir, uporabite »*ibid.*«, kadar navajate isto stran kakor pri prejšnji navedbi, ali »*op. cit.*«, kadar navajate isto delo, a drugo stran v njem, npr.: »... (*op. cit.*: 121) ...«

PRILOGE

Glavno besedilo prispevka naj se začne z naslovom prispevka brez navedbe imena avtorja/avtorice. V glavnem besedilu ne sme biti nikjer navedeno, kdo je njegov avtor/avtorica.

Prvi list natisnjenega besedila, v elektronski obliki pa posebna datoteka naj vsebuje povzetek, ključne besede in kratko informacijo o avtorju, avtorici. Omembe avtorja, avtorice naj bodo vedno v tretji osebi.

Povzetek naj obsega 10-15 vrstic in v njem naj bodo zapisane najpomembnejše ugotovitve (sklepi) prispevka. Ne uporabljajte formulacije tipa »Prispevek predstavlja rezultate raziskave ...« ipd., temveč te rezultate (ali sklepe ipd.) na kratko obnovite.

Ključnih besed naj ne bo manj ko tri in - če ni nujno - ne več ko šest. Ne ponavljajte besed iz naslova!

Informacija o avtorju, avtorici naj vsebuje samo najosnovnejše podatke (npr. »Dr. X Y je docentka za sociologijo na Visoki šoli za socialno delo v Ljubljani, podpredsednica Društva socialnih delavcev Slovenije in pomočnica koordinatorja Evropskega programa za begunce.«).

Če je mogoče, priložite prevod povzetka, ključnih besed in opombe o avtorju/avtorici v angleščino. Obvezno pripišite svoj naslov, telefonsko številko in elektronski naslov, če ga imate!

RECENZIJA

Vaše besedilo bo recenziral/a strokovnjak/inja s področja, s katerim se ukvarja vaše besedilo. Recenzija je anonimna na obe strani. Čeprav se trudimo, da bi bil postopek kratek, lahko traja kar dolgo. Če dobite predloge za popravke, jih obvezno upoštevajte in popravljeno besedilo vrnite v predvidenem roku.

social work

Vol. 42, April 2003, Part 2

Published by University of Ljubljana School of Social Work

All rights reserved

Editorial Advisory Board

Vika Bevc
Gabi Čačinovič Vogrinčič
Bojan Dekleva
Vito Flaker
Andreja Kavar Vidmar
Zinka Kolarič
Anica Kos

Editor

Bogdan Lešnik

Associate Editors

Darja Zaviršek (book reviews)

Srečo Dragoš (research)

Jo Campling (international editor)

Address of the Editors

Topniška 33, 1000 Ljubljana, Slovenia
phone (+386 1) 43-77-615, fax 43-77-122
e-mail socialno.delo@uni-lj.si
www.vssd.uni-lj.si/sd

Editorial Advisory Board (cont.)

Blaž Mesec
Mara Ovsenik
Jože Ramovš
Pavla Rapoša Tajnšek
Tanja Renner
Bernard Stritih
Marta Vodeb Bonač
Marjan Vončina

contents

social work and the media

- Dragan Petrovec
MEDIA AND VIOLENCE 67
- Marko Milosavljevič
POWER AND RESPONSIBILITY: MASS MEDIA AND JOURNALISM
BETWEEN TOTAL FREEDOM AND RESPONSIBLE FREEDOM 79
- Mojca Pajnik
HOW THE MEDIA REPORT ABOUT MARGINALISED GROUPS 87
- Janez Mekinc, Marija Ovsenik, Rok Ovsenik
DOUBTS ABOUT THE CHANCES OF FIGHTING RACISM AND XENOPHOBIA ON
THE INTERNET: ANALYSIS OF THE PROTOCOL OF THE COUNCIL OF EUROPE 95

modes of community work

- Tomo Dadič
SPORT AS A TOOL OF SOCIAL WORK 101
- Vera Grebenc
ETHNOGRAPHY OF HEROIN CRISIS 109
- Dušica Grgič, Mirjam Bartol-Polončič, Gordana Čížman
A CASE OF FAMILY WORK FOLLOWING A PROGRAMME OF PSYCHOSOCIAL AID 121
- EDITOR'S NOTES & ENGLISH ABSTRACTS 133

II 470094
2003**socialno delo in mediji**

- Dragan Petrovec**
GOVORICA NASILJA V GOVORU O NASILJU 67
- Marko Milosavljevič**
MOČ IN ODGOVORNOST: MNOŽIČNI MEDIJI IN NOVINARSTVO
MED POPOLNO SVOBODO IN ODGOVORNO SVOBODO 79
- Mojca Pajnik**
POROČANJE MEDIJEV O MARGINALIZIRANIH SKUPINAH 87
- Janez Mekinc, Marija Ovsenik, Rok Ovsenik**
DVOMI O MOŽNOSTI BOJA PROTI RASIZMU IN KSENOFOBII
NA RAČUNALNIŠKIH SISTEMIH: ANALIZA PROTOKOLA SVETA EVROPE 95

načini dela v skupnosti

- Tomo Dadič**
ŠPORT KOT ORODJE SOCIALNEGA DELA 101
- Vera Grebenc**
ETNOGRAFIJA HEROINSKE KRIZE 109
- Dušica Grgič, Mirjam Bartol-Polončič, Gordana Čižman**
PRIMER VODENJA DRUŽINE PO PROGRAMU PSIHOSOCIALNE POMOČI 121

povzetki

- SLOVENSKI 129
ANGLEŠKI 133